

बालअधिकार अनुगमन

अहयोगी पुस्तिका

अडभोकेशी फोरम

पवित्रप्यारा मार्ग, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स: २१७९८; फोन: ४४३०९५१, फ्याक्स: ४४३७४४०; ईमेल: advforum@wlink.com.np

प्रकाशकीय

११ वर्षको सशस्त्र द्वन्द्वबाट नेपाल अहिले शान्तिको बाटोमा अग्रसर भएको छ। सशस्त्र द्वन्द्वबाट महिला र बालबालिका सबभन्दा बढी प्रभावित भएका छन्। बालबालिकाहरूलाई सेनामा प्रयोग गरिएको छ र त्यो अभियोगमा उनीहरू मारिएका छन्। कतिपय बालबालिका अझै बेपत्ता छन् र धेरैले हिरासतमा यातना पाएका छन्। त्यसैगरी धेरै बालबालिकाहरू बाबुआमा गुमाएर टुहुरा बनेका छन्, विस्थापित भएका छन् र यौन शोषणमा परेका छन्। सशस्त्र समूहले विद्यालय प्रयोग गर्नाले धेरै बालबालिका शिक्षा प्राप्त गर्ने आधारभूत अधिकारबाट समेत वञ्चित भएका छन्।

मानवअधिकार तथा मानवीय कानूनले सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोग निषेध गरेको छ। बालबालिकाको संरक्षण गर्नु द्वन्द्वरत पक्षको पनि दायित्व हो। नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोग भएको विषयलाई लिएर राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अधिकारकर्मीहरू, मानवअधिकारसम्बन्धी संस्थाहरू र संयुक्त राष्ट्रसङ्घ समेतले चिन्ता जनाउँदै द्वन्द्वरत पक्षलाई बालअधिकार संरक्षण गर्न ध्यान आकर्षण गराउँदै आएका छन्। यद्यपि बालबालिकाहरू सशस्त्र द्वन्द्वको निकृष्ट असरको शिकार बन्दै आएका छन्। हालै संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सुरक्षा परिषद्ले संसारका केही देशहरूमा बालबालिकाको स्थितिबारे अध्ययन गर्ने जनाएको छ। यसले बालअधिकार उल्लङ्घनलाई कानूनको दायराभित्र ल्याउने र दोषीलाई जवाफदेही बनाउने आधार तयार पार्नेछ।

प्रभावकारी अनुगमन र अभिलेखीकरणको अभावमा बालअधिकारको उल्लङ्घन रोक्न र दोषीलाई जवाफदेही बनाउन सकिँदैन। व्यवस्थित र प्रभावकारी अनुगमन र अभिलेखीकरणको अभावमा बालबालिकामाथि द्वन्द्वले पारेको असरको प्रस्ट चित्र उतार्न पनि सकिँदैन। प्रभावकारी अभिलेखीकरणले दोषीलाई जवाफदेही बनाउन प्रभावकारी भूमिका खेल्दछ। त्यसैले बालअधिकार अनुगमन र अभिलेखीकरणमा लाग्ने अधिकारकर्मीहरूलाई मद्दत पुर्याउने उद्देश्यले यो पुस्तिका तयार गरिएको हो। द्वन्द्वको समयमा बालअधिकार अनुगमन र अभिलेखीकरण गर्ने कार्यलाई यो पुस्तिकाले सहयोग पुर्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

यो पुस्तिका प्रकाशन गर्न सहयोग गर्ने सशस्त्र द्वन्द्वमा परेका बालबालिकाको संरक्षणका लागि साभेदारी अभियान (PPCC) का सात सदस्यहरू र युनिसेफ नेपाललाई हार्दिक धन्यवाद। साथै पुस्तिका तयार गर्न सहयोग गर्ने हरि बुढाथोकी, धनन्जय भट्टराई, निशा पाण्डे र एड्भोकेसी फोरमका अरू साथीहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु।

मन्दिरा शर्मा
कार्यकारी निर्देशक
एड्भोकेसी फोरम

विषयसूची

१. पृष्ठभूमि	५
२. पुस्तिकाको उद्देश्य	७
३. अधिकारसम्बन्धी अवधारणा	८
३.१. अधिकार	८
३.२. अधिकार र कर्तव्यको अन्तरसम्बन्ध	८
३.३. मानवअधिकार	९
४. बालअधिकारसम्बन्धी अवधारणा	१०
४.१. बालबालिका	१०
४.२. बालअधिकार अवधारणाको विकास	१०
५. बालअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू	१२
५.१. निर्देशनात्मक मापदण्डहरू	१४
५.२. बाध्यात्मक मापदण्डहरू	१५
६. नेपाली कानुनी व्यवस्थाहरू	१९
७. नेपालको आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिका	२०
८. बालअधिकार उल्लङ्घनको अनुगमन	२३
८.१. बालअधिकार अनुगमनको अर्थ, आवश्यकता र महत्त्व	२३
८.२. बालअधिकार अनुगमनका तहहरू	२४
क. सूचनाको सङ्कलन	२४
ख. सूचनाको परिक्षण	२५
ग. सूचनाका स्रोतहरूको चिनारी, सम्पर्क तथा सञ्जाल निर्माण	२६
घ. घटनास्थल अवलोकन, अन्तर्वार्ता	२६
ङ. सूचना सङ्कलन तथा अभिलेखीकरण	२७
च. पैरवी	२८
९. सूचना सङ्कलनका तरिकाहरू	२८
क. अन्तर्वार्ता	२८
ख. अवलोकन	२८
ग. श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग	२८
घ. अनुसूची	२९
१०. बालअधिकार अनुगमनमा भाषाको प्रयोग	२९
११. बालअधिकार अनुगमनमा समस्याहरू	३०
१२. बालअधिकार अनुगमनका प्रभावकारी उपायहरू	३१
१३. बालअधिकार अनुगमनकर्ताको सुरक्षाको सवाल	३२

१. पृष्ठभूमि

मानवअधिकारको सम्मान स्वतन्त्र र न्यायपूर्ण समाजमा मात्र सम्भव छ। प्रत्येक मानिसले आत्मसम्मानपूर्वक बाँच्न पाउनु पर्दछ। मानव सभ्यताको विकासको लागि पनि मानिसको आत्मसम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुरक्षित रहनु पर्दछ।

एउटा मानवलाई सम्मानपूर्वक बाँच्नका लागि जे जस्ता अधिकारहरू आवश्यक पर्दछन् ती अधिकार नै मानवअधिकार हुन्। सुनौलो बिहानीले उज्ज्वल दिनको परिकल्पना गर्दछ भनेजस्तै मानव जीवनको बाल्यकाल पनि मानव जीवनको सम्पूर्ण विकासको सुरुआत हो, जसले जीवनभरको खाका तयार पारिराखेको हुन्छ। तसर्थ बाल्यकाल जीवनको अति महत्त्वपूर्ण समय हो। तर पनि यसतर्फ कमैमात्र ध्यान गएको पाइन्छ। अझ सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा त बालबालिका नै बढी मात्रामा पीडित भएको पाइन्छ। शायद यसैले होला अग्लेन्टाइन जेवले भनेकी छन्- “सबै युद्धहरू बालबालिका र महिला विरुद्धका युद्ध हुन्।”

सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा बालबालिकाहरू सधैं खतरापूर्ण स्थितिमा रहेका हुन्छन्। द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोग गरिने वा द्वन्द्वबाट प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा बालबालिकालाई प्रभाव पारिने क्रम अत्यन्तै तीव्र छ। इप्लस ग्लोबल नेटवर्कका अनुसार एक अनौपचारिक सर्वेक्षणमा विश्वमा ३ लाख बालबालिका युद्धमा सैनिकको रूपमा प्रयोग भएको जनाइएको छ। त्यस्तै २० लाखभन्दा बढी बालबालिका हालसम्म युद्धकै कारण मारिएका छन्। ६० लाख भन्दा बढी बालबालिका युद्धकै कारण पूर्ण रूपमा अपाङ्ग वा गम्भीर घाइते भएका छन्। २० लाखभन्दा बढी बालबालिका युद्धकै कारण घरबार, विद्यालय र समुदायबाट विस्थापित भएका छन्।

सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित श्रीलङ्का, सुडान, दक्षिण अफ्रिका, कोलम्बिया, कङ्गो, प्यालेस्टाइन, युगाण्डा, रुवाण्डा, अफगानिस्तान, सियरालियोन आदि देशहरूमा बालबालिकाहरूको स्थिति अत्यन्तै कहालिलाग्दो छ। युद्धरत पक्षहरूबाट बालबालिकाको भर्ति, अपहरण, बेपत्ता पार्ने जस्ता कार्यले बालअधिकार कागजमा मात्र सीमित बन्न पुगेको छ। त्यतिमात्र होईन लाखौं बालबालिकाहरू युद्धरत क्षेत्रमा सैनिकहरूलाई खाना बनाउने, खाद्यान्न ओसारपसार गर्ने, सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू देखाउने, जासुसी गर्ने आदि कामहरूमा संलग्न गराइएको पाईएको छ। अझ बालिकामाथि हुने बलात्कार, यातना तथा परिवारको विस्थापनका कारण परिवारबाट अलग हुनुपर्ने अवस्था जस्ता कुराहरूले हजारौं बालबालिका प्रभावित भएका छन्।

युद्धको समयमा बालबालिकाहरू शिक्षाको अधिकारबाट समेत वञ्चित हुन पुगेका छन्। युद्धको कारण कतिपय बालबालिकाहरू विद्यालय जान नसक्ने अवस्थामा छन्। अर्कोतर्फ विद्रोही तथा सरकार पक्षबाट विद्यालयको प्रयोग गरिएबाट पनि बालबालिकाहरू शिक्षाको अधिकारबाट वञ्चित हुन बाध्य भएका छन्।

नेपालमा यो अवस्था अझ टड्कारो रूपमा देखिएको छ। २०५२ सालदेखि माओवादीले जनयुद्धका नाममा गरेको विद्रोहमा परी हालसम्म ३४६ भन्दा बढी बालबालिकाले ज्यान गुमाईसकेको युनेस्कोको एक प्रतिवेदनमा जनाइएको छ। १० वर्ष को अवधिमा सशस्त्र द्वन्द्वका कारण सुरक्षा फौज, माओवादी तथा तथाकथित प्रतिकार समूहका गैर कानुनी गतिविधिका कारण बालबालिकाहरू धेरै सताइएका छन्। आन्तरिक द्वन्द्वका कारण बालबालिका हत्याको आँकडा डरलाग्दो रूपमा अगाडी आएको छ। यसका अलवा गैर कानुनी थुना, अपहरण, सेनामा भर्ति, विद्यालयमा आक्रमण,

यौन दुरुपयोग, यातना आदि घटनाहरू पनि त्यत्तिकै घटेको पाइन्छ। यस प्रकारका बालअधिकार तथा बाल विकास विरोधी घटनाहरूका विरुद्ध लड्नु आजको आवश्यकता हो।

नेपालले बालअधिकारको संरक्षणमा आफ्नो प्रतिबद्धता जनाएको छ। विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय घोषणा, अनुबन्ध, महासन्धि आदिलाई स्वीकार गरेको छ। बालअधिकारसँग सम्बन्धित विविध अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको नेपाल पक्षराष्ट्र भए तापनि बालअधिकार उल्लङ्घनका घटनामा कमी आएको छैन। सरकारी पक्षबाट गरिने हत्या, बेपत्ता तथा यातनाका घटनामा बालबालिकाको सङ्ख्या उल्लेख्य पाईने गरेको छ। विद्रोही पक्षबाट गरिने बालअधिकार हननका घटना पनि कम छैनन्, यद्यपि दुवै पक्षबाट बालअधिकार संरक्षणप्रति प्रतिबद्ध रहेको कुरा बारम्बार दोहोर्‍याउँदै आएका छन्।

नेपालमा बालअधिकार संरक्षणका निम्ति धेरै अधिकारकर्मीहरू क्रियाशील छन्। बालअधिकार उल्लङ्घनका घटना विरुद्ध आवाज उठाउने तथा पीडित बालबालिकालाई उपचार, पीडकलाई दण्ड तथा पीडितको पुनर्स्थापनाको लागि विविध सङ्घसंस्थामार्फत् बालअधिकारकर्मीहरूले पहल गरिराखेका छन्। तर कतिपय अवस्थामा उपयुक्त अनुगमन हुन नसक्दा वास्तविक पीडितसम्म पुग्न नसक्नु वा पीडक उम्कन सक्ने खतरा रहिरहन्छ। बालअधिकारको अनुगमनमा लाग्नेहरूले घटनाको अनुगमनको अतिरिक्त प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा बालअधिकारको सम्मान र संरक्षण गरिनु पर्छ भन्ने सन्देश प्रवाह गर्दै आईरहेका छन्। तिनीहरूको प्रयत्न सराहनीय छ, तर पर्याप्त हुन सकिरहेको छैन। प्रभावकारी रूपमा बालअधिकारको संरक्षण आजको आवश्यकता हो। यसका निम्ति बालअधिकारको संरक्षणप्रति सचेतना जगाउँदै हननमा संलग्न दोषी व्यक्तिहरूलाई कानुनी कारबाही गराउँदै अगाडी बढ्नु आवश्यक हुन्छ।

बालअधिकार संरक्षणका लागि गरिने विभिन्न क्रियाकलापहरू मध्ये बालअधिकार हननका घटनाहरूको अनुगमन अत्यन्त महत्त्वपूर्ण विषय हो। द्वन्द्वको समयमा अनुगमनको सान्दर्भिकता अझ बढी हुन्छ। यस्तो समयमा बालअधिकारको हनन हुनबाट कसरी रोक्ने र हनन भएको खण्डमा प्रभावकारी उपचार कसरी उपलब्ध गराउन सकिन्छ भन्ने कुरा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ। पीडितलाई उपचार र पीडकलाई दण्डको भागी बनाउन पनि अनुगमन तथा अभिलेखीकरणको आवश्यकता पर्दछ।

सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा बालअधिकार उल्लङ्घनको अनुगमन तथा अभिलेखीकरण आफैँमा एक चुनौतिपूर्ण कार्य हो यद्यपि यसको आवश्यकता र महत्त्व धेरै छ। बालअधिकार संरक्षण तथा प्रबर्द्धनको लागि बालअधिकारको अनुगमन पहिलो पाईला हो। नियमित अनुगमन र अभिलेखीकरणबाट एकातर्फ युद्धरत पक्षलाई बालबालिकाको प्रयोग तथा प्रभावमा कमी ल्याउनको लागि दबाव दिन सकिन्छ भने पीडित बालबालिकाको उपचार तथा पुनर्स्थापनाको लागि समेत पहल गर्न सकिन्छ। पीडकलाई न्यायको कठघरासम्म पुऱ्याउने माध्यम पनि अनुगमन तथा अभिलेखीकरण नै हो।

बालअधिकार उल्लङ्घनका घटनाको नियमित अनुगमन तथा अभिलेखीकरण बालअधिकारको परिपालना गराउने उपयुक्त माध्यम हो। अनुगमन तथा अभिलेखीकरणमा भएको सानो त्रुटिले गर्दा पीडितलाई उपचार दिलाउने र पीडकलाई उपयुक्त कानुनी सजाय दिलाउने कुरामा असर पारिराखेको हुन्छ। पीडितको अधिकार संरक्षणका लागि पनि अधिकार हननको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनु आवश्यक हुन्छ।

अनुगमनकर्ताले आफ्नो कार्यमा स्पष्टता, प्रभावकारिता, गुणात्मकता तथा विश्वसनियता ल्याउन सधैं प्रयत्न गर्नुपर्छ। अनुगमन कार्यको परिणामले बालबालिकाको सर्वोत्तम हित प्रवर्द्धन गर्न, बालअधिकारको पक्षमा आवाज बुलन्द पार्न तथा बालअधिकार हनन्मा दोषी पाईएकाहरूलाई कारबाही गर्नको लागि पर्याप्त आधार प्रदान गर्न सक्नुपर्छ। अनुगमन विज्ञानसम्मत हुनुपर्छ। अनुसन्धानका नियममा रहेर गरिएका अनुगमनमा स्पष्टता, प्रभावकारिता, गुणात्मकता तथा विश्वसनियताको अपेक्षा गर्न सकिन्छ। यिनै कुराहरूलाई मनन् गर्दै प्रभावकारी रूपमा बालअधिकारको अनुगमनमा सहयोग पुऱ्याउने हेतुले प्रस्तुत सङ्क्षिप्त दिग्दर्शन तयार गरिएको छ।

अनुगमनकर्ताले बुझ्नु पर्ने कुराहरू

- बालबालिकाहरूको हितमा गरिने सबै प्रयासहरूको केन्द्र विन्दुमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित हुनुपर्छ।
- बालअधिकारको संरक्षणमा लागेका अनुगमनकर्ताले बालअधिकारको सैद्धान्तिक ज्ञान राख्नु आवश्यक हुन्छ।
- सशस्त्र द्वन्द्वमा बालअधिकारको संरक्षणको लागि अनुगमन एक प्रभावकारी माध्यम हो। यसले बालअधिकार संरक्षणको लागि सचेतना वृद्धिमा समेत सहयोग पुऱ्याउँछ।
- विज्ञानसम्मत ढङ्गबाट अनुसन्धानका आधारभूत नियम पालना गरी अनुगमन गरिनुपर्छ।
- अनुगमनको कार्य र परिणाम स्पष्ट, प्रभावकारी, गुणात्मक र विश्वसनीय हुनुपर्छ। बालअधिकार हनन् गर्नेलाई कानुनी कारबाही गर्नको लागि तथा सबैलाई बालअधिकारप्रति उत्तरदायी बनाउन सहयोगी हुनु पर्छ।

२. पुस्तिकाको उद्देश्य

बालअधिकार संरक्षणको लागि बालअधिकारकर्मीमा हुनुपर्ने न्युनतम ज्ञान र बालअधिकारको हनन्को अवस्थामा गरिने अनुगमनको निम्ति आवश्यक ज्ञानको लागि सहयोगी होस् भन्ने हेतुले यो पुस्तिका तयार गरिएको हो। यसले बालअधिकारका सबै क्षेत्रबारे भन्दा पनि सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा कसरी बालअधिकार संरक्षण गर्न सकिन्छ, भन्ने तर्फ विशेष ध्यान दिन खोजेको छ। बुँदागतरूपमा भन्नुपर्दा यसका निम्न उद्देश्यहरू छन्:

- क. बालअधिकार अवधारणाबारे जानकारी दिनु,
- ख. बालअधिकार सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू तथा प्रयासहरूबारे सुसूचित गराउनु,
- ग. बालअधिकार सम्बन्धमा नेपाली कानुनी प्रणालीमा भएका व्यवस्थाहरू परिचित गराउनु,
- घ. सशस्त्र द्वन्द्वका समयमा बालबालिकाको कस्तो अवस्था हुन्छ भन्ने जानकारी दिनु,
- ङ. नेपालमा द्वन्द्वबाट बालबालिकामाथि के कस्तो असर परेको छ भन्ने जानकारी दिनु,
- च. बालअधिकारको संरक्षणमा अनुगमनको महत्त्व तथा अनुगमनको विविध पक्षहरूबारे जानकारी प्रदान गर्दै अनुगमनकर्तालाई प्रभावकारीरूपमा कसरी अनुगमन गर्न सकिन्छ भन्ने जानकारी प्रदान गर्नु,
- छ. सूचनाको सुरक्षा, अनुगमनकर्ताको सुरक्षा तथा प्रभावकारी अनुगमनका उपायहरूबारे जानकारी प्रदान गर्नु।

३. अधिकारसम्बन्धी अवधारणा

३.१. अधिकार

अधिकार एकै अर्थमा प्रस्ट्याउन सकिने विषय होइन। यसलाई फरकफरक तरिकाले व्याख्या गर्ने गरिएको पाइन्छ। सामान्यतया अधिकार दुई व्यक्तिबीचको सम्बन्ध हो, जहाँ एक पक्षले कुनै कुरा पाउनुपर्ने दावी गरिरहेको हुन्छ भने अर्को पक्ष उक्त दावी पुरा गर्ने दायित्वले बाँधिएको हुन्छ। यसर्थ अधिकार भनेको सकारात्मक दावी हो। अधिकार र कर्तव्य सँगसँगै आएका हुन्छन्। कुनै कुरा अधिकार हुनको लागि निम्न तत्वको आवश्यकता पर्दछ:

- दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्ति/पक्ष
- दावीको विषय
- कानुनी उपचार

अब माथिको अवधारणालाई एउटा उदाहरणबाट पुष्टी गरेर हेरौं। क भन्ने मानिसलाई आफ्नो सम्पत्तिको स्वइच्छापूर्वक उपभोग गर्न पाउने अधिकार छ। निजको सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकार एक दावी हो जुन अन्य सम्पूर्ण मानवप्रति लक्षित छ। निजलाई निजको सम्पत्ति स्वइच्छापूर्वक उपभोग गर्न दिनु अन्य सम्पूर्ण मानव समुदायको दायित्व हो। यदि उसको सम्पत्ति उपभोगमा कसैले हस्तक्षेप गरेमा अधिकारको उल्लङ्घन भएको ठहर्‍याई उल्लङ्घनकर्तालाई कानुनी सजाय हुन्छ।

अधिकारहरू विविध किसिमका हुन्छन्। कानुनी अधिकार, मानवअधिकार, मौलिक अधिकार, संवैधानिक अधिकार आदि। अधिकार सापेक्ष हुँदैन, यो समय, परिस्थिति र पक्षको अवस्थाअनुसार परिवर्तन हुन सक्दछ। कहिलेकाहीं कानूनद्वारा पनि अधिकारको सृजना हुने गर्दछ। जस्तो: दुई पक्षबीच हुने करार वा सम्झौताबाट प्राप्त हुने अधिकारहरू। तर मानवअधिकार भने विश्वव्यापी हुन्छ। त्यस्तै अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनले व्यवस्था गरेका बालअधिकार पनि विश्वव्यापी हुन्छ। संसारका सबै बालबालिकाहरूले समान रूपले अधिकारको उपयोग गर्न पाउँछन्।

३.२. अधिकार र कर्तव्यको अन्तरसम्बन्ध

अधिकार र कर्तव्य एक सिक्काका दुई पाटा हुन्। एउटाको उल्लेख गर्दा अर्को स्वतः आउँछ। बालबालिकाको शिक्षासम्बन्धी अधिकारलाई लिने हो भने बालबालिकाको पढ्ने अधिकारलाई सुरक्षित गर्न राज्यले स्कूलको व्यवस्था गर्नुपर्ने कुरा पनि सँगसँगै आउँछ। त्यस्तै अधिकार उपभोग गर्नेको पनि कर्तव्य हुन्छ। आफ्नो अधिकार उपभोग गर्दा अरूको अधिकारमाथि आघात पार्नु हुँदैन। आफ्नो अधिकार उपभोग गर्दा अर्काको अधिकारमा आघात नपार्नु अधिकार उपभोगकर्ताको कर्तव्य हो। मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रको धारा २९ ले पनि कर्तव्यको व्यवस्था गरेको छ।

३.३. मानवअधिकार

सामान्य अर्थमा मानवअधिकार भनेको त्यस्तो अधिकार हो जुन मानव मात्रले प्राप्त गर्दछ। मानव भएर जन्मेकै आधारमा प्राप्त हुने अधिकार भएकाले मानवअधिकारलाई नैसर्गिक अधिकार भनिन्छ, जुन अधिकार जहाँसुकै बस्ने समस्त मानव जातिका लागि हुन्छ र यसलाई मानव जातिको प्राकृतिक अधिकार पनि भन्न सकिन्छ। मानवअधिकार समानताका आधारमा सबैले उपभोग गर्न पाउने र कसैले हरण गर्न नपाउने अधिकार हो।

मानवअधिकार कुनै एक राष्ट्र वा समुदायले निर्माण तथा घोषणा गरेर हुने अधिकार होइन। यो विश्वका हरेक मानव जातिको उपभोगका लागि अन्तर्राष्ट्रिय समुदायद्वारा निर्मित र निर्देशित अधिकार हो। मानवअधिकार उपभोगको क्रममा कुनै पनि आधारमा भेदभाव गर्न पाइँदैन। जाति, वर्ण, लिङ्ग, देशको भौगोलिक सीमा, वंशाणुगत उत्पत्ति वा राजनीतिक विचार आदि कुराको आधारमा भेदभाव गर्न पाइँदैन।

मानवअधिकार कानून पनि हो। यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले व्यवस्था गरेको छ। यसको उल्लङ्घन भएको अवस्थामा पीडितलाई कानुनी उपचार र पीडकलाई दण्ड सजाय समेत यसै कानूनले व्यवस्था गरेको हुन्छ। नेपालको कानुनी व्यवस्थाअनुसार अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा नेपालले हस्ताक्षर गरेको छ भने नेपाली कानूनसरह नै लागू गर्नुपर्ने हुन्छ।

मानवअधिकारको सम्बन्ध जहिले पनि राज्यसँग गाँसिएर रहेको हुन्छ। कुनै पनि व्यक्तिले मानवअधिकारको दाबी गर्दा राज्यको कर्तव्य पनि सँगै गाँसिएर आएको हुन्छ। मानवअधिकार उपलब्ध गराउने दायित्व/कर्तव्य राज्यको हुन्छ। यसैले मानवअधिकारको उल्लङ्घनमा जहिले पनि राज्यको उपस्थिति रहेको हुन्छ। उल्लङ्घन र अपराध एकै नभएर दुई भिन्न कुराहरू हुन्।

कुनै पनि व्यक्तिले उपभोग गरिराखेको अधिकारमाथि हस्तक्षेप गर्नु अपराध हो। जस्तो एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिको हत्या गर्नु। तर उक्त घटनामा राज्यको प्रत्यक्ष वा परोक्ष संलग्नता देखिएमा त्यो मानवअधिकारको उल्लङ्घन हुन पुग्दछ। व्यक्तिले गरेका नकारात्मक कार्यहरू सामान्य कानूनको दायराभित्र आईपुग्दछन्। यस्ता कार्यलाई देशको प्रचलित कानून बमोजिम सजायको पनि व्यवस्था गरिएको हुन्छ। तर यी घटनाहरूलाई राज्यले प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा संरक्षण प्रदान गरेमा त्यो मानवअधिकारको उल्लङ्घन मानिन्छ।

मानवअधिकार र मानवीय कानूनमा भिन्नता छ। यद्यपि यी दुवै अवधारणाहरू मानव समुदायको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि हुन्। तर यिनीहरूको अवस्था भने फरक हुन्छ। मानवीय कानून सशस्त्र द्वन्द्वमा लागू हुने कानून हो भने मानवअधिकार कानून सशस्त्र द्वन्द्व र शान्तिको अवस्थामा पनि लागू हुने कानून हो। यसर्थ मानवअधिकार कानूनको क्षेत्र विस्तृत छ।

मानवअधिकार आफैँमा अविभाज्य, विश्वव्यापी, अन्तरसम्बन्धित र अन्तरनिर्भर विषय हो। मानवअधिकार मानव जीवन विकासका लागि अति आवश्यक तत्त्व हो। यसलाई विभाजन गरेर हेर्न मिल्दैन अर्थात् अर्को शब्दमा एउटा अधिकारको ठाउँ अर्को अधिकारले पूर्ती गर्न मिल्दैन। मानवअधिकारहरू एक अर्कामा अन्तरसम्बन्धित हुन्छन्। उदाहरणको लागि शिक्षाको अधिकार उपलब्ध गराउने सर्तमा स्वास्थ्यको अधिकार खोस्न पाइँदैन। त्यस्तै मानवअधिकार

विश्वव्यापी हुन्छ। विश्वभर मानवअधिकारको परिभाषा एकै हुन्छ। विश्वको जुनसुकै कुनामा बसे पनि मानिसले मानवअधिकारको दाबी गर्न सक्छ। मानवअधिकार ठाउँ विशेषले भिन्न हुँदैन।

समयको विकास क्रमसँगै मानवअधिकार अवधारणाको पनि विकास भएको छ। सन् १९४५ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको स्थापना भएपश्चात् सुरु भएको मानवअधिकारको विकासक्रम हालसम्म पनि चलिरहेको छ। मानवअधिकारको मापदण्ड निर्धारण गर्ने सर्व स्वीकार्य लिखतको रूपमा मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र-१९४८ लाई लिइन्छ। साथै राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध आदिलाई पनि लिन सकिन्छ।

४. बालअधिकारसम्बन्धी अवधारणा

४.१. बालबालिका

सामान्य अर्थमा बालबालिका भन्नाले सानो उमेरको मान्छे सम्झनु पर्छ। बालअधिकार महासन्धि-१९८९ को धारा १ ले १८ वर्षभन्दा कम उमेरका मानिसहरूलाई बालबालिका भनी परिभाषित गरेको छ। तर राष्ट्रिय कानूनले त्योभन्दा कम उमेर तोकेको अवस्थामा भने सोहि मान्य हुने कुरा उल्लेख भएको छ। यद्यपि यहि सन्धि अन्तर्गतका ऐच्छिक प्रलेखहरूमा एवं अन्य दस्तावेजहरूमा भने १८ वर्षकै उमेरलाई बालबालिकाको रूपमा उल्लेख गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (आईएलओ) को न्युनतम ज्याला महासन्धि-१९७३ को दफा ३ अनुसार १८ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको स्वस्थ, सुरक्षा र अभिमानमा दखल पर्ने खालको काममा लगाउन निषेध गरेबाट पनि यहि कुरा बुझ्न सकिन्छ।

नेपालमा बालबालिकासम्बन्धी ऐन-२०४८ को दफा २ क ले १६ वर्षभन्दा कम उमेरका मानिसहरूलाई बालबालिकाको रूपमा परिभाषित गरेको छ। यो कानुनी व्यवस्था अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डसँग अमिल्दो छ। अहिले अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्था समेतलाई ध्यानमा राखेर नेपालमा पनि बालबालिकाको उमेरको हद १८ वर्ष मुनी नै बनाउने पैरवी भईरहेको छ जुन सकारात्मक पनि छ।

४.२. बालअधिकार अवधारणाको विकास

बालक जन्मनु अघि गर्भदेखि बालक अवस्था रहुञ्जेलसम्म उपभोग गर्न पाउने सबै अधिकारहरू, जसले बाल विकासमा तथा बाल संरक्षणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ र जसको अभावमा बालबालिकाले समाजमा सम्मानित जीवन बिताउन पाउँदैनन्, त्यस्ता अधिकारहरू बालअधिकार हुन्। मानव भएर पाउने मानवअधिकारहरू सम्पूर्ण रूपमा बालबालिकाले उपभोग गर्न पाउँछन्। यसका अतिरिक्त बालक/बालिका भएर प्राप्त हुने विशेष अधिकारहरू समेत बालबालिकाले पाउँछन्। तसर्थ बालअधिकार त्यस्तो अधिकार हो जुन बाल्यअवस्था भएकै कारण प्राप्त हुन्छ र यी अधिकारहरू बाल विकासका लागि आवश्यक हुन्छन्। बालअधिकारको परिपालना गराउने दायित्व अविभाक्क तथा राज्य दुवैमा रहेको हुन्छ। तर पनि मानवअधिकारको परिपालना गर्ने गराउने दायित्व राज्यको रहने

भएकाले बालअधिकारको संरक्षण गर्ने दायित्व पनि राज्यको नै हुन्छ । बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिले पनि यस्तै प्रकारको व्यवस्था गरेको छ ।

विभिन्न राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा उमेरको व्यवस्था

अन्तर्राष्ट्रिय कानून	राष्ट्रिय कानून
बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि- १९८९ धारा १: बालकसम्बन्धी कानून अन्तर्गत वयस्कताको उमेर यो हदभन्दा कम रहने गरी तोकिएको स्थितिमा बाहेक बालबालिका भन्नाले १८ वर्ष मुनिका प्रत्येक मानवलाई सम्झनु पर्छ ।	बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ दफा २ क : बालक भन्नाले १६ वर्ष उमेर पुरा नगरेको बालबालिकालाई सम्झनु पर्छ ।
दक्षिण एसिया बालकल्याण प्रवर्द्धनका लागि क्षेत्रीय व्यवस्थासम्बन्धी सार्क महासन्धि २००२ धारा १: बालबालिका भन्नाले सार्कमा कुनै पनि सदस्य राष्ट्रका बहुसङ्ख्यक बालबालिका समेटिने राष्ट्रिय कानून नभएका खण्डमा १८ वर्ष मुनिका नागरिक सम्झनुपर्छ । अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनसम्बन्धी महासन्धि १९७३ (न्यूनतम उमेर) धारा ३: रोजगारी वा कार्यसम्पादन गर्दा कम उमेरका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य सुरक्षा वा नैतिकता खतरामा पर्नसक्ने कुनै पनि प्रकारको कार्य वा रोजगारीमा संलग्न हुने न्यूनतम उमेर १८ वर्षभन्दा कम हुने छैन ।	बाल श्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन २०५६ दफा २ क: बालक भन्नाले १६ वर्ष उमेर नपुगेको बालकलाई सम्झनु पर्छ ।

सन् १९४५ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको स्थापनापछि जसरी मानवअधिकार अवधारणाको विकास भयो त्यही अनुरूप बालअधिकार अवधारणाको पनि विकास भएको पाइन्छ । यद्यपि यसअघि बालबालिका विरुद्ध हुने गरेका हिंसा र हननका बारेमा कुरा नउठेको चाहीं होइन ।

प्रथम विश्व युद्धबाट बालबालिकामा परेको पीडालाई देखेर एग्लेन्टाइन जेवले बाल संरक्षण तथा हितका सम्बन्धमा आवाज उठाइन् । पीडित बालबालिकाका नाङ्गा र आँसु सहितका फोटोहरूको विश्वभरि प्रचारप्रसार गरेर उनले बालबालिकामाथि हुने गरेका हिंसालाई उजागर गरिन र बालअधिकार आन्दोलनलाई अगाडि बढाइन् जुन बालअधिकारको परिभाषा तथा संरक्षणको लागि एउटा कोसेढुङ्गा बन्न पुग्यो । यसले बालबालिकाको सुनौलो भविष्यको लागि मार्ग निर्दिष्ट गरिदियो । उनैको प्रयासलाई बाल बचाउ अन्तर्राष्ट्रिय युनियनले सन् १९२३ मा ५ बुँदे घोषणाको रूपमा स्वीकार गर्‍यो । अर्को वर्ष उक्त घोषणालाई आत्मसाथ गर्दै तथा केही बुँदा थप गर्दै लिग अफ नेशन्सको पाँचौँ महासभाले बालअधिकारको सम्बन्धमा आफ्नो प्रतिबद्धतालाई स्पष्ट पार्‍यो । जसले बाल विकासका कुराहरूलाई अत्यन्त महत्त्व दिएको थियो । खास गरी भौतिक तथा आध्यात्मिकरूपमा बाल विकासका लागि चाहिने आवश्यक पूर्वाधारहरू, बाल स्याहार, आपदविपद र दुःखमा बालबालिकालाई प्रथामिकता दिने, बाल समानता, बाल प्रतिभाको कदर गर्ने आदि कुराहरूलाई समेटेको थियो ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको स्थापनाले यस सम्बन्धमा एउटा दरिलो अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको निर्माण हुन पुग्यो । जसको परिणामस्वरूप सन् १९४८ को मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले पनि बालअधिकारका सम्बन्धमा व्यवस्था र बालअधिकारको अवधारणालाई बढाउने काम पनि गर्‍यो । यो दस्तावेज निर्देशनात्मक प्रकृतिको मात्र थियो । यसै सन्दर्भमा सन् १९५९ मा जारी भएको संयुक्त राष्ट्रसङ्घको १० वुँदे घोषणापत्रले बालअधिकारको परिभाषा र संरक्षणको निम्ति थप आधार प्रदान गर्ने काम गर्‍यो ।

बालअधिकारको क्षेत्रलाई ठूलो बनाउन तथा आवश्यक मापदण्ड निर्धारण गर्नको निम्ति गैर सरकारी संस्थाहरूको भूमिका अत्यन्त महत्त्वपूर्ण रहिआएको छ । बालअधिकार महासन्धि- १९८९ को मस्यौदा गर्ने काम पनि गैर सरकारी संस्थाहरूको पहलकदमीमा भएको थियो । बालअधिकार महासन्धि- १९८९ बालअधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धनको क्षेत्रमा एउटा अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज हो । विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरूको तदर्थ समितिले उक्त महासन्धिको मस्यौदा गरी संयुक्त राष्ट्रसङ्घ मानवअधिकार आयोगमा प्रस्तुत गरेको थियो । वैयक्तिक, सामाजिक तथा अन्य हिसाबमा समेत बालबालिकाहरू प्रभावित हुने घटनाहरू वृद्धि हुँदै जाने तथा तत्काल विद्यमान मान्यताहरू निर्देशनात्मक नभै सुभावाका रूपमा रहेको हुँदा बालअधिकार हननका समयमा पक्षहरूलाई जिम्मेवार बनाउँदै लैजान अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी व्यवस्थाको निम्ति उक्त महासन्धि एउटा कोसेढुङ्गाको रूपमा आएको हो । यसले बाल हित संरक्षण र विकासको लागि जीवनको अधिकार, भेदभाव विरुद्धको अधिकार, विकासको अधिकार र सहभागिताको अधिकारलाई आधारभूतरूपमा स्थापित गरेको छ । नेपालले उक्त महासन्धि १४ सेप्टेम्बर १९९० मा अनुमोदन गरिसकेको छ । बालअधिकार महासन्धिमा बालबालिकाका यी अधिकारहरू सुनिश्चित गरिए तापनि द्वन्द्वबाट पर्ने विशेष प्रभाव र असरलाई सम्बोधन गर्न पर्याप्त कानुनी व्यवस्था महासन्धिमा नभएकाले सन् २००० मा सशस्त्र सङ्घर्षमा बालबालिकाको संलग्नतासम्बन्धी छुट्टै ऐच्छिक प्रलेख जारी भएको छ । त्यस्तै संयुक्त राष्ट्रसङ्घ सुरक्षापरिषद्को १६१२ को घोषणाले द्वन्द्वको अवस्थामा हुने गरेका बालअधिकार हननका कुरालाई रोक्न निर्देशिका कै रूपमा काम गरेको छ ।

यसरी बालअधिकार अवधारणाको विकास अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै द्रुत गतिमा भएको छ । यद्यपि यी सबै व्यवस्थाहरू पर्याप्त भने छैनन् । हालसम्म पनि यी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको परिपालना पूर्ण रूपमा हुन सकेको छैन । अझ द्वन्द्वको समयमा त भन्नु बालबालिकासम्बन्धी अधिकारहरू कागजमै सीमित रहेको स्थिति छ ।

५. बालअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विशेष गरेर १९४५ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको स्थापना भएपछि मानवअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् । संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बडापत्रमै यस किसिमको प्रयोजन राखिएबाट पनि यो सम्भव भएको हो जसका कारण मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रदेखि सुरु भएको मानवअधिकार निर्माण तथा विकास आन्दोलन हाल मानवअधिकारको चौथो पुस्तासम्म आइपुगेको छ ।

मानवअधिकार सन्धि सम्झौताहरूमा उल्लेख भएका मानवअधिकारसम्बन्धी विषयवस्तुहरू सम्पूर्ण मानव जातिका लागि हुन् । मानव भएकै कारण बालबालिकाले उक्त अधिकार उपभोग गर्न पाउँछन् । साथै मानवअधिकारसम्बन्धी सन्धि सम्झौताहरूमा बालबालिकाका लागि केही व्यवस्थाहरू पनि गरिएका छन् । उदाहरणको लागि मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र तथा १९६६ को महासन्धिमा पनि बालबालिकाको लागि छुट्टै व्यवस्था गरिएको छ ।

बालबालिकाहरूको अवस्था प्राकृतिक रूपमै भिन्न छ । उनीहरूका आवश्यकताहरू वयस्क मानिसका भन्दा भिन्न छन् । मानसिक तथा शारीरिक विकासका दृष्टिकोणले पनि उनीहरू पूर्ण रूपमा विकसित भइसकेका हुँदैनन् । तसर्थ उनीहरूलाई सामान्य मानव भएको कारण प्राप्त हुने मानवअधिकारबाहेक बालबालिका भएको कारण प्राप्त हुने विशेष अधिकारको समेत आवश्यकता पर्दछ । यसरी प्राप्त हुने अधिकार नै बालअधिकार हो । तसर्थ बालअधिकार विशेष अधिकार हो र सम्पूर्ण बालबालिकाले यो प्राप्त गर्दछन् ।

जसरी मानवअधिकारको निर्माण तथा विकासको लागि अन्तर्राष्ट्रिय प्रयास भएको छ त्यसरी नै बालअधिकारको निर्माण तथा विकासको लागि पनि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाटै प्रयास भएको छ । प्रथमतः बालअधिकारको अवधारणागत विकासमा अन्तर्राष्ट्रिय प्रयास के छ भनी जानकारी लिनु श्रेष्ठ हुन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका मुख्य प्रयासहरू यस प्रकार छन्:

- सन् १९२३ मा बालअधिकारको ५ बुँदे घोषणापत्रलाई बाल बचाउ अन्तर्राष्ट्रिय युनियनद्वारा मान्यता,
- सन् १९२४ मा लिंग अफ नेशन्सबाट बालबालिकासम्बन्धी ७ बुँदे घोषणापत्र जारी,
- सन् १९४८ मा मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी,
- सन् १९५९ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको १० बुँदे घोषणापत्र जारी,
- सन् १९७९ मा अन्तर्राष्ट्रिय बाल वर्ष मनाइयो,
- सन् १९८९ मा बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि पारित,
- सन् १९९० मा बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि लागू,
- सन् १९९९ मा खराब अवस्थाको बाल श्रमसम्बन्धी महासन्धि नम्बर १८२ पारित,
- सन् २००० मा सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको सहभागिताका सम्बन्धमा बालअधिकार महासन्धिको दोस्रो प्रलेख, तथा बालबालिका बेचबिखन, बाल वेश्यावृत्ति तथा बाल अश्लील चित्रण सम्बन्धमा बालअधिकार महासन्धिको ऐच्छिक प्रलेख जारी,
- सन् २००१-२००२ मा संयुक्त राष्ट्र सङ्घको महासभाबाट बालबालिकाका लागि विश्व अभियानलाई निरन्तरता प्रदान,
- सन् २००५ मा सुरक्षा परिषद्को १६१२ घोषणा ।

हालसम्म निर्माण भएका अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई निम्न दुई भागमा बाँडेर अध्ययन गर्न सकिन्छ:

- निर्देशात्मक मापदण्डहरू
- बाध्यात्मक मापदण्डहरू

पहिलो प्रकृतिका मापदण्डहरू अन्तर्राष्ट्रिय समुदायबाट निर्मित तथा घोषित त्यस्ता दस्तावेजहरू हुन् जसले बालअधिकारको अवधारणा तथा ढाँचा विकास गर्नमा महत्त्वपूर्ण भूमिका त खेल्दछ तर ती दस्तावेजहरू राज्यको लागि पालना गर्न बाध्यकारी हुँदैनन् । अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा यस्ता दस्तावेजहरूलाई नरमशील कानून भनिन्छ । उदाहरणको लागि मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८ लाई लिन सकिन्छ । त्यस्तै बालअधिकारको संरक्षण तथा विकासको लागि संयुक्त राष्ट्रसङ्घका घोषणापत्रहरू निर्देशात्मक मापदण्डहरू हुन् । बाध्यात्मक कानून नभए पनि निर्देशात्मक मापदण्डले विश्वसमुदायमा बालअधिकार संरक्षणको लागि बाटो देखाउने गर्दछ । तसर्थ यसको आफ्नै महत्त्व छ ।

बाध्यात्मक मापदण्डहरू राज्यको लागि पालना गर्न बाध्य मानिन्छन् । बाध्यात्मक मापदण्ड अन्तर्गत बनेका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, महासन्धिहरू राज्यले अनुमोदन गरेपछि उक्त राज्यको लागि बाध्यकारी हुन्छन् । उक्त सन्धिमा रहेका व्यवस्थाहरूको परिपालन नभएमा बालअधिकारको उल्लङ्घन भएको मानिन्छ । त्यो अवस्थामा राज्यको कानून सरह अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड क्रियाशील हुन्छ । राज्य अन्तर्राष्ट्रिय समुदायप्रति उत्तरदायी हुन्छ । उदाहरणको लागि बालबालिकासम्बन्धी १९८९ को महासन्धिलाई लिन सकिन्छ । नेपालले पनि यस सन्धिको व्यवस्थाअनुरूप बालअधिकार समितिमा नियमित प्रतिवेदन बुझाउनु पर्दछ ।

५.१. निर्देशनात्मक मापदण्डहरू

बालअधिकारका अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डलाई हेर्ने हो भने विभिन्न समयमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले बालबालिकाको संरक्षणको लागि गरेका घोषणा तथा निर्देशक सिद्धान्तहरूलाई लिनुपर्ने हुन्छ । यी घोषणा, सिद्धान्त तथा निर्देशनहरू बाध्यात्मक हुँदैनन् तथापि राज्यलाई उपयुक्त बाटो अवलम्बन गर्नको लागि त्यसले निर्देशन गरिराखेको हुन्छ । संयुक्त राष्ट्रसङ्घको स्थापना अघि लिग अफ नेशन्सले सन् १९२४ मा बालबालिकाको अधिकारलाई उल्लेख गरेर ७ बुँदे घोषणापत्र जारी गर्‍यो । राष्ट्रसङ्घको स्थापनापश्चात् विश्वका सम्पूर्ण मानवलाई मानवअधिकारको अनुभूति दिने गरी मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी गरियो जसमा बालबालिकाको लागि समेत केही अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । यसका साथै विभिन्न अवस्थामा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले बालअधिकारको विकास तथा परिपालनाको लागि विशेष घोषणाहरू जारी गरेको छ । सन् १९५९ मा बालअधिकारसम्बन्धी १० बुँदे घोषणापत्र जारी गरेको छ भने सन् १९७९ लाई अन्तर्राष्ट्रिय बाल वर्षको रूपमा मनाउने घोषणा गरेको छ ।

बालअधिकारको दृष्टिले जारी गरिएका अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्रहरूमा मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र र संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सुरक्षा परिषद्को १६१२ घोषणा महत्त्वपूर्ण रहेका छन् ।

मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८	सुरक्षा परिषद्को १६१२ घोषणा
<p>मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले मानिसको सर्वपक्षिय विकासको लागि विना भेदभाव अधिकारको व्यवस्था गरेको छ । बालबालिकाले पनि यी अधिकारहरूको उपभोग गर्ने अधिकार राख्छन् । यसबाहेक शिक्षाको अधिकार जस्ता कतिपय अधिकारहरू भने बालबालिकालाई नै लक्षित गरिएको छ । यसका मुख्य प्रावधानहरू निम्नअनुसार छन्:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● स्वतन्त्रताको अधिकार ● सम्मानजनक जीवनको अधिकार ● यातना विरुद्धको अधिकार ● समानताको अधिकार ● फौजदारी न्यायसम्बन्धी अधिकार ● उत्पीडन विरुद्ध शरण खोज्ने अधिकार ● राष्ट्रियताको अधिकार ● विवाहको अधिकार 	<p>सन् २००५ जुलाई २६ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सुरक्षापरिषदले आफ्नो ५२३५ बैठकबाट यो घोषणा जारी गरेको हो । हालैका दिनहरूमा सशस्त्र द्वन्द्वको कारण बालबालिकाको स्थिति अत्यन्त विग्रिएको कारण पनि सुरक्षा परिषदले यो घोषणा जारी गरेर पक्षराष्ट्रहरूलाई सचेत गराउने कार्य गरेको हो । यो आफैँमा एउटा मार्ग निर्देशन हो ।</p> <p>मूलतः यो घोषणामार्फत् सुरक्षा परिषदले युद्धको अवस्थामा बालबालिकाको प्रयोग गरिएको यथार्थ प्रति आफ्नो ध्यान आकृष्ट गर्दै यस्ता कार्य रोकनको लागि विविध उपायहरूको सिफारिससमेत गरेको छ । जसका लागि</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● सम्पत्तिको अधिकार ● बौद्धिक सम्पत्ति संरक्षणको अधिकार ● सरकारमा भाग लिने अधिकार ● कामको सम्मानको अधिकार ● जीवनस्तरको अधिकार ● बाल शिक्षाको अधिकार ● सांस्कृतिक अधिकार 	<p>महासचिवअन्तर्गत एउटा अनुगमन संयन्त्रको निर्माण गरी युद्धमा बालबालिका प्रयोगको अनुगमन गर्ने र यस्तो अनुगमन कार्यमा सरकार र विद्रोही पक्षसँग समेत संवादको ढोका खोल्नुपर्ने कुरालाई औँल्याएको छ ।</p> <p>यसका साथै युद्धबाट प्रभावित बालबालिकाको पुनर्स्थापना तथा संरक्षणको लागि पक्षराष्ट्रहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय कानूनप्रति उत्तरदायी बन्न र शान्ति स्थापना प्रक्रियामा यस्ता युद्धबाट प्रभावित बालबालिकाको पुनर्स्थापना कार्यमा ध्यान दिन समेत यसले आह्वान गरेको छ ।</p> <p>यसमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाहरूलाई मिलेर काम गर्न समेत आह्वान गरेको छ ।</p>
---	---

५.२. बाध्यात्मक मापदण्डहरू

बालअधिकार महासन्धि- १९८९ नै त्यस्तो विशेष दस्तावेज हो जसले बालअधिकारका सम्बन्धमा बृहत् व्यवस्था गरेको छ । यसबाहेक बालबालिकाको सशस्त्र द्वन्द्वमा सहभागिताको सम्बन्धमा बालअधिकार महासन्धिको दोस्रो प्रलेख- २०००, बाल बेचबिखन, बाल वेश्यावृत्ति तथा बाल अश्लील चित्रण सम्बन्धमा बालअधिकार महासन्धिको ऐच्छिक प्रलेख- २०००, जेनेभा महासन्धिहरू तथा यसका दुईओटा ऐच्छिक प्रलेखहरू, यातना तथा क्रुर अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्डसजाय विरुद्धको महासन्धि- १९८४ प्रमुख छन् ।

बालअधिकार महासन्धि- १९८९

बालबालिकाहरू शारीरिक तथा मानसिक रूपले अपरिपक्व हुन्छन् । उनीहरूको शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक विकासको लागि विशेष हेरचाह र सुविधाको आवश्यकता पर्दछ । उनीहरूको संरक्षण र विकासमा परम्परा र सांस्कृतिक मूल्यको महत्त्व हुन्छ । उनीहरूको जीवनस्तर उकास्न अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको आवश्यकता पर्दछ । स्वतन्त्रताको फराकिलो दायरामा मात्र बालबालिकाले सामाजिक प्रगति तथा उच्चस्तरको जीवन प्राप्त गर्दछन् भन्ने विश्वास यस महासन्धिले राखेको छ । यहि भावनामा आधारित भएर यस महासन्धिका व्यवस्थाहरू निर्देशित हुन्छन् । यस महासन्धिमा बालअधिकारको सम्बन्धमा निम्न चार प्रमुख सिद्धान्तहरू उल्लेख गरिएको छः

(क) समानता (भेदभाव) बाट संरक्षण: बालबालिकालाई कुनै पनि आधारमा भेदभाव गरिनु हुँदैन । बालबालिका वा तिनका अभिभावक वा कानुनी संरक्षकको जात, रङ्ग, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक विचार, राष्ट्रियता, सामाजिक

उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य कुनै कुराका आधारमा राज्यले यस महासन्धिमा उल्लिखित बालबालिकाको अधिकारहरूको उपभोग गर्नमा भेदभाव गर्नु हुँदैन। उल्लिखित कुनै पनि प्रकारको भेदभावलाई अवैध घोषणा गरी समानता कायम गर्नु राज्यको पहिलो तथा प्रमुख कर्तव्य हो। भेदभाव रहित समाजमा मात्र अधिकारको उपभोग पूर्ण रूपमा हुन सक्दछ।

(ख) दीर्घ जीवन र विकास: बालअधिकार महासन्धिले बालबालिकाको बाँच्ने अधिकारको ग्यारेन्टी गर्नुको साथै उनीहरूको दीर्घ जीवनको तथा विकासको लागि राज्यले अधिकतम प्रयास गर्नुपर्ने कुरालाई स्पष्टरूपमा व्यवस्था गरेको छ।

(ग) बालबालिकाको सर्वोत्तम हित: यसबारेमा धारा ३ ले व्यवस्था गरेको छ। सार्वजनिक तथा कल्याणकारी संस्थाहरू, अदालत, प्रशासनिक निकाय तथा विधि निर्माता लगायत सबैले बालबालिकालाई प्रभाव पार्नसक्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्दा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यान दिनुपर्छ। बालबालिकाको भलाईको निमित्त आवश्यक संरक्षण र हेरचाह गर्न उनीहरूको आमाबाबु, कानुनी संरक्षक तथा कानुनले बालकप्रति उत्तरदायी ठहर्‍याएका व्यक्तिहरूले प्रयास गर्नुपर्दछ। सो प्रयोजनको लागि राज्यले कानुनी तथा प्रशासकीय संयन्त्रहरू निर्माण गर्नुपर्दछ। यसका अतिरिक्त बाल सर्वोत्तम हितको लागि खडा भएका संस्था, सेवा तथा सुविधाहरू सक्षम अधिकारीले तोकिएको मापदण्ड अनुरूप हुनुपर्दछ। यस प्रयोजनको लागि उक्त दफाले सुरक्षा र स्वास्थ्यमा खास जोड दिएको छ।

(घ) बालबालिकाको विचार र भावनाको कदर: बालबालिकाको भलाईका लागि सबैले ध्यान दिनुपर्ने तथा सोही अनुरूप कार्य गर्नुपर्दछ। तर सोही नाममा उनीहरूको विचार र भावनाको अवमूल्यन गर्नु हुँदैन। बालबालिकाको भावनाको कदर गर्नुपर्दछ र उनीहरूको भनाइलाई उचित स्थान दिइनुपर्दछ भन्ने सिद्धान्तले सहभागिताको सिद्धान्तलाई समेत आत्मसात गरेको छ। धारा १२ ले प्रत्येक बालबालिकालाई आफूसँग सरोकार राख्ने विषयमा विचार व्यक्त गर्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता राज्यले गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। उनीहरूका विचारलाई उमेर र परिपक्वताको आधारमा उचित मान्यता प्रदान गरिनुपर्ने समेतको व्यवस्था उक्त धाराले गरेको छ।

यसरी बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि- १९८९ ले बालअधिकारका सम्बन्धमा विविध अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ। बालबालिकालाई मात्र लक्षित गरेर निर्माण गरिएको उक्त महासन्धि बाध्यात्मक प्रकृतिको समेत भएकोले बालबालिकाको क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको छ। यद्यपि कतिपय कमिकमजोरीबाट यो सन्धि अलग रहन भने सकेन, अर्कोतर्फ यस सन्धिको परिपालना पनि पूर्ण तथा पर्याप्त रूपमा हुन सकेन।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि- १९८९ ले सुनिश्चित गरेको बालअधिकारहरू

नाम र राष्ट्रियताको अधिकार धारा ७

समानताको अधिकार धारा २आमा बाबुसँग बसोबास गर्ने अधिकार धारा ९

पारिवारिक पुनर्मिलनको अधिकार धारा १०

आफ्नो हकमा विचार राख्ने अधिकार धारा ११

अभिव्यक्तिको अधिकार धारा १३

धार्मिक स्वतन्त्रताको अधिकार धारा १४

सङ्गठनको अधिकार धारा १५

गोपनियताको अधिकार धारा १६

अपाङ्ग बालबालिकाहरूको अधिकार धारा २३

स्वास्थ्य र स्वास्थ्य सेवामा पहुँचको अधिकार धारा २४

सामाजिक सुरक्षाको अधिकार धारा २६

शिक्षाको अधिकार धारा २८

अल्पसङ्ख्यक वा आदिवासी बालबालिकाले भाषा, धर्म तथा संस्कृतिको अभ्यास गर्न पाउने अधिकार धारा ३०

फूसद आराम तथा मनोरञ्जनको अधिकार धारा ३१

आर्थिक शोषण विरुद्धको अधिकार धारा ३२

लागूपदार्थको दुरुपयोगबाट बच्ने अधिकार धारा ३३

यौन शोषण तथा दुरुपयोगबाट बच्न पाउने अधिकार धारा ३४

अन्य किसिमको शोषणबाट बच्ने अधिकार धारा ३६

न्यायिक निकायमा पहुँच तथा न्यायिक कारबाहीमा पाउनु पर्ने विशेष व्यवहारको अधिकार धारा ४०

सामान्य अवस्थामा रहेका बालबालिकाको स्वस्थ्य, शिक्षा तथा उपयुक्त वातावरणको विकासको लागि पर्याप्त रूपमा यस सन्धिमा व्यवस्था गरिए तापनि द्वन्द्वको अवस्थामा रहेका बालबालिकाको संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाबारे ठोस व्यवस्था गरिएको छैन । आन्तरिक तथा बाह्य युद्धबाट प्रभावित बालबालिकाको सङ्ख्या उल्लेख्य रूपमा बढेर गयो । युद्धमा बालबालिकाको हत्या, बेपत्ता, अपहरण, अङ्गभङ्ग तथा बाल सैनिकको रूपमा प्रयोगबाट प्रभावित भएका बालबालिकाको सङ्ख्या त्यत्तिकै छ । यहि अवस्थालाई ध्यानमा राखेर संयुक्त राष्ट्रसङ्घले सन् २००० मा १९८९ को भावनालाई समेत कदर गर्दै सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको सहभागिताका सम्बन्धमा बालअधिकार महासन्धिको दोस्रो प्रलेख- २००० को निर्माण गर्‍यो जुन सन् २००२ देखि कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । बालबालिकालाई युद्धको प्रभावबाट बचाउन खास सुरक्षाको आवश्यकता चाहिन्छ भन्ने बारेमा पुनः जोड दिँदै उनीहरूलाई सशस्त्र द्वन्द्वबाट बचाउन खास मापदण्डको निमित्त यस प्रलेखले जोड दिएको छ । बालबालिकाको उमेरको हद यस प्रलेखले १८ वर्ष तोकेको छ । साथै यस प्रलेखको कार्यान्वयनको लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको अपरिहार्यतालाई समेत स्वीकार गरेको छ ।

राज्य तथा गैर राज्य पक्षहरूले बालबालिकालाई सेनामा भर्ना गर्न नपाउने, राज्य पक्षबाट बालबालिकाको सशस्त्र सेनामा हुने गरेको भर्नालाई बन्देज लगाउन कानुनको निर्माण गर्नुपर्ने तथा स्वेच्छिक भर्नाको लागि समेत मापदण्डको निर्धारण गर्नुपर्ने दायित्व यस प्रलेखमा उल्लेख गरिएको छ । यसै गरी राज्यले आफूसँग भएका वा गैर राज्य पक्षसँग भएका बाल सेनालाई सेनाबाट मुक्त गर्न गराउनसमेत निर्देश गरेको छ । यसका साथै त्यस्ता बालबालिकाहरूको शारीरिक तथा मानसिक क्षतिको परिपूर्तिको लागि तथा उनीहरूको सामाजिक एकताको लागि विशेष व्यवस्था गर्ने दायित्व पनि यस सन्धिले राज्यलाई तोकिएको छ ।

यसै गरी सन् २००० मा बाल बेचबिखन, बाल वेश्यावृत्ति तथा बाल अश्लील चित्रण सम्बन्धमा रोक लगाउन बालअधिकार महासन्धिको ऐच्छिक प्रलेख- २००० समेत निर्माण भएको छ जुन सन् २००२ देखि कार्यान्वयनमा आएको छ । यस प्रलेखले बालबालिकाको बेचबिखन, वेश्यावृत्ति तथा अश्लील चित्रणलाई रोक्नको निमित्त खास गरी धारा १, ११, २१, ३२, ३३, ३४, ३५ र ३६ को कार्यान्वयनको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । राज्यले कानुनको निर्माण गरी त्यस्ता अश्लील काम कारवाहीहरूलाई रोक्नु पर्दछ । फौजदारी न्याय प्रक्रियामा पीडित बालबालिकाको अधिकार र हित संरक्षण हुने गरी काम गर्नु पर्नेमा समेत यसले जोड दिएको छ । अपराध कम गर्नका लागि कानुनी, प्रशासनिक तथा सामाजिक नीति कार्यक्रमहरूमा, जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा, पीडित बालबालिकालाई सहयोग गर्ने कार्यमा, उनीहरूको शारीरिक तथा मानसिक क्षति कम गर्नका लागि राज्यको महत्वपूर्ण भूमिकालाई यसले स्वीकार गरेको छ र राज्यले ती कुराहरूको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने दायित्वको पनि सृजना गरेको छ । सो प्रयोजनको लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगलाई एउटा प्रमुख माध्यमको रूपमा ग्रहण गरेको छ ।

खराब अवस्थाको बाल श्रम उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि- १९९९ ले बालबालिकालाई दास बनाउने, बेचबिखन ओसारपसार गर्ने, बाँधुवा मजदुर बनाउने, बलजपती सेनामा भर्ना गर्ने, वेश्यावृत्ति तथा अश्लील चित्रको लागि प्रयोग गर्ने, दुर्व्यवहारमा लगाउने एवं उनीहरूको स्वस्थ्य, सुरक्षा तथा नैतिकतामा ह्रास ल्याउने कार्यमा संलग्न गराउने कार्यलाई खराब प्रकृतिको बाल श्रम भनी परिभाषा गरेको छ । यस्ता कार्यहरू रोक्नको लागि कानुनको निर्माण गर्ने जिम्मा सरकारको हो र सरकारले आवश्यक छलफल गरी कानुनको निर्माण गर्ने काम गर्नुपर्छ भन्ने दायित्व निर्धारण गरेको छ । कानुनको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिँदै खराब अवस्थाको बाल श्रम हटाउन शिक्षाको महत्वपूर्ण भूमिका हुने कुरामा समेत यसले जोड दिएको छ ।

यसै गरी बालबालिकामाथि हुने यातना, अमानवीय व्यवहार तथा दण्डलाई रोक्न तथा निरुत्साहित गर्न यातना तथा क्रुर अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्ड सजाय विरुद्धको महासन्धि- १९८४ ले कुनै पनि प्रकारको यातनालाई गैर कानुनी अपराधको रूपमा परिभाषित गरेको छ ।

जेनेभा महासन्धिहरू

युद्धको आफ्नै नियम हुन्छ । युद्ध आफैमा नराम्रो तथा विध्वंसात्मक कार्य हो जसले जनधनको क्षति गर्ने मात्र होइन मानव जीवनमा लामो समयसम्म नकारात्मक असर पारिरहन्छ । तर पनि युद्धको सम्भावनालाई कसैले नकार्न सक्दैन । नचाहेर पनि मानव समाजमा साना ठूला युद्धहरू भइरहेका हुन्छन् ।

बालबालिकाहरू युद्धबाट सबैभन्दा बढी प्रभावित हुन्छन् । बालबालिकालाई युद्धको प्रभावबाट बचाउन युद्धका नियम भनेर समेत चिनिने १९४९ का ४ ओटा जेनेभा महासन्धिहरू र यसका अतिरिक्त प्रलेखहरू आएका छन् । यी महासन्धिहरू आन्तरिक वा अन्तर्राष्ट्रिय युद्धमा युद्धरत दुवै पक्षले पालना गर्नुपर्दछ । अझ नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा द्वन्द्वका दुवै पक्षलाई लागू हुने अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानुन भनेको ४ ओटा जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३ हो जसमा युद्धको अवस्थामा महिला तथा बालबालिकाको विशेष संरक्षणको व्यवस्था गरिएको छ ।

जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३

भूमिमा हुने राष्ट्रिय चरित्रको सशस्त्र सङ्घर्षको क्रममा दुवै पक्षले न्यूनतमरूपमा निम्न लिखित प्रावधानहरू लागू गर्नु पर्नेछः

१. हतियार छान्दिसकेका तथा विरामी, घाइते वा अन्य कारणले लड्न नसक्ने अवस्थामा पुगेका सैन्य दलका सदस्यलगायत युद्धमा सक्रियरूपमा भाग नलिने व्यक्तिहरूलाई जाती, वर्ण, धर्म वा आस्था, लिङ्ग, सम्पत्ति वा त्यस्तै अन्य आधारमा प्रतिकूल भेदभाव हुने गरी अमानवीय व्यवहार गरिने छैन । यसका लागि निम्न लिखित कार्यहरू हरेक समयमा र हरेक स्थानीय (माथि उल्लिखित) व्यक्तिहरूका हकमा निषेधित छन् तथा निषेधित रहनेछन् ।
 - क. जीवन तथा शरीर विरुद्ध हिंसा, खास गरी हत्या, अङ्गभङ्ग तथा क्रुर व्यवहार वा यातना,
 - ख. बन्धक बनाउने,
 - ग. व्यक्तिको सम्मानमाथि गम्भीर चोट पुऱ्याउने खालका कार्यहरू- जस्तै अपमान र निम्न स्तरको व्यवहार,
 - घ. सभ्य समाजले अपरिहार्य भनी मान्यता दिएको न्यायिक प्रत्याभूतिहरू प्रदान गर्ने नियमित अदालतले अधिनै फैसला गरिसकेको अवस्थामा बाहेक सजाय सुनाउने र यसको कार्यान्वयन गर्ने,
२. घाइते, विरामी तथा ध्वस्त पानीजहाजमा फसेका व्यक्तिहरूलाई एकिकृत गरी स्याहार गरिनेछ । रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समितिले सङ्घर्षरत पक्षहरूसँग विशेष सम्झौता गरी यस महासन्धिमा भएको व्यवस्थालाई सबै वा आंशीक रूपमा लागू गर्न प्रयास गर्नेछ ।

यस कानूनबाट संरक्षित व्यक्ति तथा संस्थाहरू निम्न छन्:

- क. युद्धको समयमा घाइते तथा विरामी योद्धा;
- ख. युद्धबन्दी
- ग. गैर सैनिक नागरिक/साधारण नागरिक/बालबालिका;
- घ. सैन्य सेवाका चिकित्सक तथा धार्मिक कर्मचारीहरू;
- ड. अस्पताल, यातायात (एम्बुलेन्स), धार्मिक, शैक्षिक तथा सांस्कृतिक र सार्वजनिक सेवा स्थलहरू।

६. नेपाली कानूनी व्यवस्थाहरू

१९९० को राजनीतिक परिवर्तनपछि मानवअधिकार लगायत बालहित र संरक्षणलाई संवैधानिक व्यवस्था गरिएकाले राष्ट्रिय स्तरमा बालअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनको विषयले प्रथामिकता पायो। नेपालले बालअधिकार महासन्धि- १९८९ लाई १४ सेप्टेम्बर १९९० मा अनुमोदन गर्‍यो। यसले राज्यको बालअधिकार संरक्षण प्रतिको सजगतालाई अझ उच्च रूप दियो जसको कारण बालबालिकासम्बन्धी अधिकारलाई राष्ट्रिय कानूनमा समावेश गराउने क्रममा बालबालिकासम्बन्धी ऐन- २०४८ आयो। बालबालिकासम्बन्धी महासन्धिको अनुमोदन गरे लगत्तै आएको यस कानूनमा उक्त सन्धिको केही प्रतिविम्बहरू देखिन्छ। यद्यपि केही कुराहरूको अभाव अद्यापि छँदैछ।

बालबालिकासम्बन्धी ऐन- २०४८ ले बालबालिकाको समानताको अधिकार, पोषण, हेरचाह, मनोरञ्जन जस्ता अधिकार, आपराधिक दायित्वको अवस्थामा प्राप्त अधिकारहरू र बाल श्रम निषेध लगायतका विषयमा खास व्यवस्था गरेको छ। यसबाहेक कार्यविधिगत कुरामा बालबालिकालाई प्रथामिकता दिने, यातना दिन नपाइने समेतको व्यवस्था उक्त ऐनमा समेटिएको छ। यसै गरी बाल श्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन- २०५६ ले बाल श्रम निषेध गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको छ।

बालबालिकासँग सम्बन्धित प्रमुख राष्ट्रिय कानूनहरू

- नेपाल अधिराज्यको संविधान- २०४७
- बालबालिकासम्बन्धी ऐन- २०४८
- बाल श्रम (निषेध तथा नियमित गर्ने) ऐन-२०५६

नेपालको संविधान- २०४७ ले मौलिक अधिकारको रूपमा विभिन्न अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ। संविधानमा समानता, स्वतन्त्रता, छापाखाना, पत्रपत्रिका, फौजदारी न्याय, सूचना, सम्पत्ति, संस्कृति, शिक्षा, धर्म, गोपनियताको अधिकारहरू लगायत निवारक नजरबन्द, देश निकाला तथा शोषण विरुद्ध संवैधानिक उपचारको अधिकारको प्रत्याभूति गरेको छ। जनताको जीउधनको सुरक्षा गरी आर्थिक, सामाजिक एवं राजनीतिक क्षेत्रलगायत राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रहरूमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्ने उद्देश्य यसले राखेको देखिन्छ। साथै राज्यले बालबालिकामाथि शोषण हुन नदिइ उनीहरूको हकहितको रक्षा गर्दै निःशुल्क शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्दै जाने तथा अनाथ बालबालिकाको संरक्षण एवं उन्नतिका लागि शिक्षा स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षाको विशेष व्यवस्था गर्ने कुरा धारा २६(८) र (९) मा छ।

बालबालिकासम्बन्धी ऐन- २०४८

१. बालबालिकासम्बन्धी ऐन- २०४८ ले १६ वर्षभन्दा कम उमेरकालाई बालबालिकाको रूपमा परिभाषित गरेको छ।

२. बालबालिकाको नामको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै उनीहरूको नाम राख्ने तथा जन्म मिति कायम गर्ने अधिकार तथा दायित्व आमाबाबु, परिवारका अन्य सदस्य, पाल्ने व्यक्ति वा संस्थाको प्रथामिकताको आधारमा हुने गरी तोकेको छ ।
३. यस ऐनले समानताको अधिकारको पनि सुनिश्चितता गरेको छ, जसअनुसार छोरा वा छोरीमा कुनै किसिमको भेदभाव गर्न पाइदैन । त्यसै गरी आफ्नो छोराछोरी वा धर्मपुत्र/पुत्रीबीच पनि भेदभाव गर्न पाइदैन ।
४. यसले बालबालिकाको पालन पोषण, शिक्षा तथा स्वास्थ्य उपचारको दायित्व आमाबाबु, संरक्षक, स्थानीय निकाय र सरकारको रहेको प्रस्ट व्यवस्था गरेको छ ।
५. बालबालिकाले क्रुर तथा यातनापूर्ण व्यवहारबाट उन्मुक्ति पाउनु पर्ने अधिकारलाई पनि यस ऐनले ग्यारेन्टी गरेको छ ।
६. भेटघाटको अधिकार अर्को महत्त्वपूर्ण व्यवस्था हो जसअनुसार भिन्न भएर बसेका आमाबाबुसँग भेट्ने तथा धर्मपुत्र/पुत्रीको रूपमा बसेका बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको खास आमाबाबुसँग भेटघाट तथा पत्रचार गर्नबाट वञ्चित गर्न पाइदैन ।
७. बालबालिकालाई अपराधमा विशेष छुटको व्यवस्था ऐनले गरेको छ । उनीहरूको उमेरको आधारमा अपराधको परिभाषा र सजायको व्यवस्था गरिएको छ । १० वर्ष मुनीका बालबालिकाले अपराध गरेमा कुनै प्रकारको सजाय नहुने, १० देखि १४ वर्ष उमेरका बालबालिकाले जरिवाना हुने अपराध गरेमा हप्काउने तथा कैद हुने अपराध गरेमा कसुर हेरी ६ महिनासम्म कैद गर्ने र १४ देखि १६ वर्ष उमेरका बालबालिकाले कुनै अपराध गरेमा उमेर पुगेको व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा मात्र सजाय हुने व्यवस्था गरेको छ । यसै गरी बालबालिकालाई कसैले सिकाएको आधारमा कुनै अपराध घटित भएमा सो सिकाउनेले आफैँ अपराध गरेसह सजाय पाउने व्यवस्था समेत गरेको छ । यसैसँग जोडिएको अर्को पक्ष के रहेको छ भने बालबालिकालाई हतकडी लगाउने, एकान्त कारवास राख्ने वा प्रौढ कैदी राखेको स्थानमा राख्न पाइदैन र बालबालिकाले गरेको अपराधमा पटके कायम गर्न पनि मिल्दैन ।
८. बालबालिकालाई माग्ने काममा लगाउने तथा सन्यासी, फकिर आदि बनाउने उद्देश्यले मुड्न पाइदैन र देवी देवताको नाममा उनीहरूलाई चढाउन पनि पाइदैन ।
९. बालबालिकालाई अश्लील चित्र खिच्न र प्रयोग गर्न, निजको चरित्रमा आघात पुग्ने गरी कुनै पनि किसिमको प्रकाशन, मुद्रण वा वितरण गर्न तथा नशालु पदार्थको ओसारपसार बिक्री वितरणको निमित्त प्रयोग गर्नबाट यस ऐनले बन्देज लगाएको छ ।
१०. बाल श्रम सम्बन्धमा, १४ वर्षभन्दा मुनीका बालबालिकालाई कुनै प्रकारको काममा लगाउन नपाउने र सो उमेरभन्दा माथिका बालबालिकालाई कुनै काममा लगाउनु परेमा खास समय (दिनमा मात्र) काममा लगाउन पाउने र सबैलाई समानरूपमा ज्याला दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।
११. बालबालिकाका मुद्दाहरू बन्द इजलाशमा हुने तथा उनीहरूका मुद्दाले प्रथामिकता पाउने कुरा ऐनमा सुनिश्चित गरिएको छ ।

७. नेपालको आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिका

सशस्त्र द्वन्द्वबाट संसारमा लाखौँ मानिसको मृत्यु भइसकेको छ, जसमध्ये आधाभन्दा बढी महिला तथा बालबालिका रहेका छन् । सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित हुने बालबालिकाको सङ्ख्या पनि उत्तिकै डरलाग्दो गरी बढेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय वा आन्तरिक जुनसुकै द्वन्द्वको मारमा खास गरी बालबालिकाहरू परेका छन् ।

बालबालिकामा सशस्त्र द्वन्द्वको असर दीर्घकालसम्म रहने गर्दछ। बालबालिकालाई सशस्त्र द्वन्द्वबाट सुरक्षित हुने र संरक्षण पाउने अधिकार, सेनामा भर्ति तथा प्रयोगबाट छुटकारा पाउने अधिकार, युद्धबाट प्रभावित भएको अवस्थामा प्राथमिकतासाथ आपतकालीन सहयोग पाउने अधिकार, राहत तथा पुर्नस्थापना हुन पाउने अधिकार, सङ्घटको अवस्थामा पनि शिक्षा, स्वस्थ, पोषण जस्ता आधारभूत आवश्यकताहरूको उपभोग गर्न पाउने अधिकार जस्ता अधिकारहरू सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा उपलब्ध गराइनुपर्ने प्रमुख अधिकारहरू हुन्।

द्वन्द्वरत पक्षहरूले सतर्कता नअपनाएको कारणबाट बालबालिकाहरू धेरै नै प्रताडित हुने गरेका छन्। बालअधिकार कागजमा मात्र सीमित हुन पुगेको छ। सशस्त्र द्वन्द्वको कारण बालबालिकाको मृत्यु हुने, अभिभावक तथा परिवारका अन्य सदस्यहरूको मृत्युका कारण मानसिकरूपमा समेत प्रताडित हुने, विस्थापित हुने, शिक्षा, स्वस्थ सेवा आदिबाट वञ्चित हुने, द्वन्द्वरत पक्षहरूबाट डर त्रास तथा धम्की र यातनाको सामना गर्नु पर्ने, अपहरण, कब्जा तथा थुनामा परिने, हिंसात्मक संस्कृतिको विकास हुने, समाजबाट बहिस्कृत हुने, घाइते, अपाङ्ग हुने, यौन शोषण तथा दुर्व्यवहारबाट पीडित हुने तथा समग्रमा अभावग्रस्त जीवन बिताउनु पर्ने आदि डरलाग्दा घटनाहरूबाट बालबालिकाहरूले गुज्रिरहनु परेको छ।

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) का अनुसार नेपालमा माओवादीले जनयुद्धको नाममा सुरु गरेको आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्वका कारण फेब्रुवरी १९९६ देखि जुन २००६ सम्ममा ३४६ भन्दा बढी बालबालिकाले ज्यान गुमाईसकेका छन्। त्यस्तै एक हजारभन्दा बढी बालबालिकाहरू घाइते बनेका छन् भने ४० हजारभन्दा बढी विस्थापित भएका छन्। यो डरलाग्दो अवस्थाको भागिदार दुवै युद्धरत पक्ष हुन्।

बालबालिकाको हत्या दुवै पक्षबाट गरिएको विभिन्न अनुगमन प्रतिवेदनहरूले जनाएका छन्। विद्रोही पक्षबाट विभिन्न अवस्थामा आरोपित बालबालिकाको हत्या गरिएको पाइएको छ भने राज्य पक्षबाट पनि गैर कानुनी हत्या गरिएको छ। मानवअधिकार आयोगको प्रतिवेदनअनुसार राज्य पक्षबाट गैर कानुनी हत्या बढी हुने गरेको छ। २०५२ फागुनमा सशस्त्र विद्रोह सुरु भएदेखि २०६३ साउनसम्म ४९ जना बालबालिकाहरूको गैर कानुनी हत्या भएको एडभोकेसी फोरमले अभिलेख गरेको छ। बालबालिकाहरू सैनिकको रूपमा सामेल भएको कारण युद्धको चपेटामा बाल सैनिकहरू समेत रहेका छन्।

विद्रोही पक्षले सामुहिक तथा एकलरूपमा बालबालिकालाई अपहरण गर्दै लाने गरेको पाइएको छ। अपहरणपश्चात् जनवादी शिक्षाको नाममा प्रशिक्षण दिने र केही दिनपछि मुक्त गर्ने तथा सुरुमा सानो सानो काममा लगाउने अनि सेनामा भर्ति गर्ने जस्ता गतिविधिहरू पनि भएका छन्। विद्यालयलाई अक्रमणको थलोका रूपमा प्रयोग गर्ने तथा विद्यालयमाथि आक्रमण गर्ने काम दुवै पक्षबाट भएका छन्। विद्रोही पक्षबाट शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको अपहरण गर्ने गरिएको पाइन्छ।

सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको सहभागिताका सम्बन्धमा बालअधिकार महासन्धिको दोस्रो प्रलेख- २००० ले बालबालिकालाई सशस्त्र द्वन्द्वबाट बचाउन खास मापदण्डको व्यवस्था गरेको छ जसअनुसार राज्य तथा गैर राज्य पक्षहरूले बालबालिकालाई सेनामा भर्ना गर्न पाइँदैन। जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३, बालअधिकार महासन्धिको धारा ३८(२) र आइएलओ महासन्धि नम्बर १८२ को धारा ३ (क) ले १५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकालाई सेनामा भर्ना गर्न नपाइने, युद्धको विभीषिकाबाट उनीहरूलाई जोगाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। केपटाउन सिद्धान्तमा

बाल सैन्य भर्नालाई अवैधानिक ठहर्नाउने बृहत् दृष्टिकोण राखिएको छ । यसमा बाल सैनिकको दर्जामा सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूहमा भान्से, भरिया, हुलाके लगायत जुनसुकै हैसियतमा कार्यरत वा संलग्न सम्बन्धित परिवारका सदस्यहरू देखि बाहेकका १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिहरूलाई तथा यौन उद्देश्य र जबर्जस्ती विवाहका लागि भर्ति गरिएकालाई समेत समावेश गरिएको छ । तर उक्त व्यवस्थाको वावजुद सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा नेपालमा बालबालिकालाई सेनामा भर्ति गर्ने तथा उनीहरूको शोषण गर्ने गरिएको पाइन्छ ।

बालबालिकाको यौन शोषण गर्ने कार्य विश्वव्यापीरूपमा भएको पाइन्छ जसले सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा बढावा पाउने गरेको छ । बालबालिकामाथि हुने बलात्कार अर्को अमानवीय घटना हो जुन नेपालमा आन्तरिक युद्धको समयमा समेत घटेको पाइएको छ । सुरक्षाकर्मी तथा कतिपय अवस्थामा माओवादी पक्षबाट समेत यौन शोषण तथा बलात्कारका घटनाहरू भएको छन् । साथै बाल सैनिकका रूपमा प्रयोग भएका बालिकाहरूको समेत यौन शोषण भएको छुटेर आएका बालिकाहरूले बताएका छन् । एड्भोकेसी फोरमले द्वन्द्वको अवस्थामा घटेका बलात्कारका थुप्रै घटनाहरू अभिलेख गरेको छ जसमा सुरक्षफौज, विद्रोही समूह र तथाकथित प्रतिकार समूहको समेत संलग्नता भएको पाइएको छ ।

द्वन्द्वको कारण हजारौं बालबालिकाले आमाबाबु तथा आफन्त गुमाएका छन् जसको कारण उनीहरू शिक्षा, स्वस्थ जस्ता आधारभूत आवश्यकताबाट समेत वञ्चित भइरहेका छन् । विस्थापनको समस्या त्यत्तिकै जटिल बनेर आएको छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(६) अनुसार थुनामा राखिएका प्रत्येक व्यक्तिलाई पक्राउ परेको मितिले बाटाको म्यादबाहेक २४ घन्टा भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराउनु पर्छ, र त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक उक्त व्यक्तिलाई थुनामा राख्न पाइदैन । तर नेपालमा गैर कानुनी थुनाको स्थिति व्यापक रूपमा रहेको अनुगमनका क्रममा पाइएको छ । द्वन्द्वको क्रममा यस्ता घटनाहरू अझ बढेको एड्भोकेसी फोरमको दैनिक हिरासत अनुगमनबाट देखिन आएको छ ।

यातना विरुद्धको अधिकारलाई संविधानमा नै संरक्षण गरिएको छ । अनुसन्धान, तहकिकात वा पूर्पक्षको सिलसिलामा वा अरू कुनै किसिमको थुनामा रहेको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिने, निजसँग निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गर्न नपाइने व्यवस्था यसमा गरिएको छ । सोहीअनुसार यातनासम्बन्धी क्षतिपूर्ति ऐन- २०५३ जारी भई लागू भएको छ । उक्त ऐनअनुसार पीडित व्यक्तिले एक लाख रुपियाँसम्म क्षतिपूर्ति पाउन सक्छ । तर यातना दिने कामलाई उक्त ऐनले फौजदारी अपराधको रूपमा परिभाषित नगरेको हुनाले यातनाको सङ्ख्या बढ्न गएको पाइन्छ । सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा सैनिक हिरासतमा राखिएका विद्रोहीको आरोप लागेका बालबालिकालाई समेत यातना दिने गरिएको पाइएको छ ।

नेपालमा बालअधिकार हननको अवस्था अत्यन्त तीव्र छ । नेपाल १९८९ लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको पक्षराष्ट्र हो । उक्त दायित्वअनुसार नेपालले विभिन्न कानुनहरू निर्माण गरेको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधानमा पनि बालअधिकारका विविध पक्षलाई समेट्ने प्रयास गरिएको छ, तर व्यवहारमा बालअधिकारको संरक्षण अत्यन्त फितलो पाइएको छ ।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको पक्षराष्ट्रको हैसियतले नेपालले हरेक चार वर्षमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बालअधिकार समितिमा नेपालको बालअधिकार स्थितिबारे प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्दछ । नेपाल सरकारले पठाएको प्रतिवेदनको अध्ययन

गरी उक्त समितिले बालअधिकार पालना तथा संरक्षण गर्न नेपाल सरकारलाई आफ्नो सुझाव पठाउँछ। सन् २००५ को आवधिक प्रतिवेदनमाथि टिप्पणी गर्दै उक्त समितिले नेपालले ढिलोगरी प्रतिवेदन पठाएकोमा खेद व्यक्त गरेको थियो। नेपालमा बालअधिकारको स्थिति अत्यन्त दयनीय अवस्थामा रहेको र द्वन्द्वको अवस्थामा दुवै पक्षबाट बालअधिकार हननका घटनाहरू उल्लेख्य रूपमा भइरहेको कुरा उक्त टिप्पणीमा उल्लेख गरिएको थियो। त्यस्तै राज्य पक्षबाट बालअधिकार सम्बन्धमा केही कानूनहरू निर्माण गरिए पनि त्यसको पालना भने न्यून रहेको सुझावमा उल्लेख गरिएको थियो। राज्य पक्षबाट बाल श्रम (रोकथाम तथा नियमित गर्ने) ऐन- २०५६ र कर्मैया प्रथा रोकथाम ऐन निर्माण गरिए तापनि व्यवहारमा लागू गर्ने सन्दर्भमा कमजोरी देखिएको सुझावमा उल्लेख गरिएको थियो।

त्यस्तै माओवादी पक्षले विद्यालयको प्रयोग गरेको, विद्यालयमा विस्फोटका घटनाहरू घटाएको र बालबालिकालाई युद्धमा प्रयोग गरेको उल्लेख गरिएको थियो। उक्त सुझाव प्रतिवेदनमा दुवै पक्षलाई बालबालिकाको अधिकारको सम्मान गर्न, राज्य पक्षलाई बालअधिकार सम्मानको आधार निर्माणको लागि विविध सन्धि सम्झौताहरूको अनुमोदन गर्न र सोहीअनुसार कानून तथा संयन्त्र निर्माण गर्न तथा विद्रोही पक्षलाई युद्धको अवस्थामा बालबालिकाको प्रयोग नगर्न र विद्यालयलाई युद्ध मैदान नबनाउन निर्देश गरेको थियो।

द. बालअधिकार उल्लङ्घनको अनुगमन

८.१. बालअधिकार अनुगमनको अर्थ, आवश्यकता र महत्व

कुनै घटना अथवा वस्तुको सम्बन्धमा गरिने अवलोकन तथा अध्ययनलाई अनुगमन भन्न सकिन्छ। अनुगमन कुनै काम हुनबाट रोक्न वा त्यसको निरन्तरता अवलोकनको निमित्त गरिने क्रियाकलाप हो। मानवअधिकार वा बालअधिकारका मापदण्डहरूको परिपालना कसरी भइरहेको छ, हननका घटनाहरू भइरहेका छन् कि छैनन् भनी तथ्य पत्ता लगाउने कार्यलाई मानवअधिकार अनुगमन भनेर परिभाषित गर्न सकिन्छ। त्यसै गरी बालअधिकारको पालना के कसरी भइरहेको छ अथवा हननका घटनाहरू किन र कसरी भइरहेका छन् भनी गरिने अवलोकन तथा अध्ययनलाई बालअधिकार अनुगमन भनेर बुझ्न सकिन्छ।

बालअधिकार संरक्षण अथवा हननमा संलग्न राज्य तथा गैर राज्यपक्षहरूलाई दायित्वभागी बनाउँदै बाल विकास र उनीहरूको कल्याणको अभिवृद्धि गर्नु बालअधिकार अनुगमनको प्रमुख उद्देश्य हो। केपटाउन सिद्धान्तले अनुगमन, अभिलेखीकरण तथा प्रचारप्रसार बाल भर्ति उन्मूलनका लागि आवश्यक आधारभूत कुराहरू हुन भनी स्वीकार गरेको छ। बालअधिकार अनुगमनको उद्देश्यहरू निम्नअनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ:

१. सरकारी निकाय वा पदाधिकारीलाई बालअधिकारको सम्मान र संरक्षणप्रति उत्तरदायी बनाउनु,
२. द्वन्द्व वा युद्धको अवस्थामा यसका पक्षहरूलाई बालअधिकार प्रति उनीहरूको दायित्व बोध गराउनु,
३. बालअधिकार उल्लङ्घनका वास्तविक सत्य तथ्य बाहिर ल्याई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सरोकार सृजना गर्नु,
४. बालअधिकारको उल्लङ्घनमा दोषी पाइएकालाई राष्ट्रिय अधिकार क्षेत्रबाट दण्ड नभएमा वा इन्कार गरिएमा अन्तर्राष्ट्रिय न्यायिक कठघरामा उभ्याएर सजाय दिलाउनु।

बाल अनुगमनको महत्त्वलाई निम्न बुँदामा उल्लेख गर्न सकिन्छः

१. दण्डहीनताको स्थिति नरहोस् भन्ने तर्फ अनुगमनबाट निश्चित सत्य तथ्य बाहिर आउँछ ।
२. अधिकार प्रतिको चेतना अभिवृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउँछ । साथै जनतालाई बालअधिकार हनन्का अवस्थामा न्यायिक उपचार खोज्ने प्रयास गर्नको लागि सहयोगी बनेको हुन्छ ।
३. बालअधिकार हनन् विरुद्ध राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय चासोलाई स्थापित गराउनको लागि सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्छ ।
४. द्वन्द्वरत पक्षहरूलाई बालअधिकारको सम्मानको निम्ति दबाव दिन आधार तयार पार्दछ ।
५. पीडकलाई कानुनी कारबाही गर्न तथा पीडितलाई प्रभावकारी उपचार प्रदान गर्नको लागि सहयोगीको भूमिका खेल्दछ ।

अनुगमनले कुन ठाउँमा कस्तो प्रकृतिको उल्लङ्घन भएको छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन र त्यसको न्यूनीकरणको लागि मार्ग निर्दिष्ट गर्न मद्दत गर्दछ । अनुगमनको परिणामबाट आएको सूचनाको आधारमा बालअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा योगदान गर्न र उल्लङ्घनलाई न्यूनीकरण गर्न पनि सकिन्छ । तर अनुगमन गर्दा सूचनाको वस्तुनिष्ठतामा सधैं ध्यान दिनु पर्दछ । सूचनालाई तोडमरोड वा बढाई चढाई गर्दा बालअधिकारको हनन्मा दोषी पाइएकाहरूको मानवअधिकारको पनि हनन् हुन जान्छ । कानुनी राज्यमा कानुन विपरीत कुनै पनि व्यक्तिलाई मर्का पार्न पाइँदैन । यसै आधारमा दोषीले अभियोगबाट सफाई पाउन पनि सक्छ । तसर्थ निष्पक्षता बालअधिकार अनुगमनको एउटा सर्त हो ।

भावनामा बगेर गरिएको अनुगमन सदैव कमजोर र अपूरो हुन्छ । अनुगमनको क्रममा विषयप्रति तटस्थ तथा बालमैत्री हुन आवश्यक छ । बालअधिकार अनुगमनकर्ताको सबैभन्दा ठूलो चुनौतिको विषय नै यहि हो । अनुगमन विधिलाई अवलम्बन गर्दा ध्यानमा राख्नु पर्ने विविध पक्षहरूबारे अनुगमनकर्ता जानकार हुनुपर्छ । यसले अनुगमनको गुणात्मक पक्षलाई बढाउँछ ।

८.२. बालअधिकार अनुगमनका तहहरू

अनुगमन वस्तुगत तथा प्रभावकारी बनाउन विभिन्न तरिका र तहहरू अपनाउन सकिन्छ । सामान्यतः अनुगमन सहज र प्रभावकारी बनाउन निम्न चरणहरू अवलम्बन गरिनुपर्दछः

- सूचनाको सङ्कलन
- सूचनाको परिक्षण
- सूचनाका स्रोतहरूको चिनारी, सम्पर्क तथा सञ्जाल निर्माण
- घटनास्थल अवलोकन, अन्तर्वार्ता
- सूचना सङ्कलन तथा अभिलेखीकरण
- पैरवी

क. सूचनाको सङ्कलन

अनुगमनको पहिलो तह सूचनाको सङ्कलन हो । कुन ठाउँमा कस्तो घटना घटेको छ त्यसको जानकारी अनुगमनकर्ताले राख्नुपर्दछ । बालअधिकार हनन्का घटनाहरूको सूचना पाएपछिमात्र अनुगमन सुरु हुन्छ । तसर्थ सूचनाको प्राप्ति अनुगमनको पहिलो पाईला हो ।

बालअधिकार अनुगमनकर्ताले बालअधिकारको पालना वा उल्लङ्घन कसरी भइरहेको छ भन्ने बारेमा सङ्कलन गरेको जानकारी नै सूचना हो। सूचनाको सङ्कलन अनुगमनको परिणामसँग सम्बन्धित हुन्छ। सही सूचनाको कारणबाट अनुगमनको परिणाम विश्वासनीय हुन्छ। विशेष गरी द्वन्द्वको समयमा कुनै पनि घटनाको सूचना विभिन्न कारणले बाहिर आउन नसक्ने हुन्छ त्यसैले बालअधिकार अनुगमनकर्ता आफैँ प्रभावित क्षेत्रमा गई बुझ्ने गर्नुपर्दछ। यो पनि अनुगमनको एउटा कार्य हो।

अनुगमनबाट सङ्कलित सूचनाले पीडितलाई न्याय दिलाउन सहयोग गर्न सक्नुपर्छ। पर्याप्त र विश्वासनीय सूचनाले पीडितलाई न्याय दिलाउन मद्दत गर्नसक्छ। साथै अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय स्तरमा सम्बन्धित पक्षलाई दबाव सृजना गर्न सक्नुपर्छ। कानूनमा भएका त्रुटीहरूलाई सच्याउन आधार प्रदान गर्नको लागि प्रभावकारी हुनुपर्छ। अनुगमनबाट प्राप्त हुने सूचनाहरूको महत्त्वलाई बुझ्न सकिन्छ।

सूचनाको अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन दुवै प्रकारको महत्त्व हुन्छ। अल्पकालीन रूपमा पीडितलाई तत्काल उपचार प्रदान गर्नको लागि र दीर्घकालीन रूपमा त्यस्ता घटनाहरूको पुनरावृत्ति नहोस् भनेर दबाव सृजना गर्नको लागि सूचनाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ। यहि कारणले सूचनाको सुरक्षा महत्त्वपूर्ण विषय हो, जसमा सूचना सङ्कलन गर्दा, प्रतिवेदन बनाउँदा र त्यसपछि ख्याल गर्नुपर्ने कुराहरू पर्दछन्। कतिपय अवस्थामा अनुगमनकर्ताको सुरक्षाको विषय नै प्रमुख बनेर आएको हुन्छ।

ख. सूचनाको परिक्षण

कुनै घटना वा समस्याबारे सूचना प्राप्त भएपछि त्यसको सत्यताको प्रारम्भिक जाँच गर्नुपर्दछ। सूचना विभिन्न स्रोतहरूबाट लिइएको हुनसक्छ, जसको आधारमा सूचनाको परिक्षण गर्नुपर्दछ। कहिलेकाहीं सूचनाको स्रोत नै पूर्वाग्रही हुनसक्छ। निष्पक्ष अनुगमनको लागि पूर्वाग्रही रूपमा आएको सूचनाको स्रोतले नकारात्मक प्रभाव पार्दछ।

सूचनाले कुनै घटना वा विषयवस्तुबारे सम्पूर्ण पक्षहरूको जानकारी दिन सक्नुपर्छ। अर्थात् सूचना पर्याप्त हुनुपर्छ। अनुगमनको क्रममा पर्याप्त सूचना सङ्कलन नगर्दा स-साना कुरामा पनि दोहोच्याएर अनुगमन गर्न जानु पर्ने भन्कट आएको पाइन्छ। यसको अर्थ एकै पटकमा घटनाको सम्पूर्ण फेहरिस्त आउँछ र आउनुपर्छ भन्ने होइन। कतिपय घटनाहरूबारे पटकपटक अनुगमन गर्नुपर्ने हुनसक्छ। त्यसैले कति पटक अनुगमन गर्न जाने भन्दा पनि के कस्ता कुराहरूलाई अनिवार्य रूपमा ध्यान दिनुपर्छ वा के कस्ता कुराहरू नभई हुँदैन भन्ने हो। उदाहारणको लागि तलको एक प्रतिवेदनको वाक्यलाई हेरौं:

“तनहूँ घाँसीकुवा- १ बस्ने १४ वर्षका राम पण्डितलाई १२ पुस २०६२ मा केही हतियारधारीहरूले समातेर लगे, हाल निजको अवस्था अन्योल छ।”

यो वाक्यले प्रारम्भिक रूपमा निम्न जिज्ञासाहरूलाई जन्म दिन्छ:

- रामलाई कुन ठाउँबाट लिएको हो ?
- रामको पारिवारिक, आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक पृष्ठभूमि एवं क्रियाकलाप कस्तो थियो ?

- समातेर लैजाने क्रममा निजले कुनै प्रतिकार वा विरोध केही गरेको थियो कि थिएन ?
- हतियारधारी को थिए ? हतियारधारीको हतियार के थियो ? तिनिहरूले केही कुरा भनेका थिए कि ?
- के/कुन अवस्थामा समातिएर लगिएको हो ?
- हतियारधारीहरूसँग घरपरिवार, छिमेकी वा गाउँलेको कुराकानी वा भनाभन भएको थियो कि ?
- निजको खोजीको लागि के कस्ता प्रयासहरू भएका छन् ?
- त्यस घटना सम्बन्धमा कुनै समाचार/टिप्पणी प्रकाशमा आएको छ ?

यस घटनामा उल्लिखित प्रश्नहरूको जानकारी प्राप्त गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ । यिनै जिज्ञासालाई समाधान गर्न पटकपटक कार्यक्षेत्रमा गइरहनुभन्दा सुरुमा नै जागरुक हुनुपर्छ । यसका अतिरिक्त अनुगमनकर्ताले तत्कालीन गाउँ वा ठाउँको भौगोलिक बनावट र वस्तुस्थिति तथा परिस्थितिबारे सचेत हुन आवश्यक छ । जस्तो- सशस्त्र द्वन्द्व वा सङ्घर्षकालको अवस्था हो कि ? त्यस्तै अनुगमन र अभिलेखीकरण गर्दा पीडित जत्तिकै पीडकबारे जान्नु पनि उक्तिकै आवश्यक हुन्छ ।

ग. सूचना स्रोतहरूको चिनारी र सञ्जाल निर्माण

सूचनाको सङ्कलन तथा यसको परिक्षण गरिसकेपछि उक्त सूचनाको प्रमुख स्रोतको पहिचान सम्पर्क गर्नुपर्दछ । यसको लागि, आफूसँग पहिले नै सञ्जाल छ भने उक्त सञ्जालको प्रयोग अझ बढी प्रभावकारी हुन्छ । पहिला सञ्जाल नभएको अथवा सूचनाको स्रोत सञ्जालभन्दा बाहिर भएको अवस्थामा पहिलो स्रोतको रूपमा रहेका व्यक्ति वा सङ्गठनको पहिचान गरी सञ्जाल बनाउनु पर्दछ । यसो गर्दा सजिलो र भरपर्दो तरिकाले यथार्थ सूचना पाउन सकिन्छ ।

नयाँ ठाउँमा जाँदा पीडित तथा पीडितका परिवार अनुगमनकर्ताप्रति आस्वस्त हुन नसक्ने भएकाले यथार्थ सूचना दिन सक्दैनन् । तसर्थ सूचना दिने व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनसँग सम्पर्क गरी उनीहरूको माध्यमबाट उक्त ठाउँमा जानुपर्दछ । यसो गर्दा पीडितले पनि अनुगमनकर्तामाथि विश्वास गर्न सक्दछ र सत्य सूचना सङ्कलन गर्नमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

घ. घटनास्थल अवलोकन र अन्तर्वार्ता

पहिलो श्रेणीको सूचनादाताको पहिचान भइसकेपछि उनीहरूको सहयोगमा घटनास्थलतर्फ लाग्नुपर्दछ र घटनासँग सम्बन्धित प्रमाणहरूको अवलोकन तथा सूचनाहरूको सङ्कलन गर्नुपर्दछ । यसका लागि पीडित, पीडितका परिवार, घटनाका प्रत्यक्षदर्शीहरू र घटनासँग सम्बन्धित अन्य व्यक्तिहरूसँग अन्तर्वार्ता लिएर आवश्यक जानकारी सङ्कलन गर्न सकिन्छ । अन्तर्वार्ता प्रश्न उत्तर गर्ने कार्यमात्र नभएर एक संवेदनशील कार्य हो । घटनाका पीडित तथा परिवारसँग अन्तर्वार्ता लिनु एउटा कलापूर्ण र संवेदनशील कार्य हो ।

मानवअधिकार तथा बालअधिकारका कुराहरू सरकारसँग सम्बन्धित हुने भएकाले यो जोखिमपूर्ण पनि हुन्छ । अन्तर्वार्ता लिँदा पीडित तथा पीडितका परिवारको संवेदनमाथि विचार पुऱ्याउनु पर्छ । पीडक पक्षसँग अन्तर्वार्ता गर्दा सावधानी अपनाइएन भने सत्य कुरा वा पूर्ण सूचना आउन सक्दैन । तसर्थ अन्तर्वार्ता गर्दा धेरै कुरामा ध्यान पुऱ्याउनु पर्छ ।

अन्तर्वार्ता लिँदा ध्यान पुन्याउनुपर्ने कुराहरू

- अन्तर्वार्ता गर्न जानु पहिले पूर्ण तयारी गरेर जानु पर्दछ । जस्तै- को को जाने, के सामग्री चाहिन्छ, पीडित को हो ? महिला हुन् भने महिला जाने आदि ।
- सही र प्रभावकारी ढङ्गबाट आफ्नो परिचय दिने, घटना वा वस्तुस्थितिवारे जानकारी दिनको लागि सहयोगको अनुरोध गर्ने ।
- आफू पनि त्यही समुदायको सदस्य भएको जस्तो व्यवहार गर्ने अर्थात् म ठूलो मान्छे भन्ने नदेखाउने, नभन्ने,
- आफूलाई केही खतरा हुनसक्छ भन्ने कुरामा सदैव सचेत हुने,
- कसैलाई कुनै लोभलालच नदेखाउने, भुठो आश्वासन नदेखाउने,
- आफूले सहयोग गर्न सक्ने भए के कुन हदसम्म गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा प्रस्ट हुने,
- सूचना सङ्कलन गर्ने साधनहरू पर्याप्त मात्रामा लैजाने,
- घटनामा सम्बन्धित सबै पक्षहरूसँग सम्पर्क गर्ने र उनीहरूको कुरा सुन्ने,
- सकेसम्म नेतृत्व गर्ने किसिमका प्रश्नहरू नगर्ने, घटनाको पूर्ण विवरण दिने प्रश्न गर्ने
- सधैं वस्तुनिष्ठ सूचना प्राप्त गर्न कोसिस गर्ने, पुनः प्रश्न गरेर भनेका कुरा बाभिए नबाभिएको परिक्षण गर्ने,
- सङ्कलित सूचनालाई सही तरिकाले राख्ने ।

ड. सूचना सङ्कलन तथा अभिलेखीकरण

घटनास्थलको अनुगमन तथा घटनासँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग अन्तर्वार्ता लिइसकेपछि प्राप्त सम्पूर्ण सूचनाहरू एकिकृत गरेर प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ । यो प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य नै अभिलेखीकरण हो । अनुगमन प्रतिवेदन घटनाबारे लिइएका सूचनाहरूको व्यवस्थित, सिलसिलेवार, वस्तुगत तथा वैध प्रस्तुति हो । यो सरल र बोधगम्य हुनुपर्छ । यो तथ्य र कला दुवै कुराको मिश्रणबाट सज्जित हुन्छ । तथ्यमा घटनाको सही जानकारी हुन्छ र कलामा चाहीं उचित तरिकाले विषय वस्तुलाई उन्ने काम गरिन्छ । कलात्मक पक्ष भाषाको प्रयोग र शब्द चयनसँग पनि सम्बन्धित छ । सूचना स्रोतको संरक्षणको प्रत्याभूति अभिलेखीकरणको क्रममा गर्नुपर्छ । अभिलेखीकरण गर्दा पीडित, साक्षी वा अन्तर्वार्ता दिने व्यक्तिले भनेको कुरा उसकै शब्दमा राख्दा राम्रो हुन्छ । उसले भनेका कुराहरूमा अलङ्कार थप्नु हुँदैन । उदाहरणको लागि पीडितले- “मलाई खाली पैतालामा बाँसको लट्टीले पिटे, पानीमा चोपले, उफ्रन लगाए” भन्छन् भने त्यही लेख्ने, “पीडितलाई एकदम निर्मम, मध्ययुगीन, बर्बर, चरम यातना दिए” भनेर नलेख्ने ।

सूचनाको संरक्षण गर्न सकिएन भने पुनः त्यही सूचना सङ्कलन गर्न जानुपर्ने हुन्छ । पीडित तथा परिवारका सदस्यलाई एउटै विषयमा पटकपटक जानकारी दिने काम भर्को लाग्दो हुन्छ । एकै विषयमा दोस्रो पटक बुझ्न जाँदा सही र पर्याप्त सूचना नपाउन पनि सकिन्छ । अनुगमनकर्ताको यस प्रकारको ढिलासुस्ती तथा लापरवाहीले गर्दा पीडितले समयमा उपचार नपाउने हुनसक्छ ।

अनुगमनबाट प्राप्त सूचनाको प्रयोग मानवअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि गरिने हो । तर सूचनाको प्रयोग कसरी र कुन अवस्थामा गर्ने भन्ने कुराले महत्त्व राख्दछ । सही समयमा सही ढङ्गबाट सूचनाको प्रयोग गर्न सकिएन भने सूचना सङ्कलनको खासै अर्थ हुँदैन । सूचनाको प्रभावकारी प्रयोगको लागि अनुगमनकर्ताले अनुमति बेगर सूचना नचुहाउनु अनिवार्य सर्त हो ।

सूचनाको संरक्षणको साथसाथै सूचनादाताको संरक्षणमा पनि ध्यान दिनुपर्छ । सूचनाको सङ्कलन र त्यसको प्रयोग गर्दा सूचनादाताको सुरक्षाबारे सदैव चनाखो हुनुपर्छ ।

च. पैरवी

अनुगमनको अन्तिम उद्देश्य पैरवी गर्नु हो । बालअधिकार उल्लङ्घन रोक्नु, यस विषयमा जनचेतना जगाउनु तथा पीडकलाई दण्ड र पीडितलाई न्याय दिलाउनु नै बालअधिकार अनुगमनको उद्देश्य हो । साथै बालबालिकामा बालअधिकारसम्बन्धी चेतना वृद्धि गर्नु पनि अनुगमनको उद्देश्य हो । तसर्थ अनुगमनकर्ताले अनुगमनबाट प्राप्त तथ्य र प्रमाणहरूको आधारमा पीडकलाई सजाय र पीडितलाई न्यायको लागि पैरवी गर्नुपर्दछ । साथै बालअधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू पुनः दोहोरिन नदिन समेत पैरवी गर्नुपर्दछ ।

९. सूचना सङ्कलनका तरिकाहरू

बालअधिकारको अनुगमन गर्दा निम्न तरिकाबाट सूचना सङ्कलन गर्न सकिन्छ:

क. अन्तर्वार्ता

सूचना सङ्कलनको लागि अन्तर्वार्ता एक प्रभावकारी उपाय हो । अन्तर्वार्ता विभिन्न तरिकाबाट लिन सकिन्छ । घटनास्थलमा गएर, टेलिफोनबाट, खास मान्छेलाई निश्चित ठाउँमा बोलाएर अन्तर्वार्ता लिन सकिन्छ । अन्तर्वार्ता एकै पटक एक व्यक्ति वा समूहसँग पनि लिन सकिन्छ । गहिराइसम्मका तथ्यहरू प्राप्त हुने, अन्य साधनभन्दा लचकता हुने, अवलोकन गर्न सम्भव हुने, व्यक्तिगत तथा सामूहिक छलफल सम्भव हुने, प्राप्त सूचनाको शुद्धता परिक्षण गर्न सकिने तथा सस्तो र छिटो हुने भएकाले सूचना सङ्कलनमा अन्तर्वार्ता सजिलो र विश्वसनिय माध्यम मानिन्छ ।

ख. अवलोकन

सूचना सङ्कलनको अर्को माध्यम अवलोकन हो जस अन्तर्गत हेरेर वा अनुभव गरेर सूचना सङ्कलन गरिन्छ । अनुगमनकर्ता आफै घटनास्थलमा गएर वा घटनाका अवयवहरूसँग नजिकिएर अवलोकन गर्न सकिन्छ । उदाहारणको लागि आन्दोलनकारीमाथि हुने लाठी चार्जको अनुगमन मानवअधिकारकर्मी आफै आन्दोलनकारीहरूसँगै जुलुसमा हिँडेर गर्न सकिन्छ । यस कार्यमा अनुगमनकर्ताले घटनाको अवलोकन आफै गरिराखेको हुन्छ र त्यस आधारमा अधिकार उल्लङ्घनको तथ्य सङ्कलन गरिराखेको हुन्छ । अवलोकनबाट गरिने अनुगमन विश्वासिलो हुन्छ । तर सबै किसिमका घटनामा यस्तो प्रयोग सम्भव नहुन पनि सक्दछ ।

सुनुवाईभन्दा हेराइमा महत्त्व दिनु, व्यक्तिगत मूल्याङ्कनमा आधारित हुनु, स्थलगत भ्रमणमा जोड दिनु, निश्चित योजना, पद्धति र उद्देश्यमा आधारित हुनु, रेकर्ड राख्नु, अवलोकनकर्ताको गतिविधि र उद्देश्य फरकफरक हुनु नै अवलोकनका विशेषता हुन ।

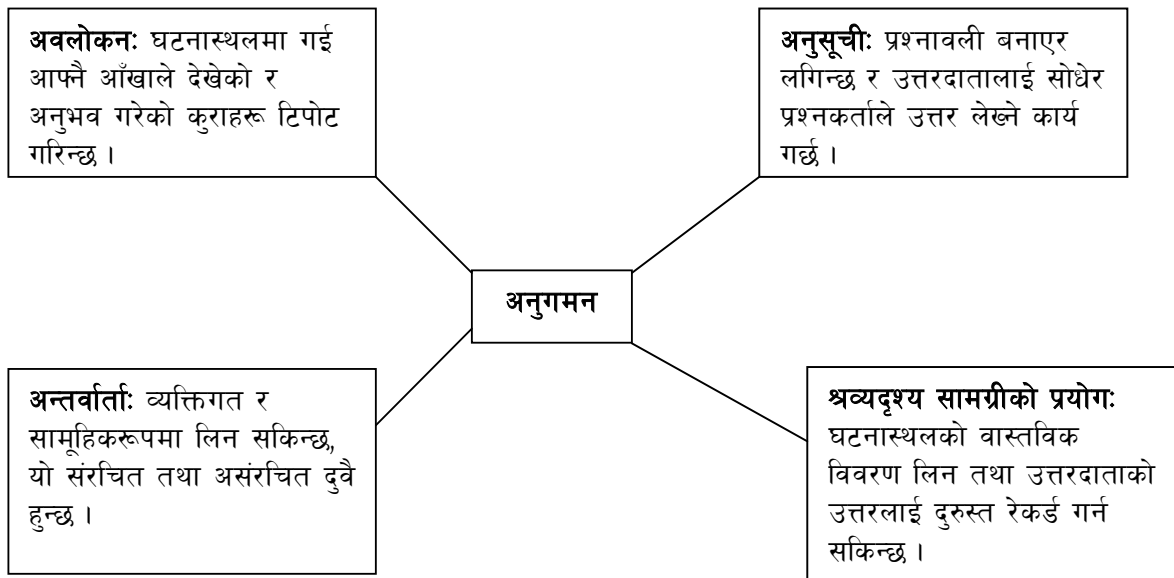
ग. श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग

श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोगले सूचना सङ्कलनलाई सहज बनाउँछ । अहिलेको प्रविधिको युगमा यो एक प्रभावकारी उपाय हो । घटनस्थलबाट कैद गरी ल्याइएका श्रव्यदृश्य सूचनाहरू प्रभावकारी अभिलेख हुन् । प्रमाणको रूपमा समेत प्रयोग गर्न सकिने भएकाले यसको बढी महत्त्व छ ।

घ. अनुसूची

अनुसूची प्रश्नावली जस्तै हो तर यसमा अनुगमनकर्ता आफै प्रश्नकर्ता हुने र जवाफलाई लेख्ने हुनाले केही भिन्न हुन्छ। अनुसूची कार्यमा सम्पूर्ण प्रश्नहरू संरचना नगरी मुख्य मुख्य प्रश्नहरू टिपोट गरी सोध्ने गरिन्छ। अनुगमनकर्तालाई आवश्यकताअनुसार प्रश्न सोध्ने वा छोड्ने स्वतन्त्रता हुन्छ। समसामयिक समस्याहरूबारे अवलोकन गर्दा अनुसूचीको प्रयोग महत्त्वपूर्ण मानिन्छ। यो विधि जस्तो सुकै घटनाको अध्ययनको लागि पनि उपयोगी मानिन्छ। विषयवस्तुको गहिराइमा पुग्न तथा उत्तरदाताको हाउभाउ, बोलीचाली आदिबाट महत्त्वपूर्ण सूचना सङ्कलन गर्न सकिने हुँदा यो फलदायी हुन्छ।

सूचना सङ्कलनका उल्लिखित साधनहरू मध्ये कुन साधन कतिबेला प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा घटनाको प्रकृतिमा भर पर्दछ। एकै पटकमा विभिन्न साधनहरूको प्रयोग पनि गर्न सकिन्छ। उदाहरणको लागि विद्यालय आक्रमणको अनुगमन गर्दा अवलोकनसँगै अन्तर्वार्ता गर्न सकिन्छ र त्यसका लागि श्रव्यदृश्य प्रविधिको प्रयोग गर्दा राम्रो हुन्छ। त्यसै गरी बलात्कारसम्बन्धी घटनाको अनुगमन गर्दा अन्तर्वार्ता वा अनुसूची विधिको प्रयोग गर्नु राम्रो हुन्छ। सामान्यतः अवलोकन तथा अन्तर्वार्ता विधिको प्रयोग गर्नु राम्रो हुन्छ जुन चलन चल्तीमा बढी प्रयोगमा पनि आएका छन्। अनुगमनमा जाँदा कापी, कलम, श्रव्यदृश्यका सामग्री, भोला आदि पर्याप्त मात्रामा लैजानु पर्दछ। यसको तयारी कार्यालयबाट निस्कनु पहिले नै गर्नुपर्छ। त्यसो नगर्दा अनुगमनमा समस्या आउन सक्छ। अनुगमन साधनको चक्र हेरौं:

१०. बालअधिकार अनुगमनमा भाषाको प्रयोग

बालअधिकार हननका घटनाहरू पहिचान गर्नेदेखि अनुगमन प्रतिवेदन तयार गर्ने बेलासम्म भाषाको प्रयोगमा ध्यान दिनुपर्छ। बालअधिकार उल्लङ्घनका घटनाको अनुगमन प्रतिवेदन बालबालिकासमक्ष पनि पेश गर्नुपर्ने भएकाले सरल भाषाको प्रयोग आवश्यक हुन्छ। अनुगमन प्रलेखीकरण र प्रतिवेदन तयार गर्दा भाषाको प्रयोगमा निम्न अनुसार ध्यान दिइनु पर्दछ: सरल भाषाको प्रयोग आवश्यक हुन्छ। अनुगमन प्रलेखीकरण र प्रतिवेदन तयार गर्दा भाषाको प्रयोगमा निम्न अनुसार ध्यान दिइनु पर्दछ:

१. अनुगमनको क्रममा शिष्ट भाषाको प्रयोग गरिनु पर्छ। सूचनादाताले नजिकबाट अपनत्वको महसुस गर्न सक्नु भन्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै कुराकानी अगाडी बढाउनु पर्छ। ठेट शब्दमा भन्दा नम्र भएर कुरा गर्नुपर्छ।
२. भाषामा सरलता हुनुपर्छ। त्यसो गर्दा सूचनादाताले सजिलै बुझ्न/ग्रहण गर्न सक्छन्। लाक्षणिक भाषा प्रयोग गर्दा विभिन्न अर्थ लाग्नसक्छ र समय पनि नष्ट हुन्छ। सरल भाषा नहुँदा कार्यक्षेत्रमा टिपेका कुराहरू पछि आफैले नबुझ्ने समस्या पनि आउन सक्छ।
३. भाषा स्पष्ट हुनुपर्छ। सन्दिग्ध भाषाको प्रयोगले विषय वस्तुलाई जटिल र शंकास्पद बनाउँछ।
४. उचित शब्दको चयन गर्नुपर्छ। अवलोकन तथा सार्वजनिक सुनुवाईमा आफ्नो तरिकाले टिपोट गर्न सकिन्छ। तर अन्तर्वार्ता वा अनुसूचीको माध्यमबाट सूचना सङ्कलन गर्दा सूचनादाताको शब्दहरूलाई नै टिप्नुपर्छ।
५. भाषाको प्रयोग सिलसिलेवार हुनुपर्छ। भाषा सरल, स्पष्ट र सही शब्दले सज्जित छ तर प्रस्तुतीकरण राम्रो छैन भने भर्को लाग्ने हुन्छ। खास गरी प्रतिवेदन लेखनका बेला यस कुरामा ध्यान दिनुपर्छ।
६. भाषाको प्रयोग गर्दा सूचनादाताको भौतिक सुरक्षालाई पनि ख्याल गर्नुपर्छ। संवेदनशील सूचनाको प्रवाह गर्दा भाषा सही भएन भने अन्यथा अर्थ लाग्न गई पीडितले अझ पीडा महसुस गर्ने अवस्था पनि आउन सक्छ।
७. अनुगमन प्रतिवेदन पढ्दा पाठकलाई घटनाको सत्य तथ्य जानकारी लिईरहेको छु भन्ने भान पर्ने भाषा हुनु आवश्यक छ।
८. आफूले प्रयोग गरेका शब्दहरू अन्तर्वार्ता दिने वा सूचना दिने व्यक्तिले नबुझेमा उदाहरण दिएर प्रस्ट पार्नु पर्दछ।

११. बालअधिकार अनुगमनमा समस्याहरू

अनुगमन र अभिलेखीकरण आफैमा सजिलो काम होइन। विशेष गरी द्वन्द्व प्रभावित क्षेत्रमा गएर द्वन्द्वरत पक्षले गरेका ज्यादतीहरूको अनुगमन र अभिलेखीकरण गर्नु चुनौति पूर्ण काम हो। त्यो हेक्का अनुगमनकर्ताले सधैं राख्नुपर्दछ। अनुगमन गर्दा सामना गर्नुपर्ने मुख्य समस्याहरू निम्न अनुसार छन्:

१. अनुगमनकर्ताको भौतिक सुरक्षामाथि समस्या आउनसक्छ। अनुगमनकर्तालाई घटनास्थल प्रवेशमा रोक लगाइन सक्छ अथवा आक्रमणको धम्की आउन सक्छ।
२. विविध कारणबाट घटनास्थलसम्म पुग्न नसकिने हुनसक्छ।
३. अनुगमन गर्ने तरिकामा प्रस्ट नहुनु वा कुन घटना कुन तरिकाबाट अनुगमन गर्दा प्रभावकारी हुन सक्छ भन्ने पहिचान हुन नसक्नु। यसबाट अपूरो सूचना सङ्कलन हुन जान्छ।
४. अनुगमनकर्ता सूचनादातासमक्ष सही तरिकाले प्रस्तुत नहुन सक्छ। यसबाट सूचनादातामा नराम्रो प्रभाव परेर सही सूचना प्राप्त नहुन सक्छ।
५. सूचनादाताको जटिल मनोविज्ञानले गर्दा सूचना नदिने, लुकाउने, आधा कुरा मात्र गर्ने जस्ता समस्याहरू आउनसक्छ। अनुगमनकर्ताले महत्त्वपूर्ण सूचनादाताको पहिचान नगर्न सक्छ जसले गर्दा अनुगमनको कार्य अनावश्यकरूपमा लामो समय र वित्तिय दृष्टिले खर्चिलो हुनसक्छ।
६. अनुगमनकर्ता अनुगमनको विषय र क्षेत्रबारे प्रस्ट नहुन सक्छ जसले गर्दा अनुगमनकर्तालाई घटनाको सम्बन्धमा केन्द्रबाट जानकारी गराउने र अनुगमनको लागि अनुरोध गर्नु पर्ने हुनसक्छ।
७. प्रतिवेदन लेखनमा समस्या देखा पर्नु। कतिपय प्रतिवेदनहरूमा सरलता, स्पष्टता, सिलसिलेवार र पर्याप्तताको कमी पाइएको छ।

८. अनुगमनको कार्य पुरा भए पनि प्रतिवेदन गर्नमा ढिलाई हुनसक्छ। अनुगमनपछि समयमै घटनाबारे प्रतिवेदन नगरिँदा पीडितको पक्षमा पैरवी गर्न र न्यायिक उपचारमा ढिलाई हुनसक्छ। त्यस्तै घटनाबारे पहिला नै अरूले जानकारी बाहिर ल्याए भने आफ्ना सूचनाहरू फिका हुनसक्छन्।

१२. बालअधिकार अनुगमनका प्रभावकारी उपायहरू

१. अनुगमन गर्ने क्षेत्रको अवस्थाबारे जानकार हुनुपर्दछ। द्वन्द्वको प्रकृति र अनुगमन गर्ने क्षेत्रको राम्रो जानकारीको आधारमा अनुगमनको तरिका निर्धारण गर्नुपर्दछ। कुनै ठाउँमा नयाँ व्यक्ति जाँदा अनुगमन र अभिलेखीकरण गर्न सजिलो र प्रभावकारी हुन्छ भने अर्को ठाउँमा त्यसै गरी जाँदा प्रत्युत्पादक पनि हुनसक्छ। कहिलेकाहीं आफू अनुगमनकर्ता भएको बताउँदा पनि अफठारो पर्नसक्छ। त्यसैले स्थिति हेरेर मात्रै अगाडि बढ्नु पर्दछ।
२. पीडित वा समुदायसामु प्रस्तुत हुँदा परिस्थितिको सही मूल्याङ्कन गरी उपयुक्त तरिकाबाट प्रस्तुत हुनुपर्छ। उदाहरणको लागि “तपाईंको छोरा बेपत्ता भएकै हो ?” भनी प्रश्न गर्नु राम्रो होइन। सुरुमै यस्तो प्रश्न गर्दा पीडितको भावनामा चोट पुग्छ र त्यसले निराश बनाउन सक्छ। त्यसको सट्टा सहानुभूतिपूर्वक “तपाईंको छोरा हराउनु भएको रहेछ, दुःख लाग्यो” भनी सुरु गर्न सकिन्छ। त्यसरी सुरु गर्दा पीडितको परिवार सदस्यको नजिक पुग्न सकिन्छ, जसले सूचनादातालाई सूचना दिनको लागि प्रेरणा प्रदान गर्छ र पर्याप्त सूचना सङ्कलन गर्न सकिन्छ।
३. बालबालिकालाई प्रश्न गर्दा वा बुझ्दा अभिभावक पनि साथै राख्नु राम्रो हुन्छ। तर कहिलेकाहीं बालबालिकाको लागि अफठारो पनि हुनसक्छ। त्यस्तो अवस्थामा अभिभावकको मञ्जुरी लिएर मात्र बालबालिकासँग सोधपुछ गर्नुपर्ने हुन्छ।
४. अनुगमनकर्ता भौतिक सुरक्षाको समस्याबाट मुक्त हुने वातावरण सृजना भएमा प्रभावकारी रूपमा सूचना सङ्कलन गर्न सकिन्छ। घटनाको सम्पूर्ण पक्षहरूसँग मित्रवत् व्यवहार गर्ने, पक्षपात नगर्ने, धम्कीको भाषा प्रयोग नगर्ने बरु उत्प्रेरणा जगाउने र सबैसँग घुलमिल भई आफू सुरक्षित हुने वातावरण बनाउने।
५. बोल्दा वा लेख्दा शब्द चयनमा ध्यान दिनुपर्छ। सूचनादातासामु प्रस्तुत हुँदा वा प्रतिवेदन गर्दा भाषाको प्रयोग कसरी भएको छ भन्ने आधारमा अनुगमनको गुणात्मक पक्षलाई मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ। माथि उल्लेख गरिए जस्तो शब्द चयनमा सरलता, स्पष्टता, क्रमबद्धता आदि कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्छ।
६. अनुगमनको लागि घटनास्थलमा जानु पहिले नै अनुगमनको ढाँचा स्पष्ट हुनुपर्छ। यसले घटनास्थलमा पुग्ने विधिकै सूचना सङ्कलनमा लाग्न तथा छिटो प्रतिवेदन दिन सहयोग पुऱ्याउँछ।
७. उपयुक्त अनुगमनकर्ताको चयन गर्नुपर्छ। उदाहरणको लागि बलात्कारको घटनामा महिला अनुगमनकर्ताले पीडितसँग सजिलै कुरा गर्न सक्छन् र पीडितले पनि खुलेर आफ्नो पीडा सुनाउन सक्छन्।
८. आफूले अनुगमन गर्ने विषय र क्षेत्रबारे अनुगमनकर्ता अलमलको अवस्थामा रहनु हुँदैन।
९. सूचनादातालाई अनावश्यक लोभ, मोह देखाउनु हुँदैन। सूचनादाताको चाहनाअनुसार सूचनाको गोपनीयता कायम राख्नु पर्दछ।
१०. अनुगमनको सम्बन्ध यसको कार्यान्वयन पक्षसँग जोडिएको हुन्छ। त्यसैले उचित समयमा सरल, स्पष्ट, सिलसिलेवार र पर्याप्त गुण भएको प्रतिवेदन तयार गरी पेश गर्नुपर्छ।
११. अनुगमनको लागि आवश्यक पर्ने पर्याप्त सामग्रीहरू साथै लिएर जानुपर्छ।

१३. अनुगमनकर्ताको सुरक्षाको सवाल

बालअधिकार अनुगमनकर्ताहरूको सुरक्षाको सवाल महत्त्वपूर्ण रूपमा आएको छ। खास गरी सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा अनुगमनकर्ताहरू हत्या, बेपत्ता, गैर कानुनी थुना, हैरानी, यातना आदिबाट पीडित हुनुपरेको र हुनसक्ने हालसम्मका अनुभवहरूले देखाएको छ। अनुगमनकर्ताको सुरक्षाको प्रश्न उसको व्यक्तिगत जीवन, स्वतन्त्रता, सूचनाको प्राप्ति, संरक्षण तथा सम्प्रेषणसँग जोडिएको हुन्छ। सशस्त्र द्वन्द्व वा सामान्य अवस्थामासमेत बालअधिकार अनुगमनकर्ताको सुरक्षसँग निम्न तीनओटा सवालहरू जोडिएर आउँछन्:

- क. चुनौतिको पहिचान,
- ख. जोखिमको निर्धारण र
- ग. उपायहरूको अवलम्बन।

यी तीन चरणको अवलम्बन गर्दा समग्र वातावरणको गतिशील विश्लेषण गरिनु पर्छ र विकसित घटनाक्रमबारे सदैव सचेत रहनुपर्छ। यस्तो बेलामा मित्र तथा विरोधी शक्तिको पहिचान गर्नुपर्छ। के कुरामा प्रस्ट हुनुपर्छ भने, मित्र वा विरोधी शक्ति अस्थायी प्रकृतिका हुन्छन्। तसर्थ त्यस्ता शक्तिमा अत्यधिक मात्रामा भरपर्नु राम्रो होइन। यसबाट अनुगमनको परिणाममा समेत असर पर्नजान्छ।

सुरक्षा चक्र

- सुरक्षासम्बन्धी व्यवहारिक ज्ञान वा स्थलगत अनुभव,
- विशेष पाठ्यसामग्रीबाट प्रशिक्षित हुनु,
- सुरक्षाबारे सदैव स्पष्ट र सचेत हुनु,
- सुरक्षाको लागि योजना हुनु र योजना निर्माणको क्षमता हुनु,
- सुरक्षाको लागि जिम्मेवारीको पहिचान गर्नु,
- सुरक्षा नियमको पालना कसरी भइरहेको छ भनी निक्क्यौल गर्नु,
- सुरक्षा घटनाको विश्लेषण र प्रतिक्रिया जनाउनु,
- सुरक्षा व्यवस्थाबारे मूल्याङ्कन गर्नु।

खास गरी सुरक्षाका साभ्ना सवालहरूलाई स्थापित गर्ने काममा पहलकदमी लिनुपर्छ जसले जोखिमलाई कम गर्न मद्दत गर्दछ। अनुगमनकर्ताले पहिले नै सुरक्षा योजनाको निर्माण गर्नुपर्छ। सुरक्षा योजना व्यक्तिगत, सङ्गठनात्मक तथा अन्तर सङ्गठनात्मक तहमा गर्न सकिन्छ।

कुनै कार्य गरेपछि उत्पन्न हुने चुनौति, अपराधीहरूबाट हुने आक्रमणको चुनौति तथा सशस्त्र द्वन्द्व आदिबाट उत्पन्न हुने चुनौतिहरूले जोखिमको मात्रालाई निर्दिष्ट गर्दछ।

अनुसूची १

उल्लङ्घनको वर्ग: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा मारिएका बालबालिका

कानुनी आधार

राजनीतिक तथा नागरिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि

धारा ६ - जीवनप्रतिको अधिकारको परिच्छेद - १ अनुसार “प्रत्येक मानिसलाई जीवनप्रतिको नैसर्गिक अधिकार हुनेछ। यो अधिकार कानूनद्वारा संरक्षित हुनेछ, कसैलाई पनि उसको आफ्नो जीवनबाट स्वेच्छाचारी ढङ्गले वञ्चित गरिने छैन।”

धारा ४ - अनुसार राज्यले आफ्नो दायित्वबाट सङ्कटकालको समयमा पनि छुटकारा पाउने छैन।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि

धारा ६ - जीवनप्रतिको अधिकार र सम्भाव्य अधिकतम हदसम्म बालबालिकाको विकास र बाँच्न पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नमा राज्यको दायित्व।

धारा ३८(४) - सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित बालबालिकाको संरक्षण तथा हेरचाह सुनिश्चित गर्नका लागि राज्यपक्षले सबै सम्भव उपायहरू चाल्नुपर्ने आवश्यकता।

जेनेभा महासन्धिहरू

साभ्ता धारा ३(१) (क) - जीवन र व्यक्तिविरुद्ध हुने हिंसामाथि बन्देज: यसले “जुनसुकै ठाउँ र समयमा भए पनि..... व्यक्ति र जीवनप्रति हुने हिंसा, विशेष गरी हतियार विसाईसकेका सशस्त्रफौजका सदस्यहरू एवं बिरामी भई, घाइते भई, थुनामा परी वा अन्य कुनै कारणबाट युद्धमा भाग लिन नसक्नेहरूसहित युद्धमा सक्रिय रूपमा भाग नलिने सबै किसिमका व्यक्तिहरूको हत्यामाथि बन्देज लगाएको छ।”

परिभाषा

कुनै पनि किसिमको कारवाही जसको कारणबाट १८ वर्षभन्दा मुनिका एक वा एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूको मृत्यु भएमा। पीडक राज्यको सशस्त्रफौज वा गैर-राज्यपक्षमा पर्दथ्यो। यस्तो कार्य सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा घटनुका साथै सशस्त्र द्वन्द्वसित सम्बन्धित थियो।

- जथाभावी गोली हानाहानको परिणामस्वरूप भएको मृत्यु (क्षेत्रविशेषमा भएको बमबारी, आदि)
- मनसायपूर्वक लक्षित गरेको परिणामस्वरूप भएको मृत्यु, चाहे जुनसुकै हतियारबाट भएको होस्। पीडकले पीडितमाथि लक्षित गरेको।
- बारूदी सुरुङ्ग/यूएक्सओ/घरेलु विस्फोटक पदार्थ/धरापबाट भएको मृत्यु
- गैर-न्यायिक हत्या

गैर-न्यायिक हत्या राज्यअधिकारी वा गैर-राज्यपक्ष वा राज्यको नियन्त्रणमा रहेका व्यक्तिहरू वा राजकीय संस्थाहरू तथा अधिकारीहरूको मिलेमतो, सहमति वा मञ्जुरीमा कुनै न्यायिक वा कानुनी प्रक्रियाविना नै कसैलाई जीवनबाट स्वेच्छाचारी ढङ्गले वञ्चित गर्नु हो। गैर-न्यायिक वा स्वेच्छाचारी हत्यामा देहायका परिणामस्वरूप भएका मृत्युका घटनाहरू पर्दछन्:

- (क) औषधि, खाना, पानी, निन्द्राजस्ता अत्यावश्यक वस्तुहरूबाट वञ्चितलगायत थुना वा कारागारमा रहँदा यातना तथा दुर्व्यवहारको प्रयोग;
- (ख) पीडित व्यक्तिहरू सुरक्षाफौजको नियन्त्रणमा रहेको बेला वा उनीहरूलाई पक्रनु पर्ने अवस्थामा सैन्य वा खोजी कारवाहीमा सुरक्षाफौजद्वारा अत्यधिक बलको प्रयोग;
- (ग) गैर-राज्यपक्षीय व्यक्तिहरू, जो राज्यको नियन्त्रणअन्तर्गत छन् वा राजकीय संस्था वा अधिकारीहरूसँगको मिलेमतो, सहमति वा मञ्जुरीमा कार्य गर्छन्, को आक्रमण;
- (घ) बलात् बेपत्ता पारिएकाहरू;

- (ड) पीडित सुरक्षाफौजको नियन्त्रणमा रहेको बेलाका अस्पष्ट परिस्थितिहरू;
 (च) पीडितको हत्या रोक्न वा बचाउन राज्यअधिकारीहरूद्वारा सचेत प्रयासको अभाव;
 (छ) सैन्य वा सुरक्षा कारवाहीका बेला आवश्यकता एवं समानुपातिकताका मापदण्डहरूको सम्मान नहुनु;
 (ज) सैन्य वा सुरक्षा कारवाहीका बेला विभेदका सिद्धान्तप्रति सम्मान नहुनु;
 • गैर-राज्यपक्षद्वारा भएको हत्या, नेकपा माओवादीलाई पनि समेटेको तर सीमित नभएको ।

सीमासर्त

आफ्नो नियन्त्रणभन्दा बाहिरको सडक दुर्घटनामा कुनै बालबालिकाको सैनिक ट्रकद्वारा किचिएर मृत्यु भएको खण्डमा त्यसलाई यस अभ्यासअन्तर्गत विचार गरिँदैन । नरहत्या र हत्यालाई पनि सशस्त्र समूह तथा फौजसित सम्बन्धित नरहेका अपराधी वा सर्वसाधारणद्वारा गरिएको खण्डमा विचार गरिने छैन ।

गणना नियम: एक मृत्यु एक घटना

विखण्डन: लिङ्ग/जात र जातीयता

अनुगमन तथा रिपोर्टिङका उद्देश्यहरू

- (१) वर्तमान सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाहरूको हत्याको सीमा तथा प्रयोग भएका विधिहरूबारे अझ राम्रो जानकारी हासिल गर्नु;
- (२) सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकाको हत्यालाई रोक्नु तथा पीडकहरूको जवाफदेहिता र दण्डहीनतालाई सम्बोधन गर्नु;
- (३) पीडितका परिवारहरूका लागि कानुनी कारवाही र क्षतिपूर्तिका उपायहरूलाई सहज बनाउन तथा पर्याप्त एवं समयमै जवाफ उपलब्ध गराउन ।

अनुगमन ढाँचा सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकाको हत्या

जानकारी दिँदा

जानकारी दिएको मिति: ____/____/____

जानकारी दिने संस्था: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

जिल्ला: _____ गाविस: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थल पुगेका थिए कि थिएनन् ? थिए/थिएनन्, यदि थिए भने भ्रमण मिति _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले प्रत्यक्षदर्शीसँग अन्तर्वार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितको अन्तर्वार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

प्रत्यक्षदर्शीको नाम र थर: _____

ठेगाना _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाबारे पीडितलाई बुझाईएको थियो? थियो/थिएन

पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सूचना आदानप्रदानमा सहमति छ/छैन

घटना विवरण

जिल्ला: _____ गाविस: _____ वडा/गाउँ: _____

घटनाको किसिम: दोहोरो गोली हानाहान/वारुदी सुरुङ/यातना दिने कार्य/जथाभावी गोली हानाहान/हत्या/अन्य (खुलाउनुहोस्):

हत्याको प्रकृति: मनसायपूर्वक/गैर मनसायपूर्वक

घटनास्थल (घर, शिक्षण संस्था, सडक, जङ्गल, ...)

घटना भएको मिति: _____ घटना भएको समय: _____

पीडित बालबालिकाको सङ्ख्या: _____ पीडित वयस्क व्यक्तिहरूको सङ्ख्या: _____

पीडितबारे जानकारी: (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा कृपया प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर: _____ लिंग: म/पु

जन्म मिति/हालको उमेर: _____ घटना भएको बखतमा भएको उमेर: _____

जातीयता: _____ जात: _____ अवस्था: एक्लो/विवाहित/विधवा/छुट्टीभिन्न भई बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन शरणार्थी: हो/होईन

बाबुको/अभिभावकको नाम: _____ जीवित: छन्/छैनन्

आमाको नाम: _____ जीवित: छन्/छैनन्

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न भएको वा भाग लिईरहेको थियो ? थियो/थिएन

पीडकबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फौज)

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्): _____

भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) अन्य (खुलाउनुहोस्) _____ थाहा छैन:

खास शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन (हो भने पीडक (हरू)को नाम) _____

पीडक(हरू)को विवरण (उमेर, ठेगाना, ...) _____

पीडक(हरू)को हुलिया (सादा पोसाक वा सैनिक पोसाक, गाडीसम्बन्धी विवरण)

के पीडकहरू हतियारबन्द थिए: थिए/थिएनन् ? यदि थिए भने, हतियारहरूको विवरण: _____

घटनाको सारांश/विवरण

हत्या गर्नु पछाडिका खुलाईएका कारणहरू

घटना भएको बेला/घटनापछि पीडकहरूले भनेअनुसार

प्रत्यक्षदर्शीहरू/पीडितहरूले भनेअनुसार

के यो सर्वसाधारणमाथिको ठूलो वा योजनाबद्ध आक्रमणको भाग थियो ? यदि थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस् ।

कानुनी कारवाहीहरू

कुनै कानुनी कारवाही सुरु भएको छ ? छ/छैन/थाहा छैन

जाहेरी दर्ता गरिएको छ ? छ/छैन यदि छैन भने, किन ? _____

के प्रहरीले कुनै छानबिन सुरु गरेको छ ? छ/छैन

कानुनी सहायताको आवश्यकता ? छ/छैन

अनुगमन गर्ने संस्थाको इञ्चार्ज: _____

आवश्यकता मूल्याङ्कन

यदि उल्लङ्घनबारे अधिकारीसमक्ष उजुरी गरेको छैन भने के परिवारले उजुरी दायर गर्न चाहन्छ ? चाहन्छ/चाहँदैन

अनुगमनको आवश्यकता ? छ/छैन कस्तो खालको? _____

उपलब्ध गराईएको सहायता

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले)

थप कारवाही/क्रियाकलापहरू/हस्तक्षेपका लागि सुझाव

अनुगमनका लागि संस्थाको इञ्चार्ज

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र तल उल्लेख नगरिएको कुनै अन्य जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

अनुसूची २

उल्लङ्घनको वर्ग: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकालाई अङ्गभङ्ग गर्ने/यातना दिने

कानुनी आधार

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि

धारा ७ - यातना वा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायविरुद्ध बन्देज ।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि

धारा ३७(क) - यातना वा क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायविरुद्ध बन्देज ।

यातनाविरुद्धको महासन्धि

धारा २ - हस्ताक्षर गर्ने प्रत्येक पक्षराष्ट्रले यातनालाई रोकनका लागि प्रभावकारी व्यवस्थापकीय, प्रशासकीय, न्यायिक वा अन्य उपायहरूको अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता । यातनालाई उचित ठहर्‍याउनका लागि असाधारण परिस्थिति (युद्ध, युद्धको धम्की, आन्तरिक राजनीतिक अस्थायित्व वा अन्य कुनै पनि किसिमको सार्वजनिक सङ्कट) को आह्वानमाथि बन्देज ।

धारा ५ - पक्षराष्ट्रले यातनामाथि आफ्नो क्षेत्राधिकार स्थापना गर्न आवश्यक ठानिएका उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा १२ - यातना दिइएको छ भन्ने विश्वास गर्ने उपयुक्त आधार भएमा पक्षराष्ट्रले आफ्ना अधिकारप्राप्त दक्ष अधिकारीहरूद्वारा द्रुत र निष्पक्ष छानविनलाई अघि बढाउने कुरालाई सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ ।

धारा १४ - राज्यपक्षले आफ्नो कानुनी प्रणालीमा यातनापीडित व्यक्तिले न्याय पाउने तथा उपयुक्त क्षतिपूर्ति पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ ।

जेनेभा महासन्धिहरू

साभ्का धारा ३ - युद्धमा सक्रिय रूपमा भाग नलिने व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा क्रूर व्यवहार र यातनालगायत जीवनप्रतिको हिंसाविरुद्ध बन्देज ।

परिभाषा

१८ वर्षभन्दा मुनिका एक वा सोभन्दा बढी व्यक्तिहरूलाई स्थायी रूपले वा अपाङ्ग बनाउने खालको चोटपटक, दाग लाग्नेगरी र/वा अनुहार विगानुको मनसायपूर्ण कारण । पीडक व्यक्ति राज्य वा गैर-राज्यपक्षको सशस्त्र फौजको थियो । यस्तो आचरण सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा भयो ।

दुर्व्यवहार/यातना: कुनै पनि उद्देश्य लिएर वा केवल पीडितलाई पीडा दिनका लागि (राज्य वा गैर-राज्यपक्षले कुनै उद्देश्य राखेर दिएको यातना) शारीरिक र मनोवैज्ञानिक दुःख वा पीडा दिनु । यसमा कुनै पनि निकायले दिएको धम्की पनि पर्दछ । यसमा दुर्व्यवहारहरू (योजनाबद्ध वा जथाभावी पिटाई, धम्की, व्यक्तिलाई धम्क्याउनका लागि भूटो जानकारी दिन...) पनि पर्दछन् ।

अङ्गभङ्ग: पीडित व्यक्तिको शारीरिक रूपमा काम गर्ने क्षमतालाई सीमित गर्ने अङ्गभङ्ग वा कुनै क्षतिलगायत कुनै पनि गम्भीर शारीरिक चोटपटक पुऱ्याउनु ।

सीमासर्त

सो आचरणलाई न त सम्बन्धित व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको चिकित्सकीय, दन्तीय वा अस्पतालद्वारा गरिएको उपचारले उचित ठहर्‍यायो न त यो यस्ता व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको हितमा नै गरिएको थियो ।

बलात्कारलाई यातनाको रूपमा लिईदैन, तर यसलाई निश्चित परिस्थितिहरूमा पीडकले बलात्कारलाई यातना दिने औजारको रूपमा प्रयोग गर्न सक्दछ । बलात्कारका घटनाहरूको उजुरी यौन हिंसासँग सम्बन्धित घटनाहरूका लागि तयार पारिएको ढाँचामा गर्नुपर्ने छ ।

गणना नियम

एकजना पीडित, निरन्तर र एकजना पीडक = १ उल्लङ्घन (एकजना पीडकको मात्र संलग्नता रहेको)

एकजना पीडक निरन्तर र बहुसङ्ख्यक पीडक = १ उल्लङ्घन (धेरै संस्थाहरू संलग्न)

विषयवस्तु लिङ्ग/उमेर १६-१८/१६ वर्षमुनि/जात तथा जातीयता

अनुगमन तथा रिपोर्टिङ्गका उद्देश्यहरू

- तथ्यहरूको पुष्टि र पीडितहरूका लागि राज्य र व्यक्तिको दायित्वको स्थापना ।
- घटनालाई दोहोरिनबाट रोक्नका लागि आवश्यक उपायहरूको पहिचान ।
- उचित र पर्याप्त आर्थिक क्षतिपूर्ति तथा स्वास्थ्य सेवा र पुनर्स्थापनाको प्रावधानलगायत राज्यबाट उपचार एवं हर्जानाका लागि सहजीकरण ।

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकामाथि गरिने अङ्गभङ्ग तथा यातना ।

जानकारी दिँदा

जानकारी दिएको मिति ____/____/____

जानकारी दिने संस्था: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना: जिल्ला: _____ गाविस: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थल गएका थिए ? थिए/थिएनन् ? _____

यदि गएको भए, गएको मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले घटनाका प्रत्यक्षदर्शीको अन्तर्वार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितको अन्तर्वार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

घटनाका साक्षीको नाम र थर: _____

ठेगाना: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाका बारेमा पीडितलाई बताइएको थियो ? थियो / थिएन

सूचना आदानप्रदान गर्नमा पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सहमति: थियो/थिएन

घटनाको सङ्क्षिप्त विवरण

जिल्ला: _____ गा.वि.स: _____ वडा/गाउँ: _____

घटनास्थल (घर, थुनुवाकेन्द्र, सडक, जङ्गल,...) _____

घटना मिति: _____ घटना भएको समय: _____

तरिकाहरू

मानसिक यातना: मार्ने-अङ्गभङ्ग गर्ने धम्की/परिवारका सदस्यहरूलाई र/वा नातेदारहरूलाई हानि पुऱ्याउने धम्की/जबर्जस्ती नाङ्गो पार्नु/मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू हेर्न बाध्य पार्नु/कुनै अज्ञात वा गोप्य स्थलमा सम्पर्कविहीन अवस्थामा थुनेर राख्नु ।

शारीरिक यातना/अङ्गभङ्ग: हल्कडी लगाएको (अवधि खुलाउनुहोस् _____)/बाधिएको (अवधि खुलाउनुहोस् _____)/चरम र बारम्बार पिटाई/बाध्यात्मक तथा सघन शारीरिक व्यायाम/खाना वा पानीबाट लामो समयसम्म वञ्चिती (दिन खुलाउनुहोस् _____) बिजुलीको करेन्ट लगाउनु/यौन हिंसाजन्य कार्यहरू/काटेका घाउहरू/ अन्य थुनुवाहरूसँग जबर्जस्ती यौनसम्पर्क गर्न लगाउनु/दिसा खान बाध्य पार्नु/औषधोपचारमा जानाजान ढिलाई गर्नु/बारुदी सुरुङ्गबाट चोटपटक/शरीरको काटिएको भाग/अन्य (खुलाउनुहोस् _____)

स्वास्थ्यसम्बन्धी सुविधा/परामर्श उपलब्ध गराइएको छ वा छैन? छ/छैन

पीडितका बारेमा जानकारी (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा कृपया प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर: _____ लिङ्ग: म/पु

हालको उमेर: _____ घटना घट्टाको समयको उमेर: _____

बुवा/आमा/अभिभावकको नाम: _____ जीवित: छ/छैन

आमाको नाम: _____ जीवित छ/छैन

जातीयता: _____ जात: _____ अवस्था: एकल/विवाहित/विधवा/छुट्टै बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन शरणार्थी: हो/होईन

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न अथवा सहभागी थियो ? (थियो/थिएन)

घटनाको सारांश/विवरण

यदि अङ्गभङ्ग गरिँदा वा यातना दिँदा पीडित व्यक्ति थुनामा रहेको थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस् _____

थुनामा राख्ने संस्था: नेकपा माओवादी; सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरीबल/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फौज); स्थानीय सुरक्षा समूह (नाम खुलाउनुहोस् _____); भिजिलान्ते समूह (नाम खुलाउनुहोस् _____); अन्य (नाम खुलाउनुहोस् _____)

बालक वा बालिकाविरुद्धका कानुनी आरोपहरू/अभियोगहरू : _____

आफन्तसँग भेट गर्न दिईएको छ? छ/छैन वकिलहरूसँग भेट गर्न दिईएको छ? छ/छैन

स्वास्थ्योपचारका सेवाहरमाथिको पहुँच ? छ/छैन

पीडकबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक) भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) _____

सशस्त्रफौज (शानसे/सप्रब/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षाफौज) अन्य (खुलाउनुहोस्) _____

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्) अज्ञात: _____

खास शाखा/समूह/गण: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन ? यदि हो भने, पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडक(हरू)बारे विवरण (उमेर, ठेगाना: _____)

पीडक(हरू)को हलिया (साधा वा सैनिक पोसाक; गाडीको विवरण _____)

सशस्त्र पीडकहरू: थिए/थिएनन् यदि थिए भने, हातहतियारको विवरण खुलाउनुहोस्: _____

यातना/अङ्गभङ्ग गर्नु पछाडिका खुलाइएका कारणहरू

पीडकहरूले भनेअनुसार

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितहरूले भनेअनुसार

कानुनी कारवाहीहरू

के परिवारले प्रहरीमा उजुरी गरे? गरे/गरेनन्

यदि गरेनन् भने किन ? _____

के प्रहरीले कुनै छानबिन अगाडि बढाएको छ ? छ / छैन

के अनुगमन आवश्यक छ? छ/छैन अनुगमनका लागि संस्थाका इञ्चार्ज: _____

आवश्यकता मूल्याङ्कन

अधिकारीसमक्ष उल्लङ्घनबारे उजुरी नगरेको भए, पीडितका परिवार उजुरी दायर गर्न चाहन्छन् ? चाहन्छन् / चाहँदैनन्

स्वास्थ्य सेवाको आवश्यकता छ? छ/छैन परामर्शको आवश्यकता छ ? छ / छैन कानुनी सहायताको आवश्यकता छ? छ/छैन

प्रदान गरिएको सहायता

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले)

थप जवाफी कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू

यदि रेफर गरिएको अवस्थामा, अनुगमन गर्ने संस्थाका इञ्चार्ज _____

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र माथि उल्लेख नगरिएको कुनै जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

अनुसूची ३

उल्लङ्घनको वर्ग सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकाहरूको स्वेच्छाचारी/गैरकानुनी थुना

कानुनी आधार

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि

धारा.९ – व्यक्तिको सुरक्षा तथा स्वतन्त्रताको अधिकार, र स्वेच्छाचारी गिरफ्तारी तथा थुनाबाट स्वतन्त्रता

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि

धारा ३७ (ख)– बालबालिकाको स्वतन्त्रताको गैरकानुनी वा स्वेच्छाचारी रूपमा हरणविरुद्धको बन्देज, र गिरफ्तारी, थुना वा कैद कानूनअनुसारमात्र होओस् र अन्तिम अस्त्रको रूपमा तथा सबैभन्दा छोटो समयका लागि मात्र हुनुपर्ने प्रावधान ।

धारा ३८ (४)– सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित बालबालिकाहरूको संरक्षण तथा हेरचाहलाई सुनिश्चित गर्न राज्यपक्षले सबै सम्भाव्य उपायहरू अपनाउनुपर्ने ।

परिभाषा

थुनास्थलका रूपमा प्रयोग गरिएको गैरकानुनी ठाउँ वा थुनाआदेश वा उचित प्रक्रियाविना आधिकारिक थुनास्थल वा पूर्पक्ष हुनुभन्दा अघि अनावश्यक र लामो समयसम्म राज्यद्वारा थुनामा राखिएका १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिहरू ।

प्रहरी हिरासत (चौकी, वडा, ईलाका, जिल्ला प्रहरी कार्यालय) र जेल कानुनी थुनास्थल हुन् । गैरकानुनी थुनास्थलहरूमा शाही नेपाली सेनामा भएका थुनुवाकेन्द्रहरू र अन्य सरकारी तथा निजी कार्यालयहरू पर्दछन् ।

यसले राज्यपक्षले विगतमा सशस्त्र समूहसित सम्बद्ध राज्य निकायले गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखेका तथा गैरराज्यपक्षले थुनामा राखेका बालबालिकाहरूको स्थितिवारे हेर्नेछ । राज्यपक्षले थुनेका बालबालिकाहरूको सम्बन्धमा, यो रिपोर्टिङ्ग आतङ्ककारी तथा विध्वंशात्मक कार्य नियन्त्रण अध्यादेश, सार्वजनिक सुरक्षा ऐन वा हातहतियार तथा गोलीबारुद राखेको आरोपमा थुनामा राखिएका बालबालिकामाथि केन्द्रित हुनेछ । भुटा आरोपमा थुनिएका सशस्त्रफौज वा समूहसँग सम्बन्धित बालबालिकाहरूको स्थितिवारे पनि यसले हेर्नेछ ।

सीमासर्त

यो अनुगमनले हिरासतमा रहेका बालबालिकाहरूमाथि मात्र आफ्नो ध्यान केन्द्रित गर्नेछ । “बालबालिकाहरूको अपहरण”अन्तर्गत नेकपा (माओवादी)ले अपहरण गरेका बालबालिकाहरूको स्थितिको अभिलेख राखिनेछ ।

गणना नियम

निरन्तर र एक पीडक = १ उल्लङ्घन (एकमात्र पीडक संलग्न रहेको)

निरन्तर र धेरै पीडक = १ उल्लङ्घन (कतिपय संस्थाहरू संलग्न रहेको)

विखण्डन लङ्ग/१०, १० देखि १५, १६ देखि १८ वर्षमुनि/जात/जातीयता

अनुगमन तथा रिपोर्टिङ्गका उद्देश्यहरू

१. थुनामा रहेका बालबालिकाहरूको सङ्ख्या घटाउनु ।
२. बालबालिकाको हिरासतलाई न्यून गर्नका लागि राज्यका कदमहरूलाई परिचालित गर्नु ।
३. बालबालिका थुनासम्बन्धी भावी नीतिलाई अन्तिम उपायका रूपमा परिभाषित गर्नु ।
४. पीडितहरूलाई तत्काल सहायता प्रदान गर्नु तथा हिरासतको वैधानिकता पत्ता लगाउनु ।
५. बालथुनुवाहरूलाई उचित कानुनी सहायता सुनिश्चित गर्न पात्रहरूको परिचालन गर्नु ।
६. बालबालिकाको थुना समस्याको स्तर र मात्रालाई अझ राम्रोसँग बुझ्नु ।
७. द्वन्द्वमा बालबालिकाहरू र विगतमा सशस्त्र समूह वा फौजसम्बद्ध बालबालिकाहरूलाई कानुनी रूपमै थुनावाहेकका विकल्पहरूलाई प्रवर्धन गर्नु ।

अनुगमन ढाँचा – सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकाहरूको स्वेच्छाचारी/गैरकानुनी गिरफ्तारी र/वा थुना

जानकारी दिँदा: _____ जानकारी दिएको मिति: _____/_____/_____

जानकारी दिने संस्था: _____ फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना: जिल्ला: _____ गाविस: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थलमा गएको थियो ? थियो/थिएन यदि थियो भने, भ्रमण मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडित/प्रत्यक्षदर्शीसँग अन्तरवार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएन

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितको नाम थर: _____

ठेगाना: _____

प्रत्यक्षदर्शीको/पीडितको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाका बारे पीडितलाई बताइएको थियो ? थियो /थिएन

जानकारीको आदानप्रदान गर्न पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको स्वीकृति : छ /छैन

पीडितबारे जानकारी (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा कृपया प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर: _____ लङ्ग : म/पु

हालको उमेर: _____ घटना भएको समयमा उमेर: _____

जातीयता: _____ जात: _____ अवस्था: एकल/विवाहित/विधवा/छुट्टीभिन्न भई बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन् शरणार्थी: हो/होईन्

बुवा/अभिभावकको नाम: _____ जीवित: छन्/छैनन्

आमाको नाम: _____ छ/छैन ।

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न भएको वा भाग लिईरहेको थियो ? थियो/थिएन

गिरफ्तारीका अवस्थाहरूबारे जानकारी

जिल्ला: _____ गा.वि.स: _____ वडा /गाउ: _____

पक्राउ परेको मिति: _____ पक्राउ पर्दाको समय _____

गिरफ्तारी: संयुक्त/व्यक्तिगत

गिरफ्तार बालबालिकाको सङ्ख्या: _____ कुल बालकहरूको सङ्ख्या: _____ बालिकाहरूको सङ्ख्या: _____

के सोही घटनामा बयस्कहरू पनि गिरफ्तार गरिएका थिए ? थिए/थिएनन्

गिरफ्तार गर्ने अधिकारीहरू/निकायबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक) भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) _____

सशस्त्रफौज (शानसे/सप्रब/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षाफौज) अन्य (खुलाउनुहोस्) _____

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्) अज्ञात: _____

खास शाखा/समूह/गण: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन यदि हो भने, पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडक(हरू)बारे जानकारी (उमेर, ठेगाना _____) _____

के पीडकहरू हतियारबन्द थिए: थिए/थिएनन् । यदि थिए भने, हतियारहरूको विवरण: _____

पक्राउ गर्ने अधिकारीहरू/निकाय

राज्यअधिकारीहरू: जिल्ला कारागार/प्रहरी हिरासत/शाही नेपाली सेनाको क्याम्प/सशस्त्र प्रहरी बल केन्द्र/अन्य _____

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक) सुरक्षा समूह (नाम खुलाउनुहोस् _____) भिजिलान्ते समूह (नाम खुलाउनुहोस् _____);

अन्य (खुलाउनुहोस् _____)

जिल्ला: _____ गाविस: _____ वडा: _____

थुनास्थलको नाम: _____

हालको थुनास्थल पहिलेको भन्दा बेग्लै भएमा (नाम र ठेगाना)

सो व्यक्तिलाई यो थुनास्थलमा कहिले ल्याईएको थियो ? _____/_____/_____

अघिल्लो थुनास्थल १: _____ समयावधि: _____

अघिल्लो थुनास्थल २: _____ समयावधि: _____

अघिल्लो थुनास्थल ३: _____ समयावधि: _____

थुना विवरण

सामान्य मूल्याङ्कन: राम्रो/स्वीकार्य/नराम्रो/ज्यादै नराम्रो

(यातनाको आरोप भए, कृपया अर्को फारम भर्नुहोला)

के बालक वा बालिकालाई कुनै आधिकारिक/कानुनी कागजात दिईएको थियो ? थियो/थिएन

यदि दिईएको थियो भने, कुनचाहिँ हो, खुलाउनुहोस: _____

बन्दी अवस्था: निवारक/पूर्वक्षपूर्वको अवस्था/दोषी सावित भएको

अदालतमा लगिएको थियो ? आरोप लगाइएको : थियो /थिएन थियो/थिएन यदि थियो भने, कुन आरोप ? _____

अभिभावकसित भेटघाट ? छ/छैन वकिलसँग? छ/छैन वयस्कहरूसँग थुनामा राखिएको छ ? छ/छैन

उक्त हिरासत किन गैरकानुनी छ ? _____

गैरकानुनी/स्वेच्छाचारी गिरफ्तारी र/वा थुनाको विवरण

थुनामा राख्नु वा गिरफ्तार गर्नु पछाडिका खुलाईएका कारणहरू

पीडकहरूले भनेअनुसार

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितहरूले भनेअनुसार

कानुनी प्रक्रियाहरू तथा आवश्यकता मूल्याङ्कन

कुनै कानुनी हस्तक्षेप भएको छ ? छ/छैन

यदि छैन भने, किन ? _____

यदि छैन भने, के पीडित उजुरी हाल्न चाहन्छन् ? चाहन्छन्/चाहदैनन्

यदि चाहन्छन् भने, कस्तो किसिमको अनुगमन आवश्यक छ ? _____

पीडितसँग वकिल छ ? छ / छैन । यदि छैन भने, के कानुनी सहायता आवश्यक छ ? छ/छैन । यदि छ भने, के वकिलहरूसँग भेट गर्न दिइएको छ ? छ/छैन । आफन्तहरूसँग भेट गर्न दिइएको छ ? छ/छैन

स्वास्थ्य सेवा आवश्यक छ ? छ/छैन परामर्शको आवश्यकता छ ? छ/छैन स्थानान्तरणको आवश्यकता छ ? छ/छैन

उपलब्ध गराईएको सहायता

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले) _____

थप जवाफी कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू) _____

अनुगमनका लागि संस्थाको इञ्चार्ज _____

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र माथि उल्लेख नगरिएको कुनै अन्य जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

अनुसूची ४

उल्लङ्घनको वर्ग: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा सशस्त्रफौज/समूहहरूद्वारा बालबालिकाहरूको अपहरण

कानुनी आधार

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि

धारा ३८ (४) – सशस्त्र द्वन्द्वद्वारा प्रभावित बालबालिकाहरूको स्याहार र संरक्षण सुनिश्चित गर्न राज्यपक्षले सम्भव भएसम्मका सम्पूर्ण उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ ।

जेनेभा महासन्धिहरू

साभ्ता धारा ३ (१) (ख) – युद्धमा सक्रिय भूमिका नखेलेका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा बन्धक बनाउने कार्यविरुद्ध बन्देज ।

जेनेभा महासन्धिहरू ४, धारा ३४ जेनेभा महासन्धिहरू, सन्धिपत्र २ धारा २ (ग) र साभ्ता धारा ३ र सन्धिपत्र धारा २ (ग) ले आन्तरिक द्वन्द्वमा बन्धक बनाउने कार्यको निषेध गरेको छ ।

मानवअधिकार समिति: सामान्य टिप्पणी नं. २९ (सङ्कटकाल, धारा ४) (जुलाई २००९), संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय दस्ता नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि /C/21/Rev. 1/Add. 11 (ख): बन्धक बनाउने कार्य, अपहरण तथा गोप्य हिरासतविरुद्धमाथिको निषेधमाथि रोक लाग्ने छैन। सङ्कटकालको समयमा पनि यी निषेधहरूको निरपेक्ष प्रकृतिलाई सामान्य अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको रूपमा उचित ठहर्‍याइने छ।

परिभाषा

१८ वर्षभन्दा मुनिको व्यक्तिलाई यस्तो व्यक्ति वा अन्य व्यक्तिविरुद्ध बल प्रयोग, बल प्रयोगको धम्की वा जोरजुलुम - जस्तै, हिंसाको डर देखाएर, दबाव दिएर, थुनेर, मनोवैज्ञानिक दमन वा शक्तिको दुरुपयोग - माफत् यस्तो वा अन्य व्यक्ति, वा १८ वर्षमुनिका यस्ता व्यक्तिको कुनै पनि खालको शोषण गर्ने प्रयोजनले छलकपट गरी अस्थायी वा स्थायी रूपले हटाउनु, नियन्त्रणमा लिनु, पक्रनु, हिरासतमा राख्नु, थुन्नु वा कब्जामा ल्याउनु। अपहरण (Abduction) भन्नाले अपहरण (Kidnapping) बुझिन्छ, तर यो यसमा मात्र सीमित छैन। अपहरणको (Kidnapping) अर्थ बढी साँघुरो छ र यसमा बल प्रयोग वा बल प्रयोगको धम्की आवश्यक हुन्छ।

यस अभ्यासको प्रयोजनका लागि अपहृत र बालसैनिकका रूपमा प्रयोग गरिएका बालबालिकाहरूको अभिलेख अर्को फारममा राखिने छ।

अपहरणसम्बन्धी अनुगमनले जबर्जस्ती श्रम गराउनुका लागि अपहृत बालबालिका, कब्जामा राखिएका बालबालिका, उनीहरूलाई बन्धक बनाउने कार्य, जबर्जस्ती बैठक, सांस्कृतिक कार्यक्रम, राजनीतिक प्रशिक्षणमा उपस्थित गराउने कार्यहरूमा आफ्नो ध्यान केन्द्रित गर्नेछ।

पीडक राज्यको सशस्त्रफौज वा अन्य कुनै सशस्त्र समूहअन्तर्गत थियो। सो कार्य सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा भएको थियो।

सीमासर्त

व्यक्ति फर्केर आएपछि वा मुक्त भएपछि अपहरण सकिन्छ। सशस्त्रफौज वा सशस्त्र समूहका सदस्यहरूद्वारा भएका अपहरणहरू, सैनिक वा राजनीतिक कारवाहीको सन्दर्भमा भएका अपहरणहरूाबारे सूचना तथा जानकारीहरू सङ्कलन गरिनेछ। यो अभ्यासले जबर्जस्ती भर्ति अथवा आपराधिक अपहरणहरूलाई हेर्ने छैन। फिरौतीका लागि वा परिवारका सदस्यहरूमाथि दबाव दिने प्रयोजनले परिवारको कुनै सदस्यले वा सामान्य अपराधीले कुनै बालबालिकाको गरेको अपहरण यस अनुगमनअन्तर्गत पर्ने छैनन्।

गणना नियम

एक घटना/एक उल्लङ्घन। घटना एउटा हुनसक्छ तर पीडित एकभन्दा बढी हुन सक्छन्।

विषयवस्तु लिङ्ग/उमेर १५- १८, १५ वर्ष मुनि/जात/जातीयता/विद्यार्थी हो वा होइन/शिक्षकहरूसहित हो वा होइन/व्यक्ति वा समूह/संयुक्त

अनुगमन र रिपोर्टिङको उद्देश्य

नेपालमा हुने अपहरणका घटनाहरू र यसको भविष्यमा हुने बालबालिकाहरूको बालसैनिकको रूपमा भर्ति तथा सशस्त्र समूहद्वारा प्रयोगसितको सम्बन्धबारे बन्नु।

जारी द्वन्द्वको सन्दर्भमा नेपालमा हुने अपहरणका घटनाहरूबारे सचेतना अभिवृद्धि गर्न।

बालबालिकाहरूको राजनीतिक प्रशिक्षणमा तथा राजनीतिक -यालीहरूमा हुने प्रयोगमाथि बन्देज लगाउनुका निम्ति वकालत गर्न।

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकाहरूको अपहरण

जानकारी दिँदा

जानकारी दिने संस्था: _____ जानकारी दिएको मिति: _____ / _____ / _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

जिल्ला: _____ गाविस: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थलमा गएको थियो ? थियो /थिएन यदि थियो भने, भ्रमण मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले प्रत्यक्षदर्शीसँग अन्तरवा लिएका थिए ? थियो /थिएन

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितसँग अन्तरवार्ता लिएको थियो? थियो /थिएन ।

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितको नाम र थर _____

ठेगाना: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाका बारेमा पीडितलाई बताइएको थियो ? थियो /थिएन

जानकारी आदानप्रदान गर्नमा पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सहमति : छ /छैन

अपहरणका बारेमा विवरण

जिल्ला: _____ गाविस: _____ वडा/गाउँ: _____

अपहरण भएको मिति: _____ अपहरण हुँदाको समय: _____ ठाउँ: _____

अपहरण गरिएको स्थान

विद्यालयको प्रकार: प्राथमिक/निम्न माध्यमिक/उच्च माध्यमिक/निजी/सार्वजनिक/घर

अन्य स्थान (

खुलाउनुहोस्): _____

संयुक्त/व्यक्तिगत

संयुक्त अपहरणको घटनामा:

अपहृत बालबालिकाको कुल सङ्ख्या: _____ बालकहरूको सङ्ख्या: _____ बालिकाहरूको सङ्ख्या: _____

के सोही घटनामा वयस्कहरू अपहृत भएका थिए ? थिए / थिएनन् यदि थिए भने, सङ्ख्या: _____

वयस्कहरूका बारेमा जानकारी: गाँउले/शिक्षक/अन्य (खुलाउनुहोस्) _____

पीडितबारे जानकारी (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा कृपया प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर: _____ लिंग: महिला/पुरुष

हालको उमेर: _____ घटना भएको समयमा उमेर: _____

जातीयता: _____ जाति: _____ अवस्था: एकल/विवाहित/विधवा/छुट्टै भिन्न भई बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन शरणार्थी: हो/होईन

बुवा/अभिभावकको नाम: _____ जीवित छन्/छैनन्

आमाको नाम: _____ जीवित छन् / छैनन्

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न भएको वा भाग लिईरहेको थियो ? थियो/थिएन

पीडितको हालको अवस्था : के बालकलाई रिहा गरियो ? गरियो/गरिएन ; यदि गरियो भने, रिहा भएको मिति: ____/____/____

सामूहिक अपहरण भएको भए, के सबै बालबालिका फर्किए ? फर्किए/फर्किएनन्

यदि फर्किएनन् भने, कतिजना फर्किएनन् ? बालिकाहरूको सङ्ख्या: _____ बालकहरूको सङ्ख्या: _____

घटनाको विवरण

पीडितबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फाफौज)

विद्यार्थी सङ्गठन: (खुलाउनुहोस्) _____

भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) _____

अन्य: (खुलाउनुहोस्) _____ थाहा छैन: _____

स्थानीय रक्षा समूह खुलाउनुहोस्) _____

खास शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन (हो भने पीडक(हरू)को नाम) _____

पीडक(हरू)को विवरण (उमेर, ठेगाना _____) _____

पीडक(हरू)को हुलिया (सादा पोसाक वा सैनिक पोसाक, गाडीसम्बन्धी विवरण)

के पीडकहरू सशस्त्र थिए : थिए/थिएनन् । यदि थिए भने, हतियारहरूको विवरण: _____

अपहरण गर्नु पछ्याडिका खुलाईएका कारणहरू

पीडकहरूले घटनाको समयमा/घटनापछि भनेअनुसार

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितहरूले भनेअनुसार

के यो सर्वसाधारणमाथिको ठूलो वा योजनाबद्ध आक्रमणको भाग थियो ? यदि थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस् ।

आवश्यकता मूल्याङ्कन र प्रदान गरिएको सहायता

यदि पीडित रिहा भएको छ भने,

- हालको ठाउँ: घर फर्किएको/अन्य ठाउँ: _____

- हालको व्यवसाय: _____

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले): _____

थप कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू

अनुगमनका लागि संस्थाबाट प्रमुख व्यक्ति: _____

अन्य

उल्लेखसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र तल उल्लेख नगरिएको कुनै अन्य जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

अनुसूची ५

उल्लङ्घनको वर्ग: सशस्त्रफौज/समूहद्वारा बालबालिकाहरूको भर्ति

कानुनी आधार

जेनेभा महासन्धिहरू

धारा ३: १५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई भर्ति गर्नु अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लङ्घन हो ।

बालअधिकार महासन्धि

बालअधिकार महासन्धिको धारा ९, १० र ३८

धारा ३८ (२)– राज्यपक्षले १५ वर्ष मुनिका कुनै पनि बालबालिकालाई आफ्नो सशस्त्र समूहमा भर्ना गर्न बन्द गर्नुपर्ने छ ।

“सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संलग्नतासम्बन्धी बालअधिकार महासन्धिको ऐच्छिक सन्धिपत्र”, २५.०५ २०००

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको निकृष्ट किसिमको बालश्रमसम्बन्धी महासन्धि १८२, १९९९

धारा ३ : (क) सशस्त्र द्वन्द्वमा प्रयोगका लागि बालबालिकाको जबर्जस्ती वा अनिवार्य भर्तिलगायत बालबालिकाको बेचबिखन र देहव्यापार, बँधुवाप्रथा, भूदासप्रथा र जबर्जस्ती श्रम वा वेठबेगारीजस्ता सबै प्रकारका दासप्रथा र दासप्रथाजस्तै चलनहरू ।

परिभाषा

“बाल सैनिक” भन्नाले भान्से तर भान्सेमा मात्र सीमित नभएकाहरू, भरियाहरू, सन्देशवाहकहरू र विशुद्ध परिवारका सदस्यहरूबाहेक यस्ता समूहमा हिंडनेहरूलगायत कुनै पनि हैसियतमा नियमित वा अनियमित सशस्त्रफौज वा सशस्त्र समूहको अङ्गको रूपमा रहेको १८ वर्षमुनिको कुनै पनि व्यक्तिलाई बुझाउँदछ । यसमा यौन उद्देश्यका लागि भर्ति गरिएका केटीहरू तथा जबर्जस्ती गरिएका विवाहहरू पर्दछन् । त्यसैले, यसले हतियार बोकिरहेको वा बोकेको बालक वा बालिकालाई मात्र जनाउँदैन । (केप टाउन सिद्धान्तहरू)

“बाल सैनिकको प्रयोग” भन्नाले १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिको कुनै पनि किसिमको नियमित वा अनियमित सशस्त्रफौज वा सशस्त्र समूहमा भएको सहभागितालाई जनाउँछ ।

“नाबालक” भर्तिले कुनै पनि किसिमको नियमित वा अनियमित सशस्त्रफौज वा समूहमा गरिने अनिवार्य, जबर्जस्ती र स्वेच्छिक भर्तिलाई समेट्दछ । यदि बालबालिकाले आफ्नो स्वेच्छाले उक्त समूहमा प्रवेश गरेको छैन भने तिनले सो समूह/फौजमा प्रवेश गरेको मिति वा बालक/बालिकाको अपहरण भएको मिति भर्नाको समय हुनेछ ।

“आत्मसमर्पण” भन्नाले बालक वा बालिकाले स्वेच्छिक वा अस्वेच्छिकपूर्वक सशस्त्रफौज वा समूहलाई छाडेर सैनिक तथा गैरसैनिक राज्यअधिकारीसमक्ष आफूलाई प्रस्तुत गरेको भन्ने बुझिन्छ । बालकले कुनै पनि कागजमा सही गरेको हुनु आवश्यक छैन तर सशस्त्र समूह/फौजलाई छोडेको कुरा स्वीकारेको हुन्छ ।

“भगौडा” भन्नाले ती बालबालिकालाई बुझाउँछ जसलाई बाल सैनिकको रूपमा भर्ति गरिएको हुन्छ र केही समयपछि उनीहरूले उक्त समूह छोड्ने निर्णय गर्छन् र छोड्छन् ।

“पुनःभर्ति” भन्नाले त्यस्ता बालबालिकाहरूलाई जनाउँछ जो बाल सैनिकका रूपमा भर्ति भएका र आत्मसमर्पण गरेका वा भागेका र दोस्रो, तेस्रो, ई. पटक सशस्त्रफौज वा समूहद्वारा पुनःभर्ति गरिएका थिए ।

सीमासर्त

कुनै पनि राजनीतिक दलको बालसदस्य यस रिपोर्टिङ्का भाग हुँदैनन्, न त नेकपा माओवादीका राजनीतिक बैठकहरूमा भाग लिने बालबालिकाहरू नै । छोटो समयका लागि अपहृत र सशस्त्र समूहका गतिविधिहरूमा सम्बन्धित नभएका बालबालिकाहरूको रिपोर्टिङ्ग पनि यसमा गरिने छैन । तर, यसलाई “अपहरणको ढाँचामा” अध्ययन गरिनेछ । अन्य कुराका अतिरिक्त, राज्याधिकारीहरूले स्वेच्छाले वा जबर्जस्ती केरकार गरेका बालबालिका, अधिल्लो कारबाही क्षेत्रमा लगेएका बालबालिका र सशस्त्रफौज वा समूहहरूद्वारा बदला लिएर वा नलिई नियमित रूपमा जानकारी प्राप्त गर्न प्रयोग गरिएका बालबालिकाहरूलाई अध्ययनको विषय बनाइने छ ।

गणना नियम एक बालक एक रिपोर्ट

विषयवस्तु लिङ्ग/उमेर १५ वर्ष मुनि, १५-१८/लडाकु – गैर-लडाकु/जात/जातीयता

अनुगमन र रिपोर्टिङ्का उद्देश्य

- सशस्त्र समूहहरू/फौजद्वारा बाल सैनिकको रूपमा बालबालिकाको भर्ति सम्बन्धमा दण्डहीनता र जवाफदेहीतालाई सम्बोधन गर्नु ।
- सशस्त्र फौजमा भर्ति, देहव्यापार, अपहरण र लिङ्गमा आधारित हिंसाजस्ता बालबालिकाको शोषण, हिंसा र दुर्व्यवहारका विभिन्न स्थितिसँग सम्बन्धित हुनसक्ने जानकारी पत्ता लगाउनु ।
- बाल सैनिकहरूको भर्ति र प्रयोगका सम्बन्धमा देशभित्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायमा जागरण ल्याउनु ।
- सशस्त्र समूह वा फौजसँग सम्बन्धित बालबालिकाहरूलाई भर्ना हुनबाट रोक्न, सैन्य विघटनलाई सहज बनाउन र पुनर्स्थापना कार्यक्रममा सहयोग पुऱ्याउनु ।

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्रफौज/समूहद्वारा बालबालिकाहरूको भर्ति, प्रयोग

जानकारी दिँदा

जानकारी दिएको मिति: _____/_____/_____

जानकारी दिने संस्था: _____ फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना: जिल्ला: _____ गाविस: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थलमा गएका थिए ? थिए/थिएनन् । यदि थिए भने, भ्रमण मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले साक्षीको अन्तर्वार्ता लिएको थियो ? थियो /थिएन

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितसँग अन्तर्वार्ता लिएको थियो ? थियो/थिएन ।

साक्षी/ पीडितको नाम र थर: _____

ठेगाना: _____

पीडित/साक्षीको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाका बारेमा पीडितलाई बताइएको थियो ? थियो/थिएन

जानकारी आदानप्रदान गर्नमा पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सहमति: छ / छैन

पीडितबारे जानकारी (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर : _____ लिङ्ग : म/पु

हालको उमेर: _____ घटना भएको समयमा उमेर: _____

जातीयता: _____ जात: _____ अवस्था: एकल/विवाहित/विधवा/छुट्टीभिन्न भई बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन् शरणार्थी: हो/होईन्

बुवा/अभिभावकको नाम: _____ जीवित: छन्/छैनन्

आमाको नाम: _____ छ/छैन ।

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न भएको वा भाग लिईरहेको थियो ? थियो/थिएन

भर्तिबारे जानकारी

घटना

जिल्ला: _____ गाविस: _____ वडा / गाउँ: _____

मिति: _____ समय: _____

के बालकलाई औपचारिक रूपले भर्ना गरिएको थियो (कुनै औपचारिक कागजात दिइएको वा सशस्त्र फौज/समूहका गतिविधिहरूबारे आधिकारिक परिचयसहित) थियो/थिएन

पीडकबारे जानकारी

नेकपा माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्र समूह(शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी बल/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फौज)

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्) _____ अज्ञात _____ भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) अन्य: _____

स्थानीय सुरक्षा समूह (खुलाउनुहोस्)

विशेष शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको : हो/होईन्, यदि हो भने, पीडक(हरू)को नाम दिनुहोस्: _____

पीडक(हरू) को विवरण (उमेर, ठेगाना _____)

पीडक(हरू)को हुलिया: _____

के पीडकहरू सशस्त्र थिए ? थिए/थिएनन् यदि थिए भने, हतियार(हरू)को विवरण: _____

सशस्त्र समूह/फौजभित्रका गतिविधिहरू

के बालकले कुनै औपचारिक तालिम लिएको थियो ? थियो/थिएन थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस्: _____

के बालकले कुनै अन्य किसिमको तालिम लिएको थियो ? थियो/थिएन थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस्: _____

के बालकलाई भरिया, भान्छे, सन्देशवाहक, जासुस, यौनकर्मी, पाले, अङ्गरक्षक, स्वास्थ्य सहायक, लडाकु वा अन्य कुनै हैसियतमा प्रयोग गरिएको थियो? कृपया विवरणहरू उल्लेख गर्नुहोस्: _____

के बालकलाई कुनै किसिमको औपचारिक राजनीतिक प्रशिक्षण दिईएको थियो ? थियो/थिएन, विवरणहरू खुलाउनुहोस्

के बालकले सैनिक गतिविधि/हमला/मुठभेडमा भाग लिएको थियो ? थियो/थिएन

भर्ति गर्नेको नाम : _____

के उक्त व्यक्ति कुनै सर्वसाधारण/सैनिक/वा अन्य हो (कृपया खुलाउनुहोस्)

प्रथम कमाण्डरको नाम र दर्जा: _____

अन्य कमाण्डरहरूको नाम र दर्जा: _____

घटनाको विवरण

पहिले गरिएको प्रयोग/भर्ति

के पीडितलाई पहिला पनि भर्ति गरिएको थियो ? थियो/थिएन भर्ति/पहिलोपल्ट प्रयोग गरिएको मिति: ____/____/____

अवधि: _____ दिन: _____ महिना: _____ वर्ष _____

प्रयोग/भर्ति भएको ठाउँ: जिल्ला: _____ गाविस: _____

पीडक: नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक); सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरीबल/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षाफौज); स्थानीय रक्षा समूह (नाम खुलाउनुहोस् _____); भिजिलान्ते समूह (नाम खुलाउनुहोस् _____); अन्य (खुलाउनुहोस्) अज्ञात; असंलग्न/रिहा भएको मिति: ____/____/____

पीडितको वर्तमान अवस्था:

के बालक सशस्त्र समूह/फौजबाट अलगिएको छ ? छ/छैन

बालकले सो समूह/फौजलाई कहिले छोड्यो ? _____/_____/_____

कसरी? भान्यो/कब्जा गरियो/रिहा भयो/लामो समयसम्म प्रयोगमा ल्याइएन (कति लामो समयसम्म_____) /आत्मसमर्पण ग-यो ।

बालक अहिले कहाँ छ ? बुवाआमासँग घरमा/बुवाआमासँग अन्य स्थानमा/आफन्तहरूसित/कुनै केन्द्रमा/प्रहरी हिरासतमा/जेलमा/शाही नेपाली सेनाको क्याम्पमा/अन्य: _____

बालक अहिले के गरिरहेको छ ? स्कूल/व्यवसायिक तालिम/पेसागत तालिम (के काम_____) /केही पनि गरेको छैन/अन्य _____

आवश्यकता मूल्याङ्कन र प्रदान गरिएको सहायता

के उसलाई कुनै हस्तक्षेपको आवश्यकता छ ? छ/छैन

कुन चाहिँ ? औषोधपचार/मनोवैज्ञानिक सहयोग/सामाजिक सहयोग/वैकल्पिक बास/भर्ति गर्ने समूहसित मध्यस्थता/कानुनी सहायता/शिक्षा/व्यावसायिक तालिम/स्वास्थ्य सहायता/परिवारको खोजी/परिवारसित मध्यस्थता, खुलाउनुहोस्: _____

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले): _____

थप जवाफी कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू: _____

अनुगमनका लागि संस्थाको इञ्चार्ज: _____

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र तल उल्लेख नगरिएको कुनै जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

अनुसूची ६

उल्लङ्घनको वर्ग: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा स्वास्थ्य केन्द्रहरूमाथिको प्रयोग/त्यसमाथिको आक्रमण

कानुनी आधार

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि धारा १२(२) (घ) – विरामी भएको खण्डमा स्वास्थ्य सेवा वा सोबारे ध्यान दिने अवस्थाको सिर्जनाका लागि राज्यपक्षले आवश्यक कदमहरू चाल्ने छ ।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि धारा २४– बालबालिकालाई प्राप्त गर्न सकिने सबैभन्दा उच्चतम स्तरको स्वास्थ्यसुविधा र स्वास्थ्य लाभ तथा बिमारको उपचार गर्न पाउने अधिकार हुनेछ । यस्ता स्वास्थ्य सेवाको पहुँचबाट कुनै पनि बालबालिका वञ्चित नहुन भन्ने सुनिश्चित गर्न राज्यपक्षले प्रयत्न गर्नेछ ।

जेनेभा महासन्धि

साभ्ना धारा ३ (२) – युद्धमा कुनै पनि सक्रिय भाग नलिएकाहरूको सम्बन्धमा घाईते र विरामीहरूलाई जम्मा गरिनेछ र सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।

जेनेभा महासन्धि (४), धारा १७ - २३, दफा १

अतिरिक्त सन्धिपत्र II रा ७ (१,२) ले घाईते र विरामीहरूको संरक्षणलाई बचाउ गर्दछ ।

अतिरिक्त सन्धिपत्र II, धारा ९ (१, २) ले स्वास्थ्योपचारमा संलग्न स्वास्थ्यकर्मीहरूको संरक्षणलाई बचाउ गर्दछ र धारा १० ले स्वास्थ्यसम्बन्धी कर्तव्यहरूको संरक्षणलाई बचाउ गर्दछ ।

अतिरिक्त सन्धिपत्र II को धारा ११ (१, २) ले स्वास्थ्यसम्बन्धी ईकाईहरू र यातायातको संरक्षणलाई बचाउ गर्दछ ।

परिभाषा

स्वास्थ्य सेवाहरू भन्नाले उपस्वास्थ्य चौकी, स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, सर्वसाधारणलाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने जिल्ला, अञ्चल, क्षेत्रीय तथा केन्द्रीयस्तरका अस्पतालहरू पर्दछन् । यसले विरामी तथा घाईतेहरूलाई एकत्रित गर्ने र उनीहरूलाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराईने स्थानहरू बुझिन्छ ।

स्वास्थ्य केन्द्रहरूमाथिको आक्रमणमा सशस्त्र समूहहरू वा सशस्त्र समूहहरूसँग आवद्ध पात्रहरूद्वारा हुने स्वास्थ्य केन्द्रहरूको जबर्जस्ती प्रयोग, जबर्जस्ती बन्द गराउने कार्य, प्रचारवाजीका लागि त्यसलाई कब्जा गर्ने, बम हान्ने वा लक्षित गर्नेलगायतका सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने भवनमाथिको भौतिक आक्रमण, स्वास्थ्यकर्मी तथा स्वास्थ्य मिसनहरूविरुद्धको भौतिक आक्रमण, स्वास्थ्य उपकरण तथा सामग्रीहरूको लुटपाट वा डकैती, स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न तथा स्वास्थ्य उपकरण तथा सामग्रीहरूको पूर्ति गर्नमा बन्देज पर्दछन् । यसले सर्वसाधारणमा भय पैदा गर्ने घटनाहरू वा आकस्मिक मृत्यु हुने वा अन्य हानि पु-याउने क्षतिलाई पनि उल्लेख गरेको छ ।

पीडकले स्वास्थ्य केन्द्रहरूबाट गरिएको आक्रमणको प्रतिक्रियास्वरूप आक्रमण गरेको होईन । पीडक राज्य वा गैरराज्यपक्षको सशस्त्रफौज (सशस्त्र विरोधी/विद्रोही समूह/भिजिलान्ते समूह/गाउँ रक्षा समूह) सँग आवद्ध छ र सो कार्य सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित थियो र यसैको सन्दर्भमा घट्यो ।

सीमासर्त

यो अनुगमनले निजी तथा सावर्जनिक केन्द्रहरू समेटेछ । यसले व्यक्ति वा डाकाहरूले गरेका उल्लङ्घनहरूबारे रिपोर्ट गर्दैन ।

गणना नियम १ आक्रमण/घटना/प्रयोग = १ उल्लङ्घन

विखण्डन

स्वास्थ्य सेवा केन्द्र (उपस्वास्थ्य चौकी, स्वास्थ्य चौकी, सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, अस्पताल)/शहरी/ग्रामीण/आक्रमणको प्रकृति (भवनहरूको प्रयोग/सामग्रीको प्रयोग/स्वास्थ्यकर्मीविरुद्ध आक्रमण/पूर्वाधार/सेवाहरू)

मानिसहरू हताहत भएमा: पीडितको लिंग, उमेर (१८ वर्षभन्दा मुनि र १८ वर्षभन्दा माथि) सम्प्रदाय/जात/जातीयता

अनुगमन र रिपोर्टिङको उद्देश्य

- स्वास्थ्य सेवा र स्वास्थ्यकर्मीहरूमाथि भएको क्षतिको हदबारे अझ राम्रो जानकारी हासिल गर्नु ।
- राज्यपक्ष तथा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँग जेनेभा महासन्धिहरूको सम्मानका लागि वकालत गर्नु ।
- सर्वसाधारणलाई बेला आवश्यकता परेको खण्डमा स्वास्थ्य सेवाहरूको नियमित पहुँच भएको कुरालाई सुनिश्चित गर्न ।

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा स्वास्थ्य केन्द्रहरूको प्रयोग र सोमाथिको आक्रमण

जानकारी दिँदा

जानकारी दिएको मिति: _____/_____/_____

जानकारी दिने संस्था: _____ फिल्डमा कार्यरत
साभेदार: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना: _____ जिल्ला: _____
गाविस: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको

नाम: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थलमा गएका थिए ? थिए/थिएनन्, यदि थियो भने, भ्रमण
मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले प्रत्यक्षदर्शीसँग अन्तरवार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितसँग अन्तरवार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन् ।

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितको नाम र थर: _____

ठेगाना: _____

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाबारे पीडितलाई बताइएको थियो ? थियो/थिएन

जानकारी आदानप्रदान गर्नमा पीडित/साक्षी/अभिभावकको सहमति: छ/छैन ।

घटना

जिल्ला: _____ गाविस: _____

वडा/गाउँ: _____

मिति: _____

लक्षित स्वास्थ्य केन्द्रको प्रकार: उपस्वास्थ्य चौकी/स्वास्थ्य चौकी/निजी वा सरकारी अस्पताल

आक्रमणको प्रकार - प्रयोग

स्वास्थ्य केन्द्रलाई जबर्जस्ती बन्द गराइएको: हो/होइन समयअवधि: _____ दिन

केन्द्रको जबर्जस्ती प्रयोग गरिएको: हो/होइन दिन: _____

स्वास्थ्यसम्बन्धी अभियानहरू (जस्तै, खोप, घुम्ती शिविर, आदि) मा हस्तक्षेप/सो बन्द गराउनु

औषधि आपूर्ति/उपकरणहरू : प्रतिबन्धित पहुँच /चोरी /जबर्जस्ती प्रयोग

स्वास्थ्य केन्द्रहरूमाथिको पहुँचमा

रोक: _____

अन्य क्षतिहरू/घटनाका

परिणामहरू/आक्रमण: _____

स्वास्थ्य केन्द्रहरूको हालको

अवस्था: _____

यदि कुनै मानिस पीडित भएमा, विवरणहरू खुलाउनुहोस्

मारिएका कर्मचारीको कुल सङ्ख्या: _____/घाइते भएकाहरू: _____

मारिएका विरामीहरूको कुल सङ्ख्या: _____ बालबालिकाको सङ्ख्या: _____ वयस्कहरूको सङ्ख्या: _____

घाइते विरामीहरूको कुल सङ्ख्या: _____ बालबालिकाको सङ्ख्या: _____ वयस्कहरूको सङ्ख्या: _____

पीडित बालकका बारेमा जानकारी दिँदा (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर: _____ लिंग: म/पु

हालको उमेर : _____ घटना घट्टाको समयको उमेर: _____

जातीयता: _____ जात: _____ अवस्था: एकल/विवाहित/विधवा/छुट्टै बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन शरणार्थी: हो/होईन

बुवा/आमा/अभिभावकको नाम: _____

स्वास्थ्यको अवस्था: मृत/घाईते (हालको अवस्था उल्लेख गर्नुहोस्)

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न अथवा सहभागी थियो ? (थियो/थिएन)

घटनाको विवरण

पीडकबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्र समूह(शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी बल/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फौज)

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्) _____ अज्ञात भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) अन्य: _____

थानीय सुरक्षा समूह (खुलाउनुहोस्)

विशेष शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होईन, यदि हो भने, पीडक(हरू)को नाम दिनुहोस्: _____

पीडक(हरू) को विवरण (उमेर, ठेगाना _____)

पीडक(हरू)को हलिया: _____

के पीडकहरू सशस्त्र थिए ? थिए/थिएनन् यदि थिए भने, हतियार(हरू)को विवरण: _____

आक्रमण गर्नु पछाडिका खुलाइएका कारणहरू

पीडकहरूले भनेअनुसार

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितहरूले भनेअनुसार

के यो सर्वसाधारणमाथिको ठूलो वा योजनाबद्ध आक्रमणको भाग थियो ? यदि थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस् ।

आवश्यकता मूल्याङ्कन र प्रदान गरिएको सहायता

के कुनै हस्तक्षेपको आवश्यकता छ ? छ / छैन

कुन चाँहि ? सशस्त्र समूह वा फौजसित मध्यस्थता वा हस्तक्षेप/पुनर्निमाण/पुनर्स्थापना/औषधी वा उपकरणको आपूर्ति/अन्य: _____

जवाफी कारवाही र परिणामहरू (के र कसले)

थप कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू:

अनुगमन गर्ने संस्थाको इञ्चार्ज: _____

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र तल उल्लेख नगरिएको कुनै जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस् :

अनुसूची ६

उल्लङ्घनको वर्ग: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा विद्यालयहरूको प्रयोग/सोमाथिको आक्रमण

कानुनी आधार

बालअधिकार महासन्धि १९८९

धारा २८, २९ र ३९: राज्यपक्षले बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारलाई मान्यता दिनेछ (_____)

मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८

धारा २६: सबैलाई शिक्षाको अधिकार हुनेछ ।

सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध १९६६

धारा १३.१. यस अभिसन्धिका पक्षराष्ट्रहरूले प्रत्येकको शिक्षाको अधिकारलाई मान्यता दिनेछन् । मानव व्यक्तित्वको पूर्ण विकास र मर्यादा कायम राख्नेतर्फ शिक्षालाई निर्देशित गरिनेछ, र यसले मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्मानलाई बलियो बनाउनेछ ।

जेनेभा महासन्धि दोश्रो सन्धिपत्र १९७७

धारा ४.३. बालबालिकालाई उनीहरूलाई चाहिने हेरचाह तथा सहयोगका प्रदान गरिनेछ, र विशेष गरी:

(क) उनीहरूले आफ्ना अभिभावकहरू वा तिनको अनुपस्थितिमा उनीहरूको हेरचाहका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरूको ईच्छानुसार नैतिक तथा धार्मिकलगायतका शिक्षा प्राप्त गर्नेछन् ।

परिभाषा

विद्यालय भनेर चिनिने स्थानहरूका प्रकार: औपचारिक स्कूल र यसको प्राङ्गण/सामुदायिक सिकाइ केन्द्र/अनौपचारिक प्रशिक्षण केन्द्र/स्कूल खेलमैदानहरू/शिशु विकास केन्द्र/सिक्नका लागि बालबालिकाहरू यात्रा गर्ने, बस्ने वा जम्मा हुने कुनै पनि थाहा भएका ठाउँहरू ।

विद्यालयविरुद्ध आक्रमण भन्नाले, सशस्त्रफौज/समूहले कब्जा जमाएको, बम हानेको, प्रचारवाजीका लागि लक्षित गरेको, जबर्जस्ती बन्द गराएको र स्कूलहरूको जबर्जस्ती प्रयोग, स्कूल कर्मचारीमाथि भौतिक आक्रमण, स्कूल उपकरणको लुटपाट र डकैती, पहुँचमा बन्दैज बुझिन्छ ।

विद्यालयको प्रयोग भन्नाले नियमित प्रशिक्षण गतिविधिहरूमा अवरोध पु-याउने सैनिक हस्तक्षेपलाई बुझिन्छ : सशस्त्र समूहहरूद्वारा कुनै पनि उद्देश्यका निमित्त स्थानहरूको प्रयोग/शोषण (जस्तै, चौकी, बंकर, राती बास बस्नका लागि, धारा/खेलमैदानको प्रयोग); भाषण/प्रवचन कार्यक्रम; हातहतियारसहित स्कूल प्राङ्गणमा प्रवेश; स्कूल प्राङ्गणमा/बाट गोली हानाहान; भवन नजिकैको उपस्थिति ।

सीमासर्त

पीडकले विद्यालयबाट गरिएको आक्रमणको जवाफमा आक्रमण गरेको होईन । पीडक राज्यको सशस्त्र समूह वा गैरराज्यपक्ष (सशस्त्र विरोधी/विद्रोही समूह/भिजिलान्ते समूह/गाउँ सुरक्षा समिति)सँग आवद्ध छ र सो आचरण सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा घट्यो र योसँग सम्बन्धित थियो ।

गैरसशस्त्र राजनीतिक दल, समूह वा राज्यअधिकारीहरूले गरेका गतिविधिहरूलाई यस अभ्यासअन्तर्गत विचार गरिने छैन ।

गणना नियम एउटा स्कूलमा भएको एक घटना (पीडित एकभन्दा बढी हुनसक्छन्) = एक उल्लंघन

विखण्डन

निजी/बोर्डिङ्ग/सार्वजनिक/सामुदायिक – प्राथमिक/माध्यमिक/उच्च माध्यमिक/शहरी/ग्रामीण-धार्मिक/गैर धार्मिक- अनौपचारिक/प्रयोग वा आक्रमणको प्रकृति (भवन वा सामग्रीको प्रयोग/कर्मचारी वा भौतिक पूर्वाधारविरुद्धको आक्रमण)

मानवीय हताहत भएमा : पीडितको लिङ्ग, उमेर (१८ वर्षभन्दा मुनि वा माथि)/जातीयता/जात

अनुगमन र रिपोर्टिङ्गको उद्देश्य

- सैनिक उद्देश्यका निमित्त शैक्षिक केन्द्रहरूको प्रयोग र आक्रमण, भौतिक पूर्वाधारहरूको विनाश वा क्षति एवं यसपछि भएका मानवीय हताहतीबारे अझ राम्रो ज्ञान हासिल गर्नु ।
- राज्य र गैरराज्य पक्ष, राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसित बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारको सम्मानका लागि पैरवी गर्ने ।

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा विद्यालयहरूको प्रयोग/आक्रमण

जानकारी दिएको मिति ____/____/____

जानकारी दिने संस्था : _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार : _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना : जिल्ला: _____ गा.वि.स : _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम : _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थल गएका थिए ? थिए/थिएनन् ? यदि गएको भए, गएको मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले घटनाका प्रत्यक्षदर्शीको अन्तरवार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितको अन्तरवार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

घटनाका पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको नाम र थर _____

ठेगाना: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाबारे पीडितलाई बुझाईएको थियो ? थियो/थिएन

पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सूचना आदानप्रदानमा सहमति छ / छैन

घटना आक्रमण वा प्रयोग

जिल्ला: _____ गाविस/नगरपालिका: _____ वडा/गाँउ: _____

मिति: _____/_____/_____ समय: _____

स्कूलको नाम/शैक्षिक केन्द्र: _____

शैक्षिक केन्द्रका प्रकार: निजी/बोर्डिङ्ग/सार्वजनिक/सामुदायिक/शिशुविकास केन्द्र/प्राथमिक/माध्यमिक/उच्च माध्यमिक/शहरी /ग्रामीण-धार्मिक/गैरधार्मिक - अनौपचारिक

प्रयोग/आक्रमणको विवरण

प्रयोगको प्रकार

- सामग्री/उपकरणको प्रयोग(गलत किसीमबाट): लुटपाट/डकैती/अस्थायी प्रयोग/विनाश/अन्य सामग्रीको प्रकार र परिणाम खुलाउनुहोस्

- कुनै पनि उद्देश्यका निम्ति विद्यालयको प्रयोग (स्थायी वा अस्थायी चौकी/बड्कर/राति बास बस्नका लागि/सेन्ट्री पोष्ट/पानीका धाराहरूको प्रयोग/खेल मैदानहरूको प्रयोग/आश्रयस्थल/राजनीतिक गतिविधिहरू
- भाषण/प्रवचन कार्यक्रम/शिक्षण कार्यक्रम/अन्य

समयावधि: घण्टा: _____ दिन: _____ महिना: _____ वर्ष: _____

आक्रमणको प्रकार

- भवनमा भौतिक आक्रमण (पूर्ण विनाश/आंशिक विनाश, विनाशको स्रोत) _____

- विद्यालय प्राङ्गणमा रहेका बालबालिका/वा शिक्षकहरूमाथिको भौतिक आक्रमण ।
- सैन्य उद्देश्यका लागि वा हातहतियारसहित/सैनिक प्रयोजनका लागि विद्यालय प्राङ्गणभित्र प्रवेश ।
- स्कूल छेउछाउ, स्कूलमा वा स्कूलबाट गोलीबारी ।
- स्कूल प्राङ्गणबाट वा सो निकटस्थ स्थानबाट गोली हानाहान ।
- स्कूल प्राङ्गणमा वा सो नजिकै उपस्थिति

समयावधि: घण्टा:_____ दिन:_____ महिना:_____ वर्ष:_____

कक्षामा बन्देज

केही विषय (उदाहरणको लागि अंग्रेजी, गणित) पढाउनमा बन्देज, खुलाउनुहोस्:_____

विद्यालय पहुँचमा प्रतिबन्ध: छ / छैन

विद्यालयलाई जबर्जस्ती बन्द गराएको: हो/होइन समयावधि:_____ दिन (सार्वजनिक विदाका दिनबाहेक)

केन्द्रको जबर्जस्ती प्रयोग भएको: छ/छैन अवधि:_____ दिन

यदि कुनै मानिस पीडित भए, विवरणहरू

मारिएकाहरूको कुल सङ्ख्या:_____ /घाइते:_____

मारिएका शिक्षक/कर्मचारीहरूको कुल सङ्ख्या:_____ घाइते:_____

मारिएका बालबालिकाहरूको कुल सङ्ख्या:_____ घाइते:_____

मारिएका स्कूल व्यवस्थापन समिति सदस्यहरू/अभिभावक शिक्षक सङ्घ/सामुदायिक जनताको कुल सङ्ख्या: घाइते:_____

पीडित बालकबारे जानकारी (पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा कृपया यस भागलाई प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै रूपमा भर्नुहोस्)

नाम:_____ थर:_____ लिंग: म/पु

जन्म मिति/हालको उमेर:_____ घटना हुँदाको बखतको भएको उमेर:_____

जातीयता:_____ जात:_____ आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन शरणार्थी: हो/होईन

बाबुको/आमाको/अभिभावकको नाम:_____ जीवित: छन्/छैनन्

आमाको नाम:_____ जीवित: छन्/छैनन्

स्वास्थ्य स्थिति: मृत/घाइते (हालको स्थिति खुलाउनुहोस्)

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न भएको वा भाग लिईरहेको थियो ? थियो/थिएन

घटनाको विवरण

पीडकबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फाफौज)

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्): _____

भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) अन्य (खुलाउनुहोस्) _____ थाहा छैन:

खास शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन (हो भने पीडक (हरू)को नाम) _____

पीडक(हरू)को विवरण (उमेर, ठेगाना _____) _____

पीडक(हरू)को हलिया (सादा पोसाक वा सैनिक पोसाक, गाडीसम्बन्धी विवरण)

के पीडकहरू सशस्त्र थिए: थिए/थिएनन् । यदि थिए भने, हतियारहरूको विवरण: _____

आक्रमण गर्नु पछाडिका खुलाइएका कारणहरू

पीडकले

भनेअनुसार: _____

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितहरूले भनेअनुसार: _____

के यो सर्वसाधारणमाथिको ठूलो वा योजनाबद्ध आक्रमणको भाग थियो ? यदि थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस् ।

आवश्यकता मूल्याङ्कन तथा प्रदान गरिएको सहायता

के कुनै किसिमको हस्तक्षेप आवश्यक छ ? छ/छैन

कुन चाहिँ? सशस्त्र समूह वा फौजसित हस्तक्षेप वा मध्यस्थता/स्कूल भवन, कक्षा कोठा वा शौचालयको पुनर्निर्माण/छत, भुईँ वा पर्खालको मर्मत/शैक्षिक सामग्री, खेलकुद सामग्री, फर्निचर, ब्याकबोर्डको आपूर्ति/अन्य (खुलाउनुहोस्) _____

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले)

थप जवाफी कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू

अनुगमन गर्ने संस्थाको इञ्चार्ज: _____

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र तल उल्लेख नगरिएको कुनै अन्य जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

अनुसूची ६

उल्लङ्घनको वर्ग सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकाहरूलाई मानवीय सहायताको पहुँचबाट वञ्चिती

कानुनी आधार

बालअधिकार महासन्धि

धारा २४: का अनुसार राज्यले “कुनै पनि बालबालिका स्वास्थ्य सेवामा आफ्नो पहुँचको अधिकारबाट वञ्चित हुनु नपरोस् भन्ने कुराको सुनिश्चित गर्ने प्रयत्न गर्नेछ।” सरकारले सबै बालबालिकालाई आवश्यक स्वास्थ्य सहायता र सेवाको व्यवस्था सुनिश्चित गर्नका लागि उपयुक्त उपायहरू अपनाउने छ भन्ने कुराको यो धाराले व्यवस्था गरेको छ।

धारा ३८(४) – सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित बालबालिकाहरूको सुरक्षा तथा हेरचाहलाई सुनिश्चित गर्न राज्यपक्षले सम्भव भएसम्मका सबै उपायहरू अपनाउनुपर्ने छ।

जेनेभा महासन्धि

साभ्का धारा ३. यसले लडाईंमा सक्रिय भाग नलिएका, वा लडाईंमा भाग लिन छाडेका व्यक्तिहरूलाई सबै परिस्थितिमा मानवोचित र बिनाभेदभाव व्यवहार गरिनुपर्छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ।

(VI) धारा ३८. ले संरक्षित व्यक्तिहरूले उनीहरूलाई पठाइएको सहयोग र स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने अधिकार छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ।

धारा २३ ले सबै चिकित्सकीय सामानहरूलाई स्वतन्त्रपूर्वक एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लान पाउने व्यवस्था गरेको छ।

धारा ५९: कब्जा जमाएको शक्तिले अपर्याप्त मात्रामा आपूर्ति भएको जनसङ्ख्याको तर्फबाट हरप्रकारले राहत योजनाहरूमा सहमति जनाउन र सोलाई सहज बनाउन सहमत हुनेछ।

अतिरिक्त सन्धिपत्र - २ - धारा १४ ले सर्वसाधारणलाई बाँच्नका लागि अत्यावश्यक वस्तुहरूमाथिको आक्रमण, सोको विनास वा तिनलाई हटाउने कार्यमाथि बन्देज लगाएको छ।

अतिरिक्त सन्धिपत्र - २ धारा १८ अनुसार राहत संस्थाहरूले सशस्त्र द्वन्द्व पीडितहरूको सम्बन्धमा पारम्परिक कार्यहरू गर्नका लागि पनि आफ्ना सेवाहरू प्रदान गर्न सक्नेछन्। यदि सर्वसाधारण जनताले बाँच्नका लागि अत्यावश्यक वस्तुहरूको आपूर्ति नभएर दुःख पाइरहेका छन् भने विशुद्ध मानवीय र निष्पक्ष प्रकृतिका राहत कार्यहरू कुनै पनि भेदभावविना सम्बन्धित राज्यपक्षको सहमतिमा सञ्चालन गरिने छ।

धारा ४ (३) ग ले बालबालिकाअनुकूल क्षेत्रहरू स्थापनाको व्यवस्था गरेको छ ।

आन्तरिक विस्थापनसम्बन्धी मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू

सिद्धान्त १९. स्वास्थ्य सेवा, मनोवैज्ञानिक र सामाजिक सेवाहरू प्रदान गर्नुपर्ने;

सिद्धान्त २४. मानवीय सहायता कुनै पनि राजनीतिक अथवा सैनिक कारणले गर्दा अन्यत्र लगाइने छैन;

सिद्धान्त २५. अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय संस्थाहरूलाई सेवा प्रदान गर्नका लागि सहमति स्वेच्छाचारी ढङ्गले रोकिने छैन;

सिद्धान्त २६. मानवीय कार्यमा संलग्न कर्मचारीहरू र आपूर्तिहरूको संरक्षण;

सु. प. प्रस्ताव १२९६ (२०००) ले सबै पक्षराष्ट्रहरूलाई मानवीय सहायताको पहुँच प्रदान गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवीय संयोजक तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूलाई पूर्ण रूपले सहयोग गर्न आह्वान गर्दछ, र अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति र सुरक्षामा आँच ल्याउने पहुँचको अस्वीकृतीसम्बन्धी राज्य वा महासचिवबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरूमाथि विचार गर्ने इच्छा प्रकट गर्दछ ।

परिभाषा

जेनेभा महासन्धिको धारा ६९ को अतिरिक्त सन्धिपत्र I (१) मा परिभाषित गरिएअनुसार “आधारभूत आवश्यकता” भन्नाले “खाना र स्वास्थ्य सुविधा, लत्ताकपडा, विछ्यौना, आश्रयको साधन, र सर्वसाधारणलाई बाँच्नका लागि आवश्यक पर्ने अन्य वस्तुहरू” बुझिन्छ ।

मानवीय सहायताको आवश्यकतामा रहेकाहरूलाई समयमै सेवा प्रदान गर्न प्रभावित क्षेत्रमा र सो क्षेत्रबाट बाहिर मानवीय सामग्री र कर्मचारीको स्वतन्त्र र सुरक्षित आवतजावतलाई मनसायपूर्वक भौतिक शक्ति वा प्रशासकीय अवरोध खडा गरी रोक्ने कार्य । मानवीय सहायता भन्नाले द्वन्द्वप्रभावित मानिसहरूलाई बाँच्न र उनीहरूका अत्यावश्यक आवश्यकताहरूको पूर्तिका लागि वस्तु तथा सेवाहरूको व्यवस्था गर्ने सबै कार्य, गतिविधि र मानवीय तथा भौतिक संसाधनहरू पर्दछन् । (६)

मानवीय निकायहरू (_____)

सीमासर्त

मानवीय सहायता कार्यमा संलग्नहरूलाई मानवीय पहुँच उपलब्ध गराइएन र आधारभूत सेवाहरू पुर्‍याउन दिइएन भने बन्दमाथि विचार गरिनेछ । समानान्तर दर्ता वा मानवीय सहायता कार्यमा संलग्न निकायहरूमाथि सहायता वितरण रोक्ने गरी लगाइएको अवैधानिक करजस्ता प्रमुख बन्देजहरूलाई यो अभ्यासका भाग हुन् । सैन्य गतिविधिको कारण बन्द भएको स्वास्थ्य सेवालालाई “स्वास्थ्य केन्द्रहरूको प्रयोग/आक्रमण”को ढाँचाअन्तर्गत उल्लेख गरिनेछ ।

गणना नियम

प्रभावित गाविसहरूको सङ्ख्या/वितरण नगरिएको सेवाका प्रकार/सहायता प्रदान गर्नबाट वञ्चित गरिएका संस्थाहरूको सङ्ख्या/प्रभावित व्यक्तिहरूको सङ्ख्या

विखण्डन

लादिएको बन्देजका किसिम (प्रशासनिक, सडकमा अवरोध, अनुमतिको कमी, अनुरक्षकको आवश्यकता, गैरकानुनी कर/प्रभावित बालबालिकाको सङ्ख्या/मानवीय पहुँचबाट वञ्चित गरिएको अवधि (दिन, हप्ता)/ प्रवासको अवस्था (विस्थापित, विस्थापित नभएको, शरणार्थी)

अनुगमन र रिपोर्टिङको उद्देश्य

पीडकहरूको दण्डहीनता र जवाफदेहीतालाई सम्बोधन गर्न ।

बञ्चित गरिएको जनसङ्ख्यालाई तत्काल सहायता प्रदान गर्नक पैरवी गर्ने ।

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा मानवीय सहायताको पहुँचबाट बञ्चित

जानकारी दिँदा

जानकारी दिएको मिति: ____/____/____

जानकारी दिने संस्था: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

जिल्ला: _____ गाविस: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थल पुगेका थिए कि थिएनन् ? थिए/थिएनन्, यदि थिए भने भ्रमण मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले प्रत्यक्षदर्शीसँग अन्तर्वार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितको अन्तर्वार्ता लिएका थिए ? थिए/थिएनन् ।

प्रत्यक्षदर्शीको नाम र थर: _____

ठेगाना: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाबारे पीडितलाई बुझाईएको थियो? थियो/थिएन

पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सूचना आदानप्रदानमा सहमति छ/छैन

घटनाको विवरण

जिल्ला: _____ गाविस: _____ वडा/गाउँ: _____

घटनास्थल (सडक, बाटो, जङ्गल _____) _____

घटनाको मिति: _____/_____/_____ घटनाको समय: _____

मानवीय सहायताको पहुँच हुन नदिईएको समयवाधि (दिन, हप्ता _____) _____

अस्वीकृतिका प्रकार

अस्वीकृत सहयोगको प्रकार: खाना/चिकित्सकीय वस्तुहरू (स्वास्थ्य सेवाहरूविरुद्धको आक्रमणबाहेक)/लत्ताकपडा/ बिछ्यौना / आश्रयका उपायहरू/अनुगमन/अन्य

लादिएको अवरोधको किसिम: (प्रशासनिक, सडक अवरोध, अनुमतिको कमी, अनुरक्षकको आवश्यकता, आदि): _____

प्रभावित संस्थाको प्रकार: राष्ट्रिय गैसस/अन्तर्राष्ट्रिय गैसस/संयुक्त राष्ट्रसङ्घ/रेडक्रस/अन्य

नाम र कार्यक्रम: _____

प्रभावित जनसङ्ख्या

कुल सङ्ख्या: _____ लिङ्ग: _____ ५०% पु - ५०% म/बहुसङ्ख्यक महिला/बहुसङ्ख्यक पुरुष

प्रभावित बालबालिकाको सङ्ख्या: _____ जातीयता: _____ जात: _____

नेपाली/अन्य देशका नागरिक

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन

शरणार्थी: हो/होईन

प्रभावित जनसङ्ख्याको

विवरण: _____

घटनाको विवरण

पीडकवारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फाफौज)

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्): _____

भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) अन्य (खुलाउनुहोस्) _____ थाहा छैन:

खास शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन् (हो भने पीडक (हरू)को नाम) _____

पीडक(हरू)को विवरण (उमेर, ठेगाना _____) _____

के पीडकहरू हतियारबन्द थिए: थिए/थिएनन् । यदि थिए भने, हतियारहरूको विवरण: _____

आक्रमण गर्नु पछ्याडिका खुलाइएका कारणहरू

पीडकहरूले भनेअनुसार

प्रत्यक्षदर्शी/पीडितहरूले भनेअनुसार

के यो सर्वसाधारणमाथिको ठूलो वा योजनाबद्ध आक्रमणको भाग थियो ? यदि थियो भने, विवरणहरू खुलाउनुहोस् ।

आवश्यकता मूल्याङ्कन र प्रदान गरिएको सहायता

के हस्तक्षेपको आवश्यकता छ ? छ/छैन

कुन चाहिँ ? सशस्त्र समूह वा फौजसित हस्तक्षेप वा मध्यस्थता/पूतर्निमाण/पूतर्स्थापना/औषधि वा उपकरणको आपूर्ति/अन्य (खुलाउनुहोस्):

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र कसले): _____

सुभावहरू: _____

अनुगमन गर्ने संस्थाको इञ्चार्ज: _____

अन्य

उल्लेखनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र तल उल्लेख नगरिएको कुनै अन्य जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

उल्लङ्घनको वर्ग सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिका माथि यौनजन्य हिंसा/दुर्व्यवहार

कानुनी आधार

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि

धारा ३४ – राज्यपक्षले बालबालिकालाई सबै प्रकारका यौनशोषण तथा यौनदुर्व्यवहारबाट संरक्षण गर्नुपर्ने छ ।

राज्य पक्षले बालबालिकालाई सबै प्रकारका यौनशोषण तथा यौनदुर्व्यवहारबाट संरक्षणका लागि कार्यहरू गर्नेछन् । यी प्रयोजनका लागि, राज्यपक्षले देहायका कुरा रोक्नका लागि विशेष गरी सबै उपयुक्त राष्ट्रिय, द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय उपायहरू अपनाउने छ ।

(क) बालबालिकालाई कुनै पनि गैरकानुनी यौन क्रियाकलापमा संलग्न हुनका लागि प्रलोभन अथवा जोरजुलुम ।

(ख) बालबालिकाहरूको वेश्यावृत्ति वा अन्य कुनै गैरकानुनी यौन अभ्यासमा शोषणयुक्त प्रयोग ।

(ग) बालबालिकाहरूको अश्लील चित्र प्रकाशन तथा सामग्रीहरूमा शोषणयुक्त प्रयोग ।

जेनेभा महासन्धि

साभ्ता धारा.३ (१) (ग) - कसैको व्यक्तिगत प्रतिष्ठामाथि आघात पुऱ्याउने कार्यहरूमा बन्देज, विशेषतः युद्धमा सक्रिय भाग नलिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा अपमानजनक र होच्याउने खालको व्यवहार ।

यौनहिंसा केही अवस्थामा युद्ध अपराध मानिन्छ । बलात्कार, यौनदासता, जबर्जस्ती वेश्यावृत्ति, जबर्जस्ती गराईने गर्भधारण, देहव्यापार, बलजपती परिवार नियोजन वा यही तहका यौनहिंसाका अन्य रूप कुनै सर्वसाधारण जनसङ्ख्याको विरुद्धमा व्यापक र नियोजित रूपमा गरिएमा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको १९९८ रोम विधानले त्यसलाई मानवताविरुद्धको युद्ध अपराध भनी परिभाषित गरेको छ ।

परिभाषा

राज्य वा गैरराज्यपक्षको सशस्त्र समूहका सदस्यले १८ वर्षभन्दा मुनिका व्यक्तिलाई मानसिक वा शारीरिक पीडा पुऱ्याउने कुनै हिंसात्मक कार्य । यसमा देहायका उदाहरणहरू पर्दछन्:

- **बलात्कार:** पीडकले पीडित व्यक्तिको शरीरको कुनै अङ्ग वा पीडकको यौनाङ्ग, वा पीडितको मलद्वार वा योनीमा कुनै वस्तु वा शरीरको अन्य कुनै भागमा थोरे भए पनि छिराई कुनै व्यक्तिको शरीरमा यौन आक्रमण गर्‍यो; उक्त आक्रमण बल प्रयोगको धम्की वा जोरजुलुम - जस्तो कि, हिंसाको डर देखाएर, दबावा दिएर, थुनेर, मनोवैज्ञानिक दबाव वा शक्तिको दुरुपयोग - मार्फत् यस्तो व्यक्ति वा अन्य व्यक्तिविरुद्ध, वा जोरजुलुमपूर्ण वातावरणको फाइदा लिएर, वा वास्तविक सहमति दिन अक्षम व्यक्तिविरुद्ध गरिएको आक्रमण ।
- **अन्य यौन हिंसा:** पीडकले कुनै व्यक्तिविरुद्ध यौन प्रकृतिको कार्य गर्‍यो वा यस्तो व्यक्ति वा व्यक्तिहरू वा अन्य व्यक्तिविरुद्ध जबर्जस्ती, वा बल प्रयोगको धम्की वा जोरजुलुम - जस्तो कि, हिंसाको डर देखाएर, दबावा दिएर, थुनेर, मनोवैज्ञानिक दबाव वा शक्तिको दुरुपयोग - गरेर वा जोरजुलुमपूर्ण वातावरणबाट फाइदा उठाई वा आफ्नो सहमति दिन नसक्ने यस्ता व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको अवस्थाबाट फाइदा उठाएर यस्तो व्यक्ति वा व्यक्तिहरूलाई यौन प्रकृतिको कार्यमा संलग्न गरायो ।
- **यौनजन्य दासत्व:** पीडकले बालकमाथि यस्तो व्यक्ति वा व्यक्तिहरूलाई खरीद गर्ने, बेचबिखन गर्ने, सापटी दिने, विनिमय गर्नेजस्ता वा सो व्यक्तिलाई उसको स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गराएर स्वामित्वको अधिकारसित जोडिएका सबै वा केही अधिकारहरूको प्रयोग गर्‍यो; पीडकले यस्ता व्यक्ति वा व्यक्तिहरूलाई यौन प्रकृतिका एक वा सोभन्दा बढी कार्यहरूमा संलग्न गरायो ।
- **बालबालिका)लाई जबर्जस्ती देहव्यापारमा लगाउनुको अर्थ:** पीडकले अथवा अर्को व्यक्तिले बालबालिकालाई यौन कार्यहरूमा संलग्न गराएवापत आर्थिक लाभ वा अन्य फाइदा प्राप्त गरेको वा प्राप्त गर्ने आशा गरेको थियो ।
- **जबर्जस्ती गराईएको गर्भधारण भन्नाले:** कुनै जनसङ्ख्याको जातीय वनोटमाथि प्रभाव पार्ने उद्देश्यले वा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनका अन्य गम्भीर उल्लङ्घनहरू गरी पीडकले १८ वर्षभन्दा मुनिका एक वा सोभन्दा बढी महिलाहरूलाई थुन्यो र गर्भवती बनायो ।
- **जबर्जस्ती गराईएको परिवार नियोजन:** पीडकले बालबालिकालाई सन्तानोत्पादन गर्ने जैविक क्षमताबाट वञ्चित गर्‍यो; यस्तो कार्यको औचित्य न ओखति वा अस्पतालमा गरिएको सो व्यक्तिको उपचारले नै साबित गर्‍यो न उनीहरूको वास्तविक स्वीकृतिमा नै यो गरियो ।

सीमासर्त

यसअन्तर्गत भाषिक दुर्व्यवहार पदैन/घरेलु हिंसा, परिवारका सदस्य, नातेदार वा कुनै सशस्त्र वा निःशस्त्र व्यक्तिद्वारा बलात्कार, कार्यस्थलमा दुर्व्यवहार पदैन ।

गणना नियम

निरन्तर र एक पीडक = १ उल्लङ्घन (एक पीडकले गरेको) निरन्तर र धेरै पीडक = १ उल्लङ्घन (धेरै पीडकहरूले गरेको) अनियमित र विभिन्न पीडक = धेरै उल्लङ्घन)

विखण्डन लिङ्ग उमेर (१४ वर्षमुनि) (१४ - १८)/जात/जातीयता/विवाहित वा एकल

हिंसाको प्रकार: बलात्कार प्रयास/बलात्कार/यौनहिंसा/जबर्जस्ती वेश्यावृत्ति/जबर्जस्ती गराइएको गर्भधारण/जबर्जस्ती गराइएको परिवार नियोजन

अनुगमन र रिपोर्टिङको उद्देश्य

- यौन तथा लैङ्गिक हिंसाको स्तर र तीव्रताका बारेमा अझ राम्रो ज्ञान हासिल गर्नु ।
- पीडितका आवश्यकताहरूलाई अझ राम्ररी जवाफ दिन र थप दुर्व्यवहार हुन नदिन राज्यबाट हुने कदमहरूलाई परिचालन गर्नु ।
- दण्डहीनतालाई सम्बोधन गर्न तथा जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नु ।
- पीडितलाई तात्कालीन सहायता पु-याउने कार्य सहज बनाउनु ।
- नीति निर्माण तथा कार्यक्रमिक निर्णय प्रक्रियाबारे सघाउनु ।

अनुसूची ८

अनुगमन ढाँचा: सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा बालबालिकामाथि हुने यौनजन्य हिंसा/दुर्व्यवहार

जानकारी दिँदा

जानकारी दिएको मिति: ____/____/____

जानकारी दिने संस्था: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदारको ठेगाना: _____

जिल्ला: _____ गाविस: _____

जानकारी दिने व्यक्तिको नाम: _____

फिल्डमा कार्यरत साभेदार घटनास्थल पुगेका थिए कि थिएनन् ? थिए/थिएनन्, यदि थिए भने भ्रमण मिति: _____

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले प्रत्यक्षदर्शीसँग अन्तर्वाता लिएका थिए ? थिए/थिएनन्

के फिल्डमा कार्यरत साभेदारले पीडितको अन्तरवाता लिएका थिए ? थिए/थिएनन् ।

प्रत्यक्षदर्शीको नाम र थर: _____

ठेगाना: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीको सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था

के उक्त व्यवस्थाबारे पीडितलाई बुझाईएको थियो? थियो/थिएन

पीडित/प्रत्यक्षदर्शी/अभिभावकको सूचना आदानप्रदानमा सहमति छ / छैन

पीडितका बारेमा जानकारी (यदि पीडितको सङ्ख्या एकभन्दा बढी भएमा कृपया प्रत्येकका लागि छुट्टाछुट्टै भर्नुहोस्)

नाम: _____ थर: _____ लिङ्ग: म/पु

हालको उमेर: _____ घटना घट्टाको समयको उमेर: _____

जातीयता: _____ जात: _____ अवस्था: एकल/विवाहित/विधवा/छुट्टै बसेको

आन्तरिक रूपले विस्थापित: हो/होईन शरणार्थी: हो/होईन

बुवा/अभिभावकको नाम: _____ जीवित: छ/छैन

आमाको नाम: _____ जीवित छ/छैन

के पीडित व्यक्ति सशस्त्र युद्धमा संलग्न अथवा सहभागी थियो ? (थियो/थिएन)

घटनाको विवरण

जिल्ला: _____ गाविस: _____ वडा/गाउँ: _____

घटनास्थल (घर, शैक्षिक संस्थान, बाटो, जङ्गल _____)

पीडकबारे जानकारी

नेकपा-माओवादी (राजनीतिक/सैनिक)

सशस्त्रफौज (शाही नेपाली सेना/सशस्त्र प्रहरी/प्रहरी/संयुक्त सुरक्षा फाफौज)

स्थानीय रक्षा समूह (खुलाउनुहोस्): _____

भिजिलान्ते समूह (खुलाउनुहोस्) अन्य (खुलाउनुहोस्) _____ थाहा छैन:

खास शाखा/समूह/गण: _____ पीडक(हरू)को सङ्ख्या: _____

पीडित/प्रत्यक्षदर्शीले चिनेजानेको: हो/होइन (हो भने पीडक (हरू)को नाम) _____

पीडक(हरू)को विवरण (उमेर, ठेगाना _____)

पीडक(हरू)को हुलिया (सादा पोसाक वा सैनिक पोसाक, गाडीसम्बन्धी विवरण)

के पीडकहरू सशस्त्र थिए: थिए/थिएनन्। यदि थिए भने, हतियारहरूको विवरण: _____

घटनाको विवरण

आवश्यकता मूल्याङ्कन र प्रदान गरिएको सहायता

के उपलब्ध सहायता/उपचारका बारेमा पीडितलाई जानकारी गराईएको थियो ? थियो/थिएन

के पीडितले घटनापछि स्वास्थ्योपचार खोजेको थियो: थियो/थिएन

के स्वास्थ्य सेवाको आवश्यकता छ? छ/छैन। यदि छ भने, कस्तो किसिमको?

हिंसाको कारणले गर्भधारणको जोखिम: छ/छैन

के पीडितले मनो-सामाजिक परामर्श प्राप्त गर्‍यो ? ग-यो/गरेन।

सामाजिक अनुगमनको आवश्यकता: छ/छैन।

के पीडितले प्रहरीलाई खबर गर्‍यो ? गर्‍यो/गरेन, यदि गरेन भने, किन ? _____

यदि गरेको छैन भने, के पीडित प्रहरीको सहयोग चाहन्छ ? चाहन्छ/चाहँदैन

यो गर्नलाई के उसलाई सहयोगको आवश्यकता छ ? छ/छैन।

यदि छ भने, प्रहरीको प्रतिक्रिया के थियो ? _____

यदि हो भने, कस्तो किसिमको अनुगमन आवश्यक छ ? _____

स्वास्थ्य सम्बन्धी/मनोवैज्ञानिक सहायता प्रदान गर्ने संस्थाहरूलाई सूचना उपलब्ध गराउने कुरामा पीडितको सहमति: छ/छैन।

कानुनी सहायता प्रदान गर्ने संस्थाहरूसँग सूचना आदानप्रदान गर्नमा पीडितको सहमति: छ/छैन ।

को कोसँग सम्पर्क राख्नुपर्ने हो, कृपया खुलाउनुहोस्: _____

जवाफी कारवाहीहरू र परिणाम (के र को बाट): _____

थप कारवाही/गतिविधि/हस्तक्षेपका लागि सुझावहरू: _____

अनुगमन गर्ने संस्थाको इञ्चार्ज: _____

अन्य

उल्लङ्घनसँग सान्दर्भिक हुनसक्ने र माथि उल्लेख नगरिएको कुनै अन्य जानकारी भए उल्लेख गर्नुहोस्:

सुरक्षा परिषद् प्रस्ताव १६१२ (२००५) - २६ जुलाई २००५

सुरक्षा परिषद्,

सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणलाई सम्बोधन गर्ने विस्तृत संरचनामा योगदान पुऱ्याउने प्रस्तावहरू – सन् १९९९ अगष्ट २५ को प्रस्ताव १२६१ (१९९९), सन् २००० अगष्ट ११ को प्रस्ताव १३१४ (२०००), सन् २००१ नोभेम्बर २० को प्रस्ताव १३७९ (२००१), सन् २००३ जनवरी ३० को प्रस्ताव १४६० (२००३) र सन् २००४ अप्रिल २२ को प्रस्ताव १५३९ (२००४) - को पुनः पुष्टि गर्दै

यथार्थमा समग्र प्रगति नभएको र सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संरक्षण र अधिकारसम्बन्धी सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सम्बन्धित प्रावधानहरूको द्वन्द्वरत पक्षहरूले दण्डहीनतापूर्वक निरन्तर उल्लङ्घन गरेकोमा अत्यन्त चिन्तित हुँदै सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणको क्षेत्रमा भएका प्रगति र विशेषतः मान्यता र मापदण्डहरूको पैरवी र विकासका क्षेत्रहरूमा भएका प्रगतिको उल्लेख गर्दै

सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित सबै बालबालिकाको प्रभावकारी संरक्षण गर्न र राहत उपलब्ध गराउन राष्ट्रिय सरकारहरूको प्राथमिक भूमिकामा जोड दिँदै

आमसंहार, मानवताविरुद्धको अपराध, युद्ध अपराध तथा बालबालिकविरुद्ध गरिएका अन्य जघन्य अपराधका दोषीहरूविरुद्ध मुद्दा चलाउने तथा दण्डहीनताको अन्त्य गर्ने राज्यका दायित्वहरूको स्मरण गर्दै

सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संरक्षणलाई द्वन्द्व समाधान गर्ने कुनै पनि बृहत् रणनीतिको एक महत्त्वपूर्ण पक्षका रूपमा लिइनुपर्छ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै

अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति तथा सुरक्षा कायम गर्ने आफ्नो प्राथमिक उत्तरदायित्व र यस सम्बन्धमा बालबालिकामाथि सशस्त्र द्वन्द्वको व्यापक प्रभावलाई सम्बोधन गर्ने आफ्नो प्रतिबद्धता दोहोऱ्याउँदै

सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणका लागि आफ्ना प्रस्तावहरू तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता एवं मापदण्डहरूप्रतिको सम्मान सुनिश्चित गर्ने आफ्नो अठोटमा जोड दिँदै

महासचिवद्वारा सन् २००५ फेब्रुअरी ९ मा प्रस्तुत गरिएको प्रतिवेदन (एस/२००५/७२) लाई विचार गरी तथा वर्तमान प्रस्तावले न त महासचिवको प्रतिवेदनमा उठाइएका अवस्थाहरू जेनेभा महासन्धि तथा अतिरिक्त सन्धिपत्रहरूको सन्दर्भ भित्रका सशस्त्र द्वन्द्व हुन् कि होइनन् भन्ने कानुनी निर्णय नै गर्छ न त यी अवस्थामा संलग्न गैर-राज्य पक्षहरूको कानुनी हैसियतको पूर्व निर्णय नै गर्दछ भन्ने कुरामा जोड दिँदै

सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घनस्वरूप भएका बाल सैनिकहरूको भर्ति तथा प्रयोग र साना, हल्का हातहतियारहरूको अवैध ओसारपसारबीचको स्थापित सम्बन्धबाट गम्भीर रूपमा चिन्तित हुनुका साथै यस्ता हातहतियारको ओसारपसारको रोकथाम तथा अन्त्यका लागि सबै राज्यले कदम चाल्नुपर्ने आवश्यकतामा जोड दिँदै

१. सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वहरूको उल्लङ्घन गरी द्वन्द्वरत पक्षद्वारा बाल सैनिकहरूको भर्ति तथा प्रयोग र सशस्त्र द्वन्द्वको बेला बालबालिकविरुद्ध गरिने अन्य सबै उल्लङ्घन एवं दुर्व्यवहारको कडा निन्दा गर्दछ

२. यसको प्रस्ताव १५३९ (२००४) को दोस्रो प्रकरणमा आह्वान गरिएको बालबालिका र सशस्त्र द्वन्द्वसम्बन्धी अनुगमन तथा प्रतिवेदन संयन्त्रको स्थापनासम्बन्धी महासचिवद्वारा प्रस्तुत कार्ययोजनालाई ध्यानमा राख्छ, र यस सम्बन्धमा :
- क. सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घन गरी भएका बाल सैनिकहरूको भर्ति तथा प्रयोग एवं सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाविरुद्ध भएका अन्य उल्लङ्घन तथा दुर्व्यवहारहरूबारे संयन्त्रले सामयिक, वस्तुगत, सही र भरपर्दो जानकारी सङ्कलन गर्ने तथा उपलब्ध गराउने छ, भन्नेमा जोड दिन्छ र यो संयन्त्रले यस प्रस्तावको ८ औं प्रकरणअनुसार स्थापना गरिने कार्यकारी समूहमा आफ्नो प्रतिवेदन पेश गर्नेछ;
 - ख. यो संयन्त्रले देशीय स्तरमा राष्ट्रिय सरकार तथा सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय एवं नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता र सहयोगमा आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्नुपर्छ, भन्ने कुरामा थप जोड दिन्छ;
 - ग. अनुगमन तथा प्रतिवेदन संयन्त्रको संरचनाभित्र रहेर संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूद्वारा सम्पन्न गरिने सबै कार्य राष्ट्रिय सरकारहरूको संरक्षण तथा पुनःस्थापन गर्ने भूमिकालाई उपयुक्त किसिमले सघाउने र त्यसमा पूरकको भूमिका खेल्ने किसिमले तयार गरिएको हुनुपर्नेछ, भन्नेमा जोड दिन्छ;
 - घ. बालबालिकासँगको पहुँच तथा उनीहरूको संरक्षण सुनिश्चित गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायद्वारा अनुगमन तथा प्रतिवेदन संयन्त्रको ढाँचाअन्तर्गत सशस्त्र गैरराज्य समूहहरूसँग स्थापित कुनै पनि सम्वाद विद्यमान शान्ति प्रक्रियाहरू तथा राष्ट्रसङ्घ र सम्बन्धित सरकारको सहयोग संरचनाको सन्दर्भमा सञ्चालित गरिनुपर्छ, भन्नेमा पनि जोड दिन्छ ।
३. विद्यमान स्रोतहरूअन्तर्गत सम्बन्धित देशहरूको परामर्शमा सुरक्षा परिषद्को एजेण्डामा रहेका महासचिवको प्रतिवेदन (एस/२००५/७२) मा अनुसूचिकृत सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा रहेका पक्षहरूबाट सुरूमा लागू गर्न र त्यसपछि महासचिवको प्रतिवेदन (एस/२००५/७२) मा अनुसूचिकृत सशस्त्र द्वन्द्वका अन्य अवस्थामा रहेका पक्षहरूमा लागू गर्न सुरक्षा परिषद्मा भएको छलफल तथा विशेषतः बालबालिका तथा सशस्त्र द्वन्द्वबारे वार्षिक बहसका बेला सदस्य राष्ट्रहरूले व्यक्त गरेका विचारलाई मध्यनजर गर्दै एवं सन् २००६ जुलाई ३१ मा सुरक्षा परिषद्मा पेश गर्नु पर्ने संयन्त्रको कार्यान्वयनबारे स्वतन्त्र समीक्षाको सिफारिस तथा निष्कर्षहरूलाई पनि ध्यानमा राख्दै माथि उल्लेखित अनुगमन तथा प्रतिवेदन संयन्त्र ढिलो नगरी कार्यान्वयन गर्न महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ। यो स्वतन्त्र समीक्षामा देहायका कुराहरू समावेश गरिनेछन्:
- क. संयन्त्रको समग्र प्रभाकारिता मूल्याङ्कन एवं संयन्त्रको माध्यमद्वारा सङ्कलन गरिएका जानकारीको सामयिकता, शुद्धता, वस्तुनिष्ठता तथा विश्वसनीयताको मूल्याङ्कन;
 - ख. सुरक्षा परिषद् तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका अन्य अङ्गहरूको कार्यसँग संयन्त्र कतिको सम्बन्धित छ, भन्नेबारे जानकारी;
 - ग. उत्तरदायित्वको बाँडफाँडको सान्दर्भिकता तथा स्पष्टतासम्बन्धी जानकारी;
 - घ. संयन्त्रलाई सहयोग गर्ने स्वेच्छक लगानी भएका सङ्गठनहरू तथा राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू (Actors) माथि पर्ने बजेट तथा अन्य स्रोतहरूको प्रभावसम्बन्धी जानकारी;
 - ङ. संयन्त्रको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि सिफारिसहरू;
४. सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणको सन्दर्भमा र सो सुनिश्चित गर्ने विशेष उद्देश्यले मात्र महासचिवद्वारा अनुगमन तथा प्रतिवेदन संयन्त्रको कार्यान्वयन गरिने छ, भन्नेमा जोड दिन्छ र आफ्नो एजेण्डामा कुनै स्थितिलाई समावेश गर्ने कि नगर्ने भन्ने सम्बन्धमा सुरक्षा परिषद्को निर्णयतर्फ सङ्केत गर्ने वा सोबारे पूर्व निर्णय गर्ने छैन;
५. सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानून उल्लङ्घन गरी भएका बाल सैनिकहरूको भर्ति तथा प्रयोग र सशस्त्र द्वन्द्वको स्थितिमा बालबालिकाविरुद्ध अन्य उल्लङ्घन तथा दुर्व्यवहारहरूबारे जानकारी सङ्कलनमा युनिसेफ तथा राष्ट्रसङ्घका अन्य निकायद्वारा गरिएका पहलहरूको स्वागत गर्दछ र तेस्रो प्रकरणमा उल्लेखित संयन्त्रको कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा ती पहलहरूलाई यथोचित ध्यान दिन महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ;

६. महासचिवले महासभा तथा सुरक्षा परिषद्मा प्रतिवेदन गर्न यस संयन्त्रद्वारा सङ्कलित जानकारीमाथि अन्य अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा राष्ट्रिय निकायहरूले आ-आफ्ना कार्यादेश तथा कार्यक्षेत्रभित्र रही सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षण, अधिकार तथा हित सुनिश्चित गर्नका लागि विचार गर्न सक्नेछन् भन्ने उल्लेख गर्दछ;
७. यसको प्रस्ताव १५३९ (२००४) को प्रकरण ५ (क) मा उल्लेखित कार्ययोजनाहरूको विकास र कार्यान्वयनमा प्रगति नभएकोमा गम्भीर चिन्ता व्यक्त गर्दछ एवं यसैअनुसार तथा आ-आफ्ना कार्यादेश तथा आफ्ना क्षमताअनुरूप संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शान्ति स्थापना नियोगहरू तथा राष्ट्रसङ्घीय देश विशेष टोलीहरूको निकट सहयोगमा रही सम्बन्धित पक्षहरूलाई कार्ययोजनाहरूको थप ढिलाइ नगरी विकास तथा कार्यान्वयन गर्न आह्वान गर्दछ; र यस्ता कार्ययोजनाहरूको विकासमा सहयोग गर्न मापदण्डहरू उपलब्ध गराउन महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ;
८. यो प्रस्तावको तेस्रो प्रकरणमा उल्लेखित प्रतिवेदनहरूको समीक्षा गर्न सुरक्षा परिषद्का सबै सदस्य मिलेर बनेको कार्यकारी समूह स्थापना गर्ने, यस प्रस्तावको ७ औं प्रकरणमा उल्लेखित कार्ययोजनाहरूको विकास तथा कार्यान्वयनमा भएका प्रगतिको समीक्षा गर्ने तथा यससमक्ष प्रस्तुत अन्य सम्बन्धित जानकारीबारे विचार गर्ने निर्णय गर्दछ; उक्त कार्यकारी समूहले देहायका कार्यहरू गर्ने पनि निर्णय गर्दछ
- क. शान्ति स्थापना नियोगका लागि उपयुक्त कार्यादेश तथा द्वन्द्वरत पक्षबारे सिफारिसहरूलगायत सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षण प्रवर्द्धन गर्न सम्भाव्य उपायसम्बन्धी सिफारिसहरू परिषद्लाई टक्रयाउने;
- ख. आ-आफ्नो कार्यादेशअनुसार यो प्रस्तावको कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउन संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीअन्तर्गतका अन्य निकायहरूलाई अनुरोध गर्ने;
९. यसको प्रस्ताव १५३९ (२००४) को प्रकरण ५ (ग) को पुनःस्मरण गर्दछ र सुरक्षा परिषद्को एजेण्डामा भएका र सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संरक्षण तथा अधिकारसम्बन्धी सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घन गर्ने सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा रहेका पक्षहरूविरुद्ध देश विशेष प्रस्तावहरू, लक्षित र श्रेणीबद्ध उपायहरूमाफत, अन्य कुराका अतिरिक्त, साना, हल्का हातहतियारहरू र सैनिक उपकरण तथा अन्य सैनिक सहायतामाथि प्रतिबन्ध लगाउने आफ्नो इच्छाको पुनःपुष्टि गर्दछ;
१०. सुरक्षा परिषद्का प्रस्तावहरूको प्रभावकारी अनुगमन तथा द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकासम्बन्धी चासोहरूको समन्वयात्मक रूपले सामना गर्न एवं अनुगमन तथा महासचिवलाई प्रतिवेदन गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शान्ति स्थापना नियोग तथा राष्ट्रसङ्घीय देश विशेष टोलीहरूको आ-आफ्नो कार्यादेशअनुरूपको दायित्वमाथि जोड दिन्छ;
११. यौन शोषण तथा दुर्व्यवहारसम्बन्धी महासचिवको शून्य-सहनशीलता नीतिको कार्यान्वयन गर्न तथा आफ्ना कर्मचारीहरूद्वारा राष्ट्रसङ्घीय आचारसंहिताको पूर्ण पालना सुनिश्चित गर्न राष्ट्रसङ्घीय शान्ति स्थापना कारवाहीद्वारा गरिएका प्रयासहरूको स्वागत गर्दछ, यससम्बन्धी सबै आवश्यक कारवाही जारी राख्न र सुरक्षा परिषद्लाई जानकारीमा राख्न महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ, र पूर्व-तैनाथी जागरण तालिमलगायत उपयुक्त प्रतिरोधात्मक कारवाही गर्न र आफ्ना कर्मचारी दुराचारमा संलग्न भएमा उनीहरूको पूर्ण जवाफदेहितालाई सुनिश्चित गर्नका लागि अनुशासनात्मक वा अन्य कारवाही गर्न शान्ति सेना उपलब्ध गराउने राष्ट्रहरूलाई आह्वान गर्दछ;
१२. मुद्दागत आधारमा बाल संरक्षण सल्लाहकारहरू (CPAs) को तैनाथीलगायत संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शान्ति स्थापना कारवाहीको कार्यादेशमा बालबालिकाको संरक्षणका लागि खासखास व्यवस्थालाई समावेश गर्ने कार्यलाई जारी राख्ने निर्णय गर्दछ र प्रत्येक संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय शान्ति स्थापना कारवाहीको तयारीको बेला बाल संरक्षण सल्लाहकारहरूको आवश्यकता, सङ्ख्या र भूमिकाको व्यवस्थित

तरिकाले मूल्याङ्कन होस् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ; उत्तम अभ्यासहरू हासिल गर्ने वा शिक्षा लिने उद्देश्यले बाल संरक्षण सल्लाहकारहरूको भूमिका र क्रियाकलापहरूबारे गरिएको विस्तृत मूल्याङ्कनको स्वागत गर्दछ ।

१३. सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणका लागि क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय सङ्गठनहरूद्वारा हालै गरिएका पहल तथा व्यवस्थाहरूको स्वागत गर्दछ, र उनीहरूको वकालत, नीति तथा कार्यक्रमहरूमा बाल संरक्षणको निरन्तर मूलप्रवाहीकरण; दौतरी समीक्षा तथा अनुगमन एवं प्रतिवेदन संयन्त्रहरूको विकास; तिनीहरूका सचिवालयहरूमा बाल संरक्षण संयन्त्रहरूको स्थापना; उनीहरूका शान्ति तथा स्थलगत कारबाहीमा बाल संरक्षण कर्मचारी र प्रशिक्षणको समावेशन; बालबालिका तथा सशस्त्र द्वन्द्वसम्बन्धी मार्गनिर्देशनहरूको विकास र कार्यान्वयनमार्फत् द्वन्द्वको बेला बालबालिकाका लागि हानिकारक गतिविधिहरू - विशेषतः बालबालिकाको सीमापार भर्ति र अपहरण, साना हातहतियारहरूको गैरकानुनी ओसारपसार एवं प्राकृतिक स्रोतहरूको अवैध व्यापार - को अन्त्य गर्न उप - तथा अन्तरक्षेत्रीय प्रयासहरूलाई प्रोत्साहन गर्दछ;
१४. सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षण, तिनका अधिकार तथा कल्याण सम्पूर्ण शान्ति प्रक्रिया, शान्ति सम्झौता तथा द्वन्द्वोत्तरकालको सामान्यीकरण एवं पुनःनिर्माण योजना तथा कार्यक्रमहरूमा विशेषरूपले एकीकृत होस् भन्ने कुरालाई सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित सबै पक्षलाई आह्वान गर्दछ;
१५. सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणसम्बन्धी सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वहरू एवं बालबालिका तथा सशस्त्र द्वन्द्वसम्बन्धी महासचिवका विशेष प्रतिनिधि, युनिसेफ र अन्य राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू समक्ष गरेका ठोस प्रतिबद्धताहरू पालना गर्न तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र सम्बन्धित सरकारबीच भएको सहयोगात्मक ढाँचाको सन्दर्भमा राष्ट्रसङ्घीय शान्ति स्थापना नियोगहरू र राष्ट्रसङ्घीय देश विशेष टोलीलाई यी प्रतिबद्धताहरूको अनुगमन र कार्यान्वयनमा पूर्ण सहयोगका लागि सम्बन्धित सबै पक्षलाई आह्वान गर्दछ;
१६. प्राकृतिक स्रोतहरूको अवैध दोहन, साना हातहतियारहरूको अवैध व्यापार, बालबालिकाको अपहरण तथा सैनिकका रूपमा तिनको भर्ति र प्रयोग एवं सशस्त्र द्वन्द्वको बेला सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घन गरी बालबालिकाविरुद्ध भएका अन्य उल्लङ्घन वा दुर्व्यवहारहरूलगायत बालबालिकाका लागि हानिकारक अवैध उपक्षेत्रीय तथा सीमापार गतिविधिहरू नियन्त्रण गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्न सदस्य राष्ट्र, राष्ट्रसङ्घीय निकाय, क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय सङ्गठनहरू तथा अन्य सम्बन्धित पक्षहरूलाई अनुरोध गर्दछ;
१७. स्थानीय बाल संरक्षण पहलहरूको दिगोपना सुनिश्चित गर्न सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षण, पुनःस्थापन तथा उनीहरूको पक्षमा पैरवीका निमित्त राष्ट्रिय संस्थाहरू एवं स्थानीय नागरिक समाज सञ्जालहरूको क्षमता विकास तथा अभिवृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउन सदस्य राष्ट्र, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू तथा वित्तीय संस्थाहरूलगायत सबै सम्बन्धित पक्षलाई अनुरोध गर्दछ;
१८. विद्यमान स्रोतअन्तर्गत सम्बन्धित सबै कार्यालय र विभागहरूमा युद्ध प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणतर्फ पर्याप्त वित्तीय तथा मानव संशाधनहरूको बाँडफाँडलगायत आ-आफना संस्थाहरूमा द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकासम्बन्धी मुद्दाहरूको व्यवस्थित मूलप्रवाहीकरण सुनिश्चित गर्न एवं आ-आफ्नो कार्यादेशअन्तर्गत सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संरक्षणलाई सम्बोधन गर्दा सहयोग र समन्वयलाई सुदृढ बनाउन विशेष उपायहरू अवलम्बन गर्न महासचिवले सबै सम्बन्धित राष्ट्रसङ्घीय निकायलाई निर्देशन दिन अनुरोध गर्दछ;
१९. देश विशेष स्थितिसम्बन्धी सबै प्रतिवेदनमा बाल संरक्षणलाई प्रतिवेदनको विशिष्ट पक्षको रूपमा समावेशलाई सुनिश्चित गर्न महासचिवलाई गरेको अनुरोध दोहोऱ्याउँछ र एजेण्डामा परेका ती स्थितिको सामना गर्दा तत्सम्बन्धी उपलब्ध गराइएको जानकारीप्रति पूर्ण ध्यान दिने आफ्नो इच्छा व्यक्त गर्दछ;

२०. यो प्रस्ताव तथा प्रस्तावहरू १३७९ (२००१), १४६० (२००३) र १५३९ (२००४) को कार्यान्वयनसम्बन्धी नोभेम्बर २००६ सम्ममा प्रतिवेदन पेश गर्न महासचिवलाई अनुरोध गर्दछ, जसमा, अन्य कुराका अतिरिक्त, देहायका कुराहरू पर्दछन्:

- क. सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको उल्लङ्घन गरी सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको भर्ति तथा प्रयोग एवं सशस्त्र द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाविरूद्धका अन्य उल्लङ्घनहरूको अन्त्य गर्न पक्षहरूको अनुपालनसम्बन्धी जानकारी;
- ख. तेस्रो प्रकरणमा उल्लेखित अनुगमन तथा प्रतिवेदन संयन्त्रको कार्यान्वयन सम्बन्धमा भएको प्रगतिको जानकारी;
- ग. यो प्रस्तावको ७ औँ प्रकरणमा उल्लेखित कार्ययोजनाहरूको विकास तथा कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रगतिको जानकारी;
- घ. बाल संरक्षण सल्लाहकारहरूको भूमिका तथा क्रियाकलापको मूल्याङ्कनसम्बन्धी जानकारी;

२१. यो कुराको निरन्तर जानकारी राख्ने निर्णय गर्दछ ।

केपटाउन सिद्धान्तहरू

आफ्रिकामा सशस्त्र सेनामा बालबालिकाको भर्तिलाई निषेध गर्ने तथा बाल सैनिकहरूको फिर्ता एवं सामाजिक पुनःएकीकरणसम्बन्धी केपटाउन सिद्धान्त तथा सर्वोत्कृष्ट अभ्यासहरू ।

युनिसेफद्वारा बालअधिकार महासन्धिसम्बन्धी गैरसरकारी संस्था कार्यदलको गैरसरकारी संस्था उपसमूहको सहयोगमा केपटाउनमा सन् १९९७ को अप्रिल ३० मा आयोजित आफ्रिकामा सशस्त्र सेनामा बालबालिकाको भर्तिलाई निषेध गर्ने तथा बाल सैनिकहरूको फिर्ता एवं सामाजिक पुनः समीकरणसम्बन्धी केपटाउन सिद्धान्त तथा सर्वोत्कृष्ट अभ्यासहरू विषयक गोप्टीका सहभागीहरूद्वारा अनुमोदित ।

परिभाषा

यस दस्तावेजमा 'बाल सैनिक' भन्नाले कुनै पनि प्रकारका नियमित वा अनियमित सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूहमा भान्से, भरिया, हुलाके लगायत जुनसुकै हैसियतमा कार्यरत वा संलग्न सम्बन्धित परिवारका सदस्यहरू देखिवाहेकका १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिलाई बुझाउँछ । यो शब्दले यौन उद्देश्यकालागि तथा बलात् विवाहकालागि भर्ति गरिएका बालिकाहरूलाई समेत बुझाउँछ । यस अर्थमा बाल सैनिक भन्नाले केवल हतियार बोकेका बालकलाई मात्र बुझाउँदैन ।

'भर्ति' भन्नाले कुनै पनि प्रकारका नियमित वा अनियमित सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूहमा अनिवार्य, बलपूर्वक वा स्वेच्छिक रूपमा गरिएको नियुक्तिलाई बुझाउँछ ।

'फिर्ता' भन्नाले सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूहबाट बाल सैनिकहरूलाई औपचारिक वा नियन्त्रितरूपमा गरिएको मुक्तिलाई सम्झनु पर्छ ।

'मनो-सामाजिक' भन्नाले मनोवैज्ञानिक तथा सशस्त्र द्वन्द्वको सामाजिक प्रभाव बीचको अन्तरसम्बन्ध जहाँ एक प्रकारको असरले अर्को पक्षलाई निरन्तर रूपमा प्रभाव पारिरहेको हुन्छलाई बुझ्नु पर्दछ । "मनोवैज्ञानिक असर" भन्नाले त्यस्ता अनुभवहरू जसले भावना, व्यवहार, विचार, स्मरणशक्ति तथा अध्ययन गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पारेको हुन्छ लाई बुझ्नु पर्दछ । "सामाजिक असरहरू" भन्नाले कसरी युद्धको

व्यापक अनुभवहरूले मानिसहरू बीचको एकआपसको सम्बन्धलाई परिवर्तन गर्छ, भन्ने कुरालाई बुझ्नु पर्दछ। जहाँ यस्तो अनुभवले मानिसलाई मृत्यु, विछोड तथा अन्य क्षतिको माध्यमबाट परिवर्तन गर्दछ। 'सामाजिक' शब्दले आर्थिक पक्षलाई समेट्नुका साथै युद्धका कारण भएका भौतिक तथा आर्थिक तहसनहस एवं सामाजिक स्तर तथा पारिवारिक सामाजिक सञ्जालबाट आफ्नो स्थान गुमाएका व्यक्तिहरूको अवस्थालाई समेत बुझाउँछ।

बाल भर्तिमा निषेध

१. कुनै पनि किसिमका विद्रोहमा सहभागी बन्न तथा सम्पूर्ण सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूह लगायत सबै किसिमका भर्तिका लागि न्यूनतम उमेर १८ वर्ष उमेर तोक्नुपर्ने।
२. सरकारहरूले बालबालिकाको न्यूनतम उमेर १५ बाट १८ कायम गरेर बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको ऐच्छिक अभिसन्धिलाई अनुमोदन गर्नुपर्ने।
३. सरकारहरूले देहायका खास क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूलाई अनुमोदन गरी आफ्ना राष्ट्रिय कानूनहरूमा तिनको प्रावधानलाई समावेश गरी तिनीहरूको कार्यान्वयन गर्नु पर्दछः
 - क. बालअधिकार तथा कल्याणसम्बन्धी अफ्रिकी बडापत्र, जुन प्रभावकारी भएपछि, भर्ति तथा सहभागिताका लागि न्यूनतम उमेर १८ वर्ष हुनुपर्ने कुरा स्थापित हुनेछ।
 - ख. सन् १९४९ का जेनेभा महासन्धिहरू तथा बालअधिकार महासन्धिका दुईओटा अतिरिक्त अभिसन्धिहरू, जसले भर्ति तथा सहभागिताका लागि बालबालिकाको न्यूनतम उमेरका १५ वर्ष तोकेका छन्।
 ४. सरकारहरूले न्यूनतम उमेर १८ वर्ष राखेर स्वेच्छिक तथा अनिवार्य भर्तिसम्बन्धी राष्ट्रिय कानून पारित गर्नुपर्दछ र उपयुक्त भर्ति प्रक्रिया र त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने अभ्यासहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ। अवैधरूपमा बालबालिकालाई भर्ति गर्नेहरूलाई न्यायलयमा उभ्याइनुपर्दछ। यी भर्ति प्रक्रियामा निम्न कुराहरू समावेश गरिनुपर्दछः
 - क. भर्तिका लागि उमेर प्रमाणित गर्ने कागजको आवश्यकता
 - ख. हिंसाविरुद्धको प्रत्याभूती
 - ग. भर्तिसम्बन्धी मापदण्डको बारेमा सेना र खास गरी भर्तिकर्ताहरूलाई प्रचारप्रसार
 - घ. सर्वसाधारण जनता, विशेष गरी भर्ति गरिने जोखिममा रहेका बालबालिका र उनीहरूका परिवार तथा उनीहरूका लागि कार्यरत सङ्गठनहरूबीच मापदण्ड तथा प्रत्याभूती सम्बन्धमा प्रचारप्रसार
 - ङ. सरकारद्वारा सशस्त्र मिलिशिया वा अन्य सशस्त्र समूह स्थापना गरिएका स्थानका साथसाथै निजी सुरक्षा सेनामा पनि भर्ति नियन्त्रण गरिनुपर्ने।
५. बालबालिकाको अवैध भर्तिसम्बन्धी विषयहरूमाथि क्षेत्राधिकार रहने गरी एउटा स्थायी अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको स्थापना गरिनुपर्छ।
६. द्वन्द्वमा संलग्न सम्पूर्ण पक्षहरूका बीचमा लागू हुने गरी भर्तिको न्यूनतम उमेर सम्बन्धमा प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको लिखित सम्झौतापत्र गराइनुपर्दछ। यस सम्बन्धमा एसपीएलएम/सञ्चालन नियमहरूसम्बन्धी अपरेशन लाइफलाइन सुडान सम्झौता (जुलाई १९९५) एउटा गतिलो उदाहरण हो।

७. अनुगमन, अभिलेखीकरण तथा प्रचारप्रसार बाल भर्ति उन्मूलनका लागि एवं यससम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई सुसूचित राख्नका लागि आवश्यक आधारभूत कुराहरू हुन् । भर्ति रोकथामका लागि सामुदायिक प्रयासको विकास गरिनुपर्दछ र त्यसका लागि सहयोग उपलब्ध गराइनुपर्दछ ।
- क. स्थानीय मानव अधिकार सङ्गठनहरू, सञ्चारमाध्यम, भूत पूर्व बाल सैनिकहरू, शिक्षक/शिक्षिकाहरू, स्वास्थ्य कार्यकर्ताहरू, चर्चका धार्मिक गुरुहरू तथा अन्य सामुदायिक नेताहरूले बहस पैरवीका सन्दर्भमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् ।
- ख. १८ वर्षभन्दा पूर्व नै बालबालिकाहरूलाई वयस्क मानिने परिवेसमा बाल भर्तिकालागि १८ वर्षको उमेरको महत्व सम्बन्धमा सरकार र समुदायका बीचमा सम्वाद स्थापना गर्ने ।
- ग. युद्धको किर्तीमानको विकल्पमा बालबालिका लगायत सञ्चारमाध्यमलाई अन्य वैकल्पिक उपायहरू प्रदान गर्ने ।
- घ. बाल सैनिक भर्तिको निषेध तथा उनीहरूको फिर्ता एवं पुनः समीकरण सम्बन्धमा अन्य राष्ट्रहरूमा रहेका उनीहरूका समकक्षीहरूलाई प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने एवं बहस पैरवी तथा सम्वाद गर्ने प्रयोजनकालागि सरकारी प्रतिनिधिहरू, सैनिक पदाधिकारी एवं विपक्षी दलका पूर्व नेताहरू उपयोगी हुन सक्छन् ।
८. बालबालिकाहरूको इच्छा तथा अभिव्यक्त आवश्यकताहरूलाई ध्यानमा राखेर बाल भर्ति रोकथाम गर्ने कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिनुपर्दछ ।
९. बालबालिकाका लागि कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा खास गरी भर्तिको जोखिममा सबभन्दा बढी रहेका बालबालिका अर्थात् द्वन्द्व क्षेत्रका बालबालिका, परिवारबाट अलग भएका या परिवार विहीन बालबालिका (विशेष गरी किशोरकिशोरीहरू), संस्थाहरूमा रहेका बालबालिका; अन्य सुविधाबाट वञ्चित बालबालिका (उदाहरणका लागि, सडक बालबालिका, अल्पसङ्ख्यकहरू, शरणार्थीहरू तथा आन्तरिकरूपमा विस्थापितहरू); एवं आर्थिक तथा सामाजिकरूपमा पीडित बालबालिकालाई विशेष ध्यान दिइनुपर्दछ ।
- क. विशेष परिस्थितिमा जोखिममा परेका समूहहरूको पहिचानका साथै द्वन्द्व केन्द्रित क्षेत्र, सैनिकीकरण गरिएका बालबालिकाको उमेर तथा किसिमहरू एवं सैनिकीकरणका प्रमुख एजेण्टहरू जस्ता विषयहरूको पहिचान गर्न जोखिम नक्साङ्कन उपयोगी हुनसक्छ ।
- ख. अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको सम्मानमा वृद्धि गर्ने ।
- ग. सशस्त्र सेनाको विरोध गर्ने स्वेच्छिक प्रवृत्ति कम गर्न बालबालिका, उनीहरूका परिवार तथा आवासमाथि हैरानी तथा आक्रमण नगर्ने ।
- घ. भर्ति अभ्यासहरूको अनुगमन गर्ने र मापदण्डको पालना गर्न तथा जबर्जस्ती भर्ति नगर्न भर्तिकर्ताहरूमाथि दबाव दिने ।
१०. सबै प्रयासहरू बालबालिकालाई उनीहरूको परिवारमै राख्न वा परिवारमा पुनः एकीकृत गर्न वा उनीहरूलाई पारिवारिक संरचनाभित्र राखिराख्नका लागि चालिनु पर्दछ ।
- क. उदाहरणका लागि सम्बन्ध विच्छेदलाई परित्याग गर्नका लागि चेतावनी (रेडियो वा पोष्टरहरू मार्फत्) को माध्यमबाट वा बालबालिकालाई अतिरिक्त जोखिममा पार्ने अवस्थामा बाहेक युवा बालबालिकाका हकमा परिचयपत्र मार्फत् यो कार्य गर्न सकिनेछ । थप उपायहरूका लागि 'साथमा नरहेका नाबालिगहरू: युनिसेफ/यूएनएचसीआरका स्थलगत कर्मचारीहरूका लागि प्राथमिकतापूर्ण कार्य पुस्तिका' हेर्नुहोस ।
११. शरणार्थीहरू तथा आन्तरिकरूपमा विस्थापित बालबालिकाहरूका लागि जन्मदर्ताको सुनिश्चित गर्ने तथा सम्पूर्ण बालबालिका, विशेष गरी भर्तिसम्बन्धी जोखिममा परेकाहरूका लागि परिचयपत्रको व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने ।

१२. शरणार्थी तथा आन्तरिकरूपमा विस्थापित भएका बालबालिका लगायत सम्पूर्ण बालबालिकाहरूका लागि माध्यमिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम लगायत शिक्षामा माथिको पहुँचलाई सुदृढ गर्ने ।

क. बालबालिका तथा उनीहरूका परिवारहरूका लागि पर्याप्त आर्थिक व्यवस्था वा अवसरहरूका सम्बन्धमा पनि विचार गरिनु आवश्यक हुन्छ ।

१३. आन्तरिक रूपमा विस्थापित बालबालिका तथा शरणार्थी शिविरमा हुने बालबालिकाको भर्तिलाई निषेध गर्नकालागि विशेष सुरक्षा उपायहरू आवश्यक हुन्छ ।

क. सम्भव भएसम्म सिमानासँगको उचित दूरीमा शरणार्थी शिविरहरूको स्थापना गर्ने ।

ख. शरणार्थी तथा आन्तरिकरूपमा विस्थापित व्यक्तिहरूका लागि बनाइएका शिविरहरूको नागरिक प्रकृति तथा मानवीय चरित्रको सुनिश्चित गरिनुपर्दछ । यसो गर्न समस्या भएको स्थानमा बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरूसम्बन्धी निश्चित शैक्षिक तथा व्यावसायिक कार्यक्रमहरू बढी संवेदनशील हुनसक्छन् ।

ग. आतिथ्य सरकारहरूले आवश्यक भएमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सहयोग लिई शरणार्थी तथा आन्तरिकरूपमा विस्थापित भएकाहरूको शिविरमा सशस्त्र समूहको प्रवेशलाई रोक्नुपर्दछ र त्यस्ता शिविरहरूमा रहेकाहरूलाई भौतिक सुरक्षा उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

१४. अवैध भर्ति वा विद्रोहमा सहभागिताबाट बच्नका लागि आफ्नो उद्गम राष्ट्र छोड्ने बालबालिकाका लागि अन्तर्राष्ट्रिय संरक्षण आवश्यक हुन्छ भन्ने कुरा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले अनुभूत गर्नुपर्दछ । जुन राष्ट्रमा बालबालिका सङ्घर्षरत छन् उनीहरू ती राष्ट्रको नागरिक नभएको अवस्थामा पनि उनीहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय संरक्षण उपलब्ध गराइनुपर्दछ ।

१५. हातहतियारहरू, विशेष गरी साना हातहतियारहरूको उत्पादन तथा ढुवानीमाथि नियन्त्रण गरिनुपर्दछ । सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा बालबालिकालाई भर्ति गरिरहेका वा उनीहरूलाई विद्रोहमा परिचालन गरिरहेको कुनै पनि पक्षलाई हातहतियार आपूर्ति गरिनुहुँदैन ।

फिर्ती

१६. १८ वर्षमुनिका सम्पूर्ण बालबालिकालाई कुनै पनि प्रकारका नियमित वा अनियमित सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूहबाट फिर्ता गरिनुपर्छ ।

क. सबै बाल सैनिकहरूलाई उनीहरूको फिर्ती तथा निश्चित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनसम्बन्धमा सूचना सङ्कलन गर्ने जिम्मेवारी बोकेका सम्बन्धित निकायहरू वा संस्थाहरूमा सीधा तथा स्वतन्त्र प्रवेश दिलाइनुपर्दछ ।

१७. बालबालिकाको कुनै पनि फिर्ती प्रक्रियामा प्राथमिकता दिइनुपर्दछ ।

१८. शान्तिवार्ता हुनलाग्दा वा उक्त प्रक्रिया थालिनेबित्तिकै फिर्ती हुने बालबालिकाका लागि विशेष व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

क. बालबालिका तथा उनीहरूको समुदायको प्रारम्भिक स्थिति विश्लेषण/आवश्यकता मूल्याङ्कन तयार गरिनुपर्दछ ।

ख. पुनरावृत्ति तथा अन्तर सिर्जनालाई परित्याग गर्नकालागि सबै पक्षहरूबीच समन्वय सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।

ग. सरकारी तथा अन्य स्थानीय संरचना उपलब्ध भएका स्थानमा विद्यमान क्षमता परिचालन गरिनु पर्दछ र आवश्यक भएमा त्यसलाई सशक्त बनाउन सहयोग उपलब्ध गराइनुपर्दछ;

- घ. उक्त प्रक्रियामा संलग्न हुने कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षणको सुनिश्चिता गरिनुपर्दछ ।
- ङ. औपचारिक फिर्ती प्रक्रियाका लागि जिम्मेवार निकायहरूको सहकार्यमा भौतिक तथा प्राविधिक सहयोगको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
- च. फिर्ती कार्यक्रम तात्कालिक 'पुरस्कार' को रूपमा नभई दीर्घकालीन तथा दिगो प्रकृतिको हुने सुनिश्चित गर्नुका साथै भविष्यमा भर्ति हुनसक्ने बालबालिकामाथि त्यस कार्यक्रमको प्रकृतिबाट पर्ने प्रभावबारे पनि विचार गरिनुपर्दछ ।

१९. प्रारम्भ देखिनै बालबालिकाको फिर्तीसम्बन्धी मुद्दालाई शान्ति प्रक्रियामा समावेश गरिनुपर्दछ ।

२०. यो तथ्यलाई सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको सहभागिता भएका स्थानमा शान्ति सम्झौता तथा सम्बन्धित दस्तावेजहरूमा स्वीकारिएको हुनुपर्दछ ।

२१. फिर्ती प्रक्रियालाई सामाजिक एकीकरण प्रक्रियाको पहिलो कदमका रूपमा तयार गरिनुपर्दछ ।

२२. फिर्ती प्रक्रिया जति सक्दो छोटो बनाइनुपर्दछ र यसो गर्दा बालक/बालिकाको मर्यादा तथा गोपनियताको महत्त्वमा ध्यान दिइनुपर्दछ ।

- क. बालबालिकालाई सुरक्षित एवं सहज महसुस गराउन जसबाट उनीहरू आफ्ना अधिकारको बारेमा जानकारी राख्न सक्षम हुन सक्नु र आफ्ना सरोकार आदानप्रदान गर्न सक्नु भन्नाका लागि प्रयाप्त समय तथा उपयुक्त पदाधिकारीको व्यवस्था सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।
- ख. सम्भव भएसम्म बालबालिकासँग काम गर्ने व्यक्ति उनीहरूकै राष्ट्रको हुनुपर्दछ;
- ग. विस्तारित समयावधि सम्म पनि फिर्ती केन्द्रमा रहेका बालबालिकाको संरक्षण सुनिश्चित गर्नका लागि विशेष कदमहरू चालिनुपर्दछ;
- घ. बालबालिकासँगको अन्तर्वार्ता व्यक्तिगतरूपमा तथा उनीहरूका अग्रज तथा समकक्षीहरूबाट टाढा राखी गरिनुपर्दछ ;
- ङ. प्रारम्भिक अन्तर्वार्तामा संवेदनशील विषयहरू उठाउनु उपयुक्त हुँदैन । त्यस्ता विषयहरू प्रसङ्गवश उठाइएमा पनि यस्तो कार्य बालक/बालिकाको हितमा तथा योग्य व्यक्तिबाट मात्र गरिनुपर्दछ;
- च. गोपनियताको सम्मान गरिनैपर्दछ;
- छ. सूचनाहरू किन सङ्कलन गरिँदैनन् भन्ने कारणहरू र उनीहरूको गोपनियताको सम्मान गरिनेछ भन्ने जानकारी बालबालिकालाई सम्पूर्ण प्रक्रियाक्रम भरिनै नियमित रूपमा गराइनु पर्दछ ।
- ज. सम्भव भएसम्मका अवस्थामा सम्वाद तथा सूचना बालबालिकाको मातृभाषामा आदानप्रदान गरिनुपर्दछ ।
- झ. बालिकाहरूका विशेष आवश्यकताहरूप्रति विशेष ध्यान दिइनुपर्दछ र यससम्बन्धमा विशेष सहयोग कार्यक्रम तयार गरिनुपर्दछ ।

२३. सम्भव भएसम्म चाँडो परिवारको खोजीकार्य, सम्पर्क स्थापना तथा पुनःएकीकरण कार्य थालनी गरिनुपर्दछ ।

२४. स्वास्थ्य परीक्षण तथा उपचार प्राथमिकताका विषयवस्तु हुनुपर्दछ ।

- क. फिर्ती प्रक्रियाका क्रममा सकेसम्म चाँडो सबै बालबालिकाको शारीरिक स्वास्थ्यको परीक्षण गरिनुपर्दछ र आवश्यक उपचार प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- ख. बालिकाहरूका लागि विशेष व्यवहार गरिनुपर्दछ;
- ग. अपाङ्ग बालबालिका, आफ्नै बालबालिका भएका बाल सैनिकहरू, दुर्व्यवहारसम्बन्धी समस्या यौनजन्य गतिविधिबाट सङ्क्रमण हुने रोग (एचआईभी/एड्स) बाट पीडित बालबालिकाको हितमा व्यवहार गरिनुपर्दछ ।

घ. बालबालिकाको स्वास्थ्य आवश्यकतालाई पूर्ति गर्नसक्ने चालु कार्यक्रम तथा फिर्ती प्रक्रियाको बीचमा आपसी सम्बन्ध सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।

२५. बाल सहभागिताको अनुगमन तथा अभिलेखीकरणका साथसाथै बालबालिकाको मुक्ति तथा फिर्तीका लागि प्रचारप्रसार कार्य सशस्त्र द्वन्द्वभरि नै गरिनुपर्दछ । यससन्दर्भमा गरिएका सामुदायिक प्रयासहरूलाई सघाउ पुऱ्याइनुपर्दछ ।

२६. जारी रहेको विद्रोहका क्रममा कुनै सशस्त्र सेवा वा समूह छोड्ने बालबालिकाका लागि संरक्षणको विशेष आवश्यकता पर्दछ र त्यसको समाधान गरिनुपर्दछ ।

जारी रहेको विद्रोहका क्रममा मुस्किलैले कुनै औपचारिक फिर्ती हुनसक्छ । तैपनि भागेर वा बन्दी बनाइएको वा घाइते भएको कारणबाट बालबालिकाले सेना छोड्न सक्छन् । यसबाट उनीहरूको सुरक्षा, संरक्षण तथा सेवासम्मको पहुँच खतरामा पर्न सक्छ । त्यस्ता बालबालिकाको पहिचान कार्य कठिन भए पनि उनीहरूको संरक्षणसम्बन्धी विशेष आवश्यकता आत्मसाथ गरिनुपर्दछ ।

क. कार्यक्रम तथा बेवारिसे बालबालिकाका परिवार खोज्ने कार्य सकेसम्म चाँडो सुरु गर्न कोसिस गरिनुपर्दछ ।

ख. भर्ति कार्य दोहोरीदैन भन्ने सुनिश्चित गर्न प्रयासहरू गरिनुपर्दछ । देहायका कार्यहरू गरिएमा भर्तिको सम्भावनालाई कम गर्न सकिन्छ:

अ. बालबालिकालाई उनीहरूको स्याहारकर्ताकहाँ सकेसम्म चाँडो फर्काइएमा,

आ. भर्ति गर्न नपाईनेसम्बन्धी उनीहरूको अधिकारबारे बालबालिकालाई जानकारी गराइएमा,

इ. बालबालिकालाई औपचारिकरूपमा फिर्ती गरिएका स्थानबारे अरूलाई सूचित गराइएमा ।

ग. सुरक्षा सुनिश्चित गर्न कुनै पनि भेला थलोलाई द्वन्द्व क्षेत्रभन्दा पर्याप्त मात्रामा टाढा राखिनुपर्दछ । खास प्रकारका समस्या देहाय बमोजिम हुनसक्छन्:

अ. कुनै बालबालिका घर जान सक्षम नहुन सक्छन्;

आ. कुनै क्षेत्र खोजीका लागि जान नसकिने खालको हुनसक्छन्;

इ. कुनै बालबालिकाका परिवार शरणार्थी वा आन्तरिक रूपमा विस्थापितहरूको शिविरमा हुनसक्छन्;

ई. संस्थाहरूमा राखिएका बालबालिकाको जोखिमसम्बन्धी समस्या ।

२७. कुनै पनि समयमा सशस्त्र सेना वा सशस्त्र समूह छोड्ने अवैधरूपमा भर्ति गरिएका बालबालिकालाई भगौडाका रूपमा लिइनु हुँदैन । बाल सैनिक भए पनि उनीहरूले बालबालिकाकै रूपमा अधिकार प्राप्त गरेका हुन्छन् ।

२८. बालबालिकाका तर्फबाट तथा बालबालिकाका रूपमा भर्ति गरिएकाहरूका लागि विशेष सहयोग तथा संरक्षणको व्यवस्था गरिनुपर्दछ । उदाहरणका लागि 'कम उमेरका अङ्गोलान सैनिकहरूका लागि स्वीकारिएका आधारभूत अधिकारहरू' हेर्नुहोस् ।

२९. फिर्ती गरिएका बालबालिका उनीहरूको समुदायमा सुरक्षित अवस्थामा राखिन्छन् भन्ने कुराको सम्भव भएसम्म सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।

३०. फिर्ती गरिएका सैनिकहरूलाई दिइने सेवा तथा सुविधाहरूमा फिर्ती गरिएका बालबालिकालाई भेदभाव गरिने छैन भन्ने कुराको प्रत्याभूति गरिनुपर्दछ ।

३१. फिर्ती प्रक्रियामा संलग्न गरिएका बालबालिकाको अधिकार सञ्चार, अनुसन्धानकर्ता तथा अन्य व्यक्तिबाट सम्मान गरिनेछ, भन्ने कुराको प्रत्याभूति गरिनुपर्छ ।

- क. विशेष गरी पत्रकारहरूका सन्दर्भमा सञ्चारबाट बाल सैनिकहरूको शोषण नगराउनका लागि एउटा आचारसंहिता निर्माण गरिनुपर्दछ। यस्तो आचार संहिताले अन्य कुराका अतिरिक्त संवेदनशील विषयहरू उठाउने शैली, बालबालिकाको पहिचान गोपनीयतासम्बन्धी अधिकार तथा सञ्चारसँगको सम्पर्कको आवृत्तिमाथि ध्यान पुऱ्याउनेछ।

परिवार तथा सामुदायिक जीवनमा फिर्ती

३२. प्रभावकारी सामाजिक पुनःएकीकरणका लागि पारिवारिक पुनःमिलन प्रमुख कुरा हो।

- क. पारिवारिक पुनःमिलन सफल बनाउन परिवार तथा बालक/बालिकाबीचको पहिलेको र फिर्तीपछिको भावनात्मक सम्बन्ध पुनःस्थापित गर्नमा विशेष ध्यान दिइनुपर्दछ।
- ख. बालबालिकाको पुनःमिलन परिवारसँग नभएको अवस्थामा स्थिर भावनात्मक सम्बन्ध स्थापित गर्ने तथा कायम गर्नेसम्बन्धी उनीहरूको आवश्यकतालाई स्वीकार गर्नेपर्दछ।
- ग. संस्थाको आश्रय लिने काम अन्तिम अस्त्रका रूपमा सक्दो छोटो समयका लागि मात्र गर्नुपर्दछ र परिवारमा आधारित समाधान खोज्ने कार्यलाई जारी राख्नुपर्दछ।

३३. परिस्थिति तथा समुदायको प्राथमिकता, मूल्य तथा परम्परालाई ध्यानमा राखेर उपलब्ध स्रोतमा आधारित कार्यक्रमहरू समुदायका साथमा निर्माण गरिनुपर्दछ।

- क. बालबालिकाका आवश्यकता समाधान गर्ने कार्यक्रम तयार गरिनुपर्दछ। ती कार्यक्रमहरूले बालबालिकाको स्वाभिमान उकास्न, उनीहरूको पूर्णताको रक्षा गर्न तथा सकारात्मक जीवन निर्माण गर्ने उनीहरूको क्षमता विकासमा सघाउनुपर्दछ। बालक/बालिकाको उमेर र विकासको चरणलाई गतिविधिहरूका क्रममा ध्यान दिइनुपर्दछ र बालिका तथा विशेष आवश्यकतायुक्त बालबालिकाको विशेष आवश्यकताहरूलाई स्थान दिइनुपर्दछ।
- ख. कार्यक्रमहरू आपसी विश्वासको आधारमा मात्र तयार गर्न सकिन्छ, यसका लागि समय र स्रोतको प्रतिबद्धता आवश्यक पर्दछ र संलग्न सबै पक्षको निकट तथा नियमित सहयोग पनि चाहिन्छ।
- ग. प्रभावकारी कार्यक्रम निर्माण गर्न बालबालिका तथा उनीहरूका परिवारमाथि द्वन्द्वले पारेको प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नेपर्दछ। यो कार्य सम्बन्धित बालबालिका, परिवारहरू तथा समुदायका साथै आवश्यक परेको अवस्थामा सरकारी पक्षसँग अन्तर्वार्ता तथा छलफलको माध्यमबाट सम्पन्न गरिनुपर्दछ। तयारी तथा योजना निर्माणलाई सक्षम पार्न सूचना सङ्कलन सकेसम्म चाँडो गर्नुपर्दछ।
- घ. फिर्ती गरिएका बाल सैनिकहरूको अवस्थाको समाधानका लागि नीति तथा रणनीतिहरू तर्जुमा गरिनुपर्दछ र उपयुक्त किसिमका मूल्याङ्कनका आधारमा कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ।

३४. परिवार तथा समुदायको बालक/बालिकाको स्याहार तथा संरक्षण गर्ने क्षमता विकास गर्नुका साथै त्यसका लागि सहयोग प्रदान गरिनुपर्दछ।

- क. युद्धबाट प्रभावित बालबालिकाको मनो-सामाजिक एकीकरणलाई सघाउनसक्ने समुदायको परम्परागत स्रोत तथा परम्पराहरूको पहिचान गर्नुका साथै तिनीहरूका लागि सहयोग उपलब्ध गराइनु पर्दछ।
- ख. गरिवी, खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको विशेष सन्दर्भसहित सामाजिक-आर्थिक परिवेशको मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ।
- ग. आय आर्जन, परम्परागत प्रशिक्षण शैली, ऋण तथा मुद्रा आर्जन योजनाका परम्परागत उपायहरू पहिचान गरी र तिनीहरूको विकास गरिनुपर्दछ।

- घ. समुदायका बालबालिकाका सम्बन्धमा समुदायको मुख्य चासो र ती बालबालिकाप्रतिको उनीहरूको भूमिका तथा उत्तरदायित्वबारे उनीहरूको धारणा बुझ्न समुदायसँग सम्वादको थालनी गरिनुपर्दछ ।
३५. पूर्व बाल सैनिकहरूप्रति लक्षित कार्यक्रमहरूलाई युद्धबाट प्रभावित सम्पूर्ण बालबालिकाको हितसम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा एकीकृत गरिनुपर्दछ ।
- क. बाल सैनिकहरूको जीवनलाई सामान्य अवस्था छ भन्ने कुरालाई जोड दिँदा यो पनि आत्मसाथ गर्न आवश्यक छ कि द्वन्द्वबाट समुदायका सबै बालबालिका केही हदसम्म प्रभावित हुन् सक्छन् । त्यसैले फिर्ती गरिएका बालबालिकाका निश्चित अधिकारहरू तथा हितको नियमित कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने क्रममा पूर्व बाल सैनिकहरूका लागि तयार गरिएका कार्यक्रमहरूलाई द्वन्द्वबाट प्रभावित सम्पूर्ण बालबालिकाका अवस्थालाई समाधान गर्नका लागि गरिने प्रयासहरूमा एकीकृत गरिनुपर्दछ ।
- ख. समुदायमा विद्यमान रहेका स्वास्थ्य, शिक्षा तथा सामाजिक सेवालालाई सघाउनुपर्दछ ।
३६. सहभागिताको परिणामस्वरूप गुमेका शैक्षिक अवसरहरू, बालबालिकाको उमेर र विकासको चरण, र स्वाभिमानको प्रवर्द्धन गर्नमा उनीहरूको सम्भावनालाई प्रतिबिम्बित गर्ने शैक्षिक गतिविधिसम्बन्धी व्यवस्था तयार गरिनुपर्दछ ।
३७. अपाङ्ग बालबालिकासमेतका लागि उपयुक्त व्यावसायिक तालिम तथा अवसरहरू वा (स्व) रोजगारका प्रावधानहरू तयार गरिनुपर्दछ ।
- क. व्यावसायिक सीप प्रशिक्षण समपन्न भएपछि स्वनिर्भरता प्रवर्द्धनका लागि प्रशिक्षार्थीहरूका लागि सम्बन्धित साधनहरू तथा सम्भव भएको अवस्थामा थालनी ऋण उपलब्ध गराइनुपर्दछ ।
३८. मनो-सामाजिक हितका लागि मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू आवश्यक पर्दछन् ।
- क. युद्धबाट प्रभावित बालबालिकाका लागि तर्जुमा गरिएका सम्पूर्ण पुनःएकीकरण कार्यक्रमहरूमा मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलाप पनि समावेश गरिनुपर्दछ । यिनीहरूले बालबालिकाको मनो-सामाजिक हितका लागि योगदान पुऱ्याउनुका साथै समायोजन प्रक्रियालाई सहज बनाई र बालबालिकाका अधिकारको रूपमा कार्य गर्न सक्छन् ।
३९. कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयनले बालबालिकाको सहभागितालाई पनि समावेश गर्नुपर्दछ र पुनःएकीकरणको परिवेशप्रति यथोचित ध्यान दिँदै उनीहरूको आवश्यकता तथा चासोलाई पनि प्रतिबिम्बित गर्नुपर्दछ ।
४०. मनो-सामाजिक कार्यक्रमले परिवारहरू तथा समुदायहरूमा पुनःमिलन हुन सजिलो बनाउने क्षमता बालबालिकामा विकास गराउन तथा निर्माण गर्न उनीहरूलाई सघाउनुपर्दछ ।
४१. पुनःएकीकरण तथा अधिकार एवं लाभको सुनिश्चित गर्न बालबालिकाको अनुगमन गरिनुपर्दछ । यसका लागि परिस्थितिका आधारमा धर्मगुरु, शिक्षक/शिक्षिकाहरूलगायत अन्य सामुदायिक स्रोतहरू परिचालन गर्न सकिन्छ ।
४२. कार्यक्रमको सफलताकालागि समुदायमा बालक/बालिकाको पुनःएकीकरण कार्य राष्ट्रिय समायोजनतर्फको प्रयाससम्बन्धी रूपरेखाअन्तर्गत अगाडि बढाइनुपर्दछ ।

४३. बाल सैनिकहरू भर्ति रोकथाम गर्ने, उनीहरूको फिर्ती गर्ने तथा पुनःएकीकरण गर्ने कार्यक्रमहरूलाई समुदायको सहयोगमा संयुक्तरूपमा तथा नियमितरूपमा अनुगमन गर्नुका साथै मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ ।

केपटाउन, ३० अप्रिल १९९७

ज. क्लाउड लेग्राण्डद्वारा तयार पारिएको तथा युनिसेफद्वारा सन् १९९७ को अप्रिलमा प्रकाशित पर्चा 'केपटाउन सिद्धान्तहरू तथा सर्वोत्कृष्ट अभ्यासहरू' बाट युनिसेफको अनुमति लिई पुनःमुद्रित ।

सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको प्रयोग विरूद्ध बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको इच्छाधिन आलेख, २०००

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाको मिति २०५७/२/१२ (२५ मे २०००) को प्रस्ताव नं. ए.आर.ई.यस. १५४/२६३ बाट स्वीकार गरी सदस्य राष्ट्रहरूको हस्ताक्षर अनुमोदन र सम्मिलनको लागि खुला गरिएको:

लागु भएको मिति २०५८/१०/३० (१२ फेब्रुअरी २००२)

प्रस्तुत इच्छाधिन आलेखमा पक्षराष्ट्रहरू

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिमा भएको व्यापक समर्थनबाट उत्साहित भई व्यापक प्रतिबद्धता, जुन बालबालिकाहरूको अधिकारको संरक्षण र रक्षा गर्न प्रयासरत छ, प्रदर्शन गरिदै,

बालबालिकाहरूको अधिकारलाई विशेष प्रकारको संरक्षणको आवश्यकता पर्दछ भन्ने कुरामा पुनः विश्वस्त भई र बिना कुनै भेदभाव बालबालिकाहरूको अवस्थाको निरन्तर सुधारको साथसाथै शान्ति र सुरक्षाको वातावरणमा तिनीहरूको विकास र शिक्षाको लागी आह्वान गर्दै,

सशस्त्र सङ्घर्षबाट बालबालिकाहरूमा हानीकारक र व्यापक असर हुन्छ तथा दीर्घकालीन शान्ति, सुरक्षा र विकासमा नकारात्मक असर पर्छ भन्दै,

सशस्त्र सङ्घर्षको अवस्थामा बालबालिकाहरूलाई लक्षित गरिने कार्य र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा संरक्षित वस्तुहरूको साथै स्थानहरू, जहाँ साधारणतया धेरैको सङ्ख्यामा बालबालिकाहरू रहन्छन् । जस्तो कि स्कूल र अस्पतालहरूमा गरिने प्रत्यक्ष हमलाको भत्सर्ना गर्दै,

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतसम्बन्धी रोम दस्तावेज, खास गरी विद्रोहको लागी १५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई सहभागी गराउने वा जबर्जस्ती लगाउने वा तिनीहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय वा गैर अन्तर्राष्ट्रिय सशस्त्र सङ्घर्षमा प्रभावकारी रूपमा काममा लगाउन प्रयोग गर्ने कुरालाई युद्ध अपराधको रूपमा त्यहाँ समावेश गरिएको छ, लाई स्वीकार गरिएको कुरालाई ध्यानमा राख्दै,

बालबालिकाहरूको अधिकारहरू, जुन बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिले मान्यता दिएको छ, को अझ प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि, सशस्त्र सङ्घर्षमा बालबालिकाहरूलाई संलग्न गराउनबाट रोकन उनीहरूको संरक्षणको प्रयासमा अरू जोड दिनु आवश्यक छ भन्ने कुरालाई त्यस कारणले ध्यान दिदै,

बालबालिकासम्बन्धी महासन्धिको धारा १ ले, सो महासन्धिको प्रयोजनकोलागि, एउटा बालबालिका भन्नाले १८ वर्ष मुनिको कुनै मानवजाती वा बालबालिकालाई लागू हुने कानून बमोजिम सोभन्दा बढी उमेरकालाई बालबालिका मानिएको छ भने सो उमेर पुग्नुभन्दा अघिको अवस्थामा रहेको व्यक्ति भनी तोकेको कुरालाई इङ्कित गर्दै,

महासन्धिको एक इच्छाधिन आलेख, जसले सशस्त्र सङ्घर्षमा भर्ति गरिने सम्भावित व्यक्तिको उमेर बढाएको र तिनिहरूको विद्रोहहरूको कार्यमा हुने सहभागीताको सम्बन्धमा उल्लेख गरेको छ, ले बालबालिकाहरूसँग सम्बन्धित कुनै पनि काम गर्दा उनीहरूको सर्वोत्तम हितलाई मुख्य रूपमा ध्यान दिनु पर्छ भन्ने सिद्धान्तको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागी सघाउ पुऱ्याउने छ भन्ने कुरामा विश्वस्त भई,

रेडक्रस र रेडक्रिसेन्टको २६ औं अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले द्वन्द्वरत पक्षहरूको अरू कुराको अतिरिक्त १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई विद्रोहमा नलगाउन हर सम्भव प्रयास गर्नेछन् भनी १९९५ को डिसेम्बर महिनामा गरेको सिफारिसलाई स्मरण गर्दै,

निकृष्ट प्रकृतिको बाल, श्रमलाई निषेध र उन्मूलन गर्नकोलागी तत्काल कार्य गर्न अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि नं. १८२, जसले अरू कुराहरूको अतिरिक्त सशस्त्र सङ्घर्षमा बालबालिकाहरूको जबर्जस्ती वा अनिवार्य रूपमा प्रयोग गर्न उनीहरूलाई गरिने भर्नालाई निषेध गरेको छ, लाई १९९९ को जुन महिनामा एकै मतले स्वीकार गरिएको कुरालाई स्वागत गर्दै,

सशस्त्र समूहहरू, जुन राष्ट्रको फौजी शक्तिभन्दा अलग छ, ले राष्ट्रिय सीमाभित्र वा क्षेत्रमा बालबालिकाहरूलाई विद्रोहको निमित्त भर्ना गर्ने, तालीम दिने र प्रयोग गर्ने गरेको कुरालाई गम्भीर चासो दिई र भर्त्सना गर्दै तथा यस प्रयोजनको लागी बालबालिकाहरूलाई भर्ना गर्ने, तालीम दिने, र प्रयोग गर्ने समूहको उत्तरदायित्व छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिदै,

अन्तर्राष्ट्रिय मानवतावादी कानूनका प्रावधानहरूलाई सशस्त्र द्वन्द्वका प्रत्येक पक्षले पालन गर्नु पर्ने जिम्मेवारीलाई स्मरण गर्दै,

प्रस्तुत इच्छाधिन आलेख संयुक्त राष्ट्रसङ्घको वडापत्र र सो को धारा ५१ समेतमा उल्लेख भएका उद्देश्य र सिद्धान्तहरू तथा मानवतावादी कानूनका सम्बन्धित मान्यताहरूको विपरीत छैन भन्ने कुरामा जोड दिदै,

शान्ति र सुरक्षाको अवस्थाहरू वडापत्रमा भएका उद्देश्य र सिद्धान्तहरूको पूर्ण पालनामा आधारित छन् र खास गरी द्वन्द्व र विदेशी हस्तक्षेपको समयमा बालबालिकाहरूको पुर्ण संरक्षणको लागि लागू गर्न सकिने मानवअधिकारसम्बन्धी तौर तरिकाहरूको पालना गर्नु अपरिहार्य छ भन्ने कुरालाई ख्याल गर्दै, त्यस्ता बालबालिकाहरू, जो खास गरी आर्थिक, सामाजिक र लिङ्गको कारणबाट विद्रोह, जुन यो इच्छाधिन आलेखको विपरीतमा छ, मा भर्ना वा प्रयोग हुन सक्ने अवस्थामा छन्, लाई पर्न गएको विशेष आवश्यकतालाई ध्यान दिदै,

सशस्त्र सङ्घर्षमा बालबालिकाहरूले सहभागी हुनु पर्ने खास आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक कारणहरूलाई ध्यान दिनु पर्ने आवश्यकता माथि विचार गर्दै,

यो इच्छाधिन आलेखको कार्यान्वयनको लागि र बालबालिकाहरू, जो सशस्त्र सङ्घर्षबाट पीडित भएका छन्, को शारीरिक र मनो-सामाजिक पुनर्स्थापना एवं समाजमा उनीहरूलाई पुनःसंलग्नता गराउनको लागि सहयोग अभिवृद्धि गर्न पर्छ भन्ने कुरामा आश्वस्त हुदै,

यो इच्छाधिन आलेखको कार्यान्वयनको लागि सूचनामुलक एवं शैक्षिक कार्यक्रमहरूको प्रचारप्रसारको लागि समुदाय, खास गरी बालबालिकाहरू र पीडित बालबालिकाहरू, लाई सहभागी गराउन उत्साहित गर्दै निम्न बमोजिम गर्न सहमत भएका छन् ।

धारा १

पक्षराष्ट्रहरूले आफ्ना सशस्त्र समूहका सदस्यहरू, जो १८ वर्ष उमेर पुगेका छैनन्, ले विद्रोहमा प्रत्यक्ष भाग लिएका छैनन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न हर सम्भव उपायहरू अपनाउने छन् ।

धारा २

पक्षराष्ट्रहरूले व्यक्तिहरू, जो १८ वर्ष उमेर पुगेका छैनन्, ले आफ्नो सैनिक सेवामा अनिवार्य रूपमा भर्ना हुनु पर्ने छैन भन्ने कुराको निश्चिन्तता गर्नको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने छन् ।

धारा ३

१. बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा ३८ को उपधारा (३) मा उल्लेख भएअनुसार सो धारामा निहित सिद्धान्तहरूलाई मध्यनजर गर्दै तथा १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई विशेष ध्यान दिईने छ भनी महासन्धिले उल्लेख गरेको कुरालाई मान्यता दिदै पक्षराष्ट्रहरूले आफ्नो राष्ट्रिय सशस्त्र फौजमा स्वेच्छाले भर्ना हुन चाहिने न्यूनतम उमेर बढाउने छन् ।

२. प्रत्येक पक्षराष्ट्रले यो इच्छाधिन आलेख, जसले न्यूनतम उमेर, जुन पुगेपछि आफ्नो राष्ट्रिय सशस्त्र फौजमा स्वेच्छिक रूपमा भर्ना हुन पाइन्छ, तोकेको छ, लाई अनुमोदन वा सम्मेलन गरे पछि एउटा बाध्यात्मक घोषणपत्र तयार गरी, सुरक्षाको उपयहको विवरण, जुन यसले अपनाउनेछ र जसले त्यस्तो भर्ना जबर्जस्ती वा बलपूर्वक गराईएको हैन भनि स्पष्ट गर्छ, पनि उल्लेख गरी, पठाउनेछन् ।

३. पक्षराष्ट्रहरू, जसले आफ्नो राष्ट्रिय सशस्त्र फौजमा १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई स्वेच्छिक भर्नाको अनुमति दिएका छन्, ले त्यस्ता बालबालिकाहरूको संरक्षणको प्रत्याभूति दिनका लागि कम्तिमा निम्न कुराहरूको व्यवस्था गर्नु पर्छ:

क. त्यस्तो भर्ना वास्तवमा स्वेच्छिक छ;

ख. त्यसो भर्ना बालबालिकाको बाबु आमा वा कानुनी संरक्षकलाई सूचना दिई अनुमति लिएर गरिएको छ;

ग. भर्ना हुन चाहने व्यक्तिहरू त्यस्तो सैनिक सेवामा रहँदा निभाउनु पर्ने कर्तव्यबारे पूर्ण रूपमा परिचित छन्;

घ. राष्ट्रिय सैनिक सेवामा प्रवेश पाउनु अगावै त्यस्ता व्यक्तिहरूले आफ्नो उमेर देखिने भरपर्दो प्रमाण पेश गरेका छन् ।

४. प्रत्येक पक्षराष्ट्रले आफ्नो घोषणलाई मजबुत बनाउन कुनै पनि समयमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासचिवलाई सम्बोधन गरी सोसम्बन्धी सूचना दिन सक्नेछ र महासचिवले सबै पक्षराष्ट्रलाई सो कुरा सूचित गर्नेछ । त्यस्तो सूचना महासचिवलाई जुन दिनमा प्राप्त हुन्छ सो दिनदेखि त्यस्तो सूचना लागू हुनेछ ।

५. बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा २८ र २९ मा उल्लेख भएका कुरालाई ध्यान दिदै प्रस्तुत धाराको उपधारा (१) मा उल्लेख भएको उमेरको हद बढाउने कुरा पक्षराष्ट्रको सशस्त्र फौजले सञ्चालन गरेको वा अधिनमा राखेको स्कूलहरूको हकमा लागू हुदैन ।

धारा ४

१. सशस्त्र समूह, जुन राष्ट्रको सशस्त्र फौजभन्दा भिन्न छ, ले १८ वर्ष नपुगेका व्यक्तिहरूलाई कुनै पनि अवस्थामा विद्रोहको लागि भर्ना गर्न वा प्रयोग गर्न हुदैन ।

२. त्यस्तो कार्यलाई निषेध गर्न वा अपराध घोषणा गर्न आवश्यक भएका कानुनी उपायहरू अपनाउनुको अलावा पक्षराष्ट्रले त्यस्तो भर्ना वा प्रयोग रोक्न हरसम्भव उपायहरू अपनाउने छन् ।

३. यो धारा लागू गर्ने कुराले सशस्त्र विद्रोह भएको पक्षराष्ट्रको कानुनी हैसियतलाई असर गर्ने छैन ।

धारा ५

यो इच्छाधिन आलेखको कुनै पनि कुराले पक्षराष्ट्रको कानुनी प्रावधानहरू वा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू वा अन्तर्राष्ट्रिय मानवतावादी कानून, जसले बालबालिकाहरूको अधिकारलाई अझ राम्ररी पहिचान गर्न सघाउ पुऱ्याएको छ, लाई हटाएको अर्थ लगाउनु हुदैन ।

धारा ६

१. हरेक पक्षराष्ट्रले प्रस्तुत इच्छाधिन आलेखको प्रावधानहरूको आफ्नो क्षेत्रधिकार भित्र प्रभावकारी तवरले कार्यान्वयन र लागू गर्न आवश्यक भएको सबै कानुनी, प्रशासनिक र अरू उपायहरू अपनाउने छ ।

२. पक्षराष्ट्रहरूले यो इच्छाधिन आलेखको सिद्धान्त र प्रावधानहरूलाई वयस्क र वयस्क हुन लागेका बालबालिकाहरूलाई व्यापक रूपमा अवगत गराउने र अभिवृद्धि गर्ने उत्तरदायित्व लिनेछन् ।

३. पक्षराष्ट्रहरूले व्यक्तिहरू, जसलाई आफ्नो क्षेत्रधिकार भित्रको विद्रोहमा यो इच्छाधिन आलेख विपरीत भर्ना वा प्रयोग गरिएका छन्, लाई निष्कृत्य पार्न वा अरू प्रकारले त्यस्तो सेवा गर्न बाट मुक्ति दिलाउन हरसम्भव उपायहरू अपनाउने छन् । पक्षराष्ट्रहरूले आवश्यकताअनुसार त्यस्ता व्यक्तिहरूलाई तिनीहरूको शारीरिक र मानसिक अवस्था पूर्व स्थितिमा ल्याउन र तिनीहरूलाई समाजमा पुनःस्थापना गर्नको लागि उपयुक्त प्रकारको सबै सहयोग उपलब्ध गराउनेछन् ।

धारा ७

१. पक्षराष्ट्रहरूले, प्राविधिक सहयोग तथा आर्थिक योगदान लगायतको माध्यमबाट यो इच्छाधिन आलेखको कार्यान्वयनको लागि कुनै पनि कार्यहरू जुन यो इच्छाधिन आलेखको विपरीत छन्, लाई रोक्नुको साथै व्यक्तिहरू, जो यो इच्छाधिन आलेख विपरीत भएका कार्यहरूबाट पीडित भएका छन्, को पुनर्वास र सामाजिक पुनःस्थापनाको लागि सहयोग गर्नेछन् । त्यस्तो सहयोग र योगदान सम्बद्ध पक्षराष्ट्रहरू र सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय परामर्श लिएर गरिने छ ।

२. पक्षराष्ट्रहरू, जो सो अनुसार गर्न समर्थ छन्, ले त्यस्तो सहयोग प्रचलित बहुपक्षीय, द्विपक्षीय र अरू कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट वा अरू कुराहरूको अलावा महासभाको नियमानुसार स्थापना भएको स्वेच्छिक कोषको माध्यमबाट गर्नेछन् ।

धारा ८

१. हरेक पक्षराष्ट्रहरूले यो इच्छाधिन आलेख आफूलाई लागू भएको दुई वर्ष भित्र यो इच्छाधिन आलेखको कार्यान्वयनको लागि गरीएका उपायहरूको साथै सहभागिता र भर्नासम्बन्धी प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गर्न अपनाएका अरू उपायहरू समेतको विस्तृत सूचनाहरू समावेश गरी एउटा प्रतिवेदन बालअधिकारसम्बन्धी समितिमा पठाउनु पर्नेछ ।

२. विस्तृत प्रतिवेदन बुझाई सकेपछि प्रत्येक पक्षराष्ट्रले महासन्धिको धारा ४४ अनुसार यो इच्छाधिन आलेखको कार्यान्वयनको सम्बन्धमा भएको कुनै थप सूचना, आफ्नो प्रतिवेदन जुन यसले बालबालिकाहरूको अधिकारसम्बन्धी समितिमा बुझाउने छ, मा समावेश गर्ने छ । यो इच्छाधिन आलेखको अरू पक्षराष्ट्रहरूले आफ्नो प्रतिवेदन प्रत्येक पाँच वर्षसम्म बुझाउनु पर्नेछ ।

३. बालबालिकाहरूको अधिकारसम्बन्धी समितिले यो इच्छाधिन आलेखको कार्यान्वयनसम्बन्धी थप सूचनाको लागी पक्षराष्ट्रहरूसँग अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

धारा ९

१. महासन्धिको पक्ष भएको वा सो मा हस्ताक्षर गर्ने राष्ट्रलाई यो इच्छाधिन आलेखमा हस्ताक्षर गर्न खुला गरिएको छ ।
२. यो इच्छाधिन आलेख अनुमोदन हुनु पर्नेछ र यस्मा सम्मिलन हुनकोलागि कुनै पनि राष्ट्रलाई खुला गरिएको छ । संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवबाट अनुमोदन वा सम्मिलनको प्रति सङ्कलित हुनेछ ।
३. महासन्धि र यो इच्छाधिन आलेखको दस्तावेज सङ्कलनकर्ताको हैसियतले महासचिवले महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरू र सबै राष्ट्रहरू, जसले महासन्धिलाई हस्ताक्षर गरेका छन्, लाई सो हस्ताक्षरसम्बन्धी प्रत्येक घोषणको धारा ३ बमोजिम सूचना दिने छन् ।

धारा १०

१. अनुमोदन वा सम्मिलनको दसाँ प्रति दर्ता भएको ३ महिना पछि प्रस्तुत इच्छाधिन आलेख लागू हुनेछ ।
२. प्रस्तुत इच्छाधिन आलेख लागू भई सके पछि यसलाई अनुमोदन वा सम्मिलन गर्ने प्रत्येक राष्ट्रलाई, यसले आफ्नो अनुमोदन वा सम्मिलनको दस्तावेज दर्ता गरेको एक महिना पछि, यो इच्छाधिन आलेख लागू हुनेछ ।

धारा ११

१. कुनै पक्षराष्ट्रले कुनै पनि समयमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई लिखित सूचना दिई यो इच्छाधिन आलेख परित्याग गर्न सक्नेछ र त्यसपछि सो को सूचना महासचिवले महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरू र सबै राष्ट्रहरू जसले महासन्धिलाई हस्ताक्षर गरेका छन्, लाई दिनेछन् ।
परित्यागको सूचना महासचिवले पाएको एक वर्ष पछि, सो परित्याग लागू हुनेछ । त्यसो भए पनि यदि ईच्छाधिन आलेखको परित्याग गर्ने पक्षराष्ट्र सशस्त्र सङ्घर्षमा संलग्न भएमा सो वर्ष व्यतित भए पछि, सो सशस्त्र सङ्घर्ष समाप्त नभई सो पनि त्याग उसलाई लागू हुने छैन ।
२. परित्याग लागू हुनुभन्दा अगाडिको मितिमा भएका कुनै कार्यको सम्बन्धमा पक्षराष्ट्रलाई यो इच्छाधिन आलेखको उत्तरदायित्वहरू बहन गर्नबाट त्यस्तो परित्यागले मुक्ति दिएको मानिने छैन । त्यस्तो परित्यागले सो परित्याग लागू हुनुभन्दा अघि कुनै विषयमा विचाराधिन रहेका कुरा, जुन बालअधिकारसम्बन्धी समितिमा पहिले नै विचाराधिन रहेको थियो, लाई पनि कुनै पनि तरिकाबाट असर पुऱ्याउने छैन ।

धारा १२

१. कुनै पक्षराष्ट्रले संशोधनको प्रस्ताव गर्न र सो प्रस्ताव संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई पठाउन सक्नेछ । महासचिवले, त्यसपछि सो प्रस्तावको सम्बन्धमा विचार गर्न र मतदान गर्न पक्षराष्ट्रहरू सम्मेलन चाहन्छन् कि चाहदैनन् भन्ने आशय व्यक्त गर्न पक्षराष्ट्रहरूलाई अनुरोध गर्दै, प्रस्तावित संशोधनको सूचना पक्षराष्ट्रहरूलाई पठाउने छन् । त्यस्तो सूचना पठाइएको चार महिना भित्रमा कम्तिमा एक तिहाई पक्षराष्ट्रहरूले सम्मेलनको माग गरेको अवस्थामा महासचिवले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको तत्त्वाधानमा त्यस्तो सम्मेलनको आह्वान गर्ने छन् । सो सम्मेलनमा यदि बहुमत पक्षराष्ट्रहरूले उपस्थित भई र मतदान गरी कुनै संशोधन पारित गरेमा, सो संशोधनको समर्थनको लागि संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभामा पठाईने छ ।

२. माथि उपधारा (१) मा उल्लेख भए बमोजिम पारित गरिएको संशोधन महासभाले समर्थन गरी दुई तिहाई पक्षराष्ट्रहरूले स्वीकार गरेको मितिदेखि लागू हुनेछ ।

३. जब कुनै संशोधन लागू हुन्छ, सो संशोधन पक्षराष्ट्रहरू जसले यसलाई स्वीकार गरेका छन्, लाई बाध्यात्मक रूपमा लागू हुनेछ । अरू पक्षराष्ट्रहरू भने यो इच्छाधिन आलेखको प्रावधान र उनीहरूले पहिले स्वीकार गरी सकेको कुनै संशोधन लागू गर्न उत्तरदायी हुनेछन् ।

धारा १३

१. यो इच्छाधिन आलेख, जसको अरबी, चिनिया, अङ्ग्रेजी, फ्रेन्च, रसियन र स्पेनीस प्रतिहरू उतिकै आधिकारिक छन्, लाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घको अभिलेखमा दर्ता गरिनेछ ।

२. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवले यो इच्छाधिन आलेखको प्रमाणित प्रतिलिपिहरू महासन्धिकाले सबै पक्षराष्ट्रहरू र राष्ट्रहरू जसले महासन्धिलाई हस्ताक्षर गरेका छन्, लाई पठाउनेछन् ।

अन्तर्वार्ता: व्यक्तिगत र सामूहिकरूपमा लिन सकिन्छ, यो संरचित तथा असंरचित दुवै हुन्छ ।

अवलोकन: घटनास्थलमा गई आफ्नै आँखाले देखेको र अनुभव गरेको कुराहरू टिपोट गरिन्छ ।

अनुसूची: प्रश्नावली बनाएर लगिन्छ, र उत्तरदातालाई सोधेर प्रश्नकर्ताले उत्तर लेख्ने कार्य गर्छ ।

अनुगमन

श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग: घटनास्थलको वास्तविक विवरण लिन तथा उत्तरदाताको उत्तरलाई दुरुस्त रेकर्ड गर्न सकिन्छ ।

प्रतिक्रिया जनाउने

सुरक्षासँग सम्बन्धित हो भनी निर्व्योत्तर गर्ने ।

केही हुँदैन, भनी थाहा पाउने

त्यो सुरक्षासँग सम्बन्धित घटना हो भनी महसुस गर्ने

घटना दर्ता गर्ने, साभेदारी गर्ने, तथा विश्लेषण गर्ने